Bujnák, Pavel
Sobrané kritiky (Hviezdoslav)

KNIŽNICA „MLADÉHO SLOVENSKA“
ČÍSLO 2.

SOBRANÉ KRITIKY
I.
(HVIEZDOSLAV)

NAPÍSAL

PAVEL BUJNÁK

V BRATISLAVE 1919.
REDAKTOR Ľ. IZÁK ml. NÁKLADOM O. M. S.
KNÍHTLAČIAREŇ „POLITIKA“
V PRAHE.

Cena K 12·— *bez ďalších prirážok.*

KNIŽNICA »MLADÉHO SLOVENSKA«
Č. 2.

SOBRANÉ KRITIKY

I.

(HVIEZDOSLAV)

NAPÍSAL

PAVEL BUJNÁK

V BRATISLAVE 1919.
REDAKTOR L. IZÁK ml. NÁKLADOM O. M. S.
KNÍHTLAČIAREŇ »POLITIKA«
V PRAHE.

PREDMLUVA.

Požiadaný súc od mládeže, aby som privolil vydať súborne moje úvahy a kritiky, potešil som sa a ochotne privolil, poznajúc z toho, že nie daromne som pracoval, že si niekto všíma toho.

Veď necítil som sa povolaným vynášať úsudky, alebo písať úvahy o takých literárnych zjavoch, ako sú diela Hviezdoslavove. Nepripravoval som sa na tú dráhu. Ale pomery u nás a bieda naša literárna ma poďkala, že i sebehoršie a slabšie veci obstoja u nás preto, že sú potrebné, že je málo pracovníkov. Nezakladal som si v tom, len chcel som hoveť pálčivej potrebe.

A z akej pohnútky pochodily úvahy moje, takú pečať majú aj na sebe. Často boly to len zbežne, pre náhlu potrebu shotovené črty. Často životné povolanie prekážalo v oddaní sa do predmetu.

Ale nech by bol každý, i povolanejší, len toľko urobil. V takých pomeroch sme žili, že i to málo a slabé, čo naša mládež teraz soberúc vydáva pre širšiu verejnosť, uspokojuje mi svedomie. Akokoľvek, ale pracoval som.

Krupina, 29. júlia 1919.

P. B—k.

VZPOMIENKA.*)

Mne Hviezdoslav otvoril cestu do ríše malej, ale milej literatúry slovenskej.

Bol som malý chlapec, asi 12—13-ročný. Mohol som chodiť do druhej alebo tretej triedy meštianskej školy v rodnom meste. A iste nás už učili aj po nemecky, lebo som sa bol pribral prekladať akýsi sonet z nemčiny do maďarčiny. Myslím, bol to sonet od Uhlanda, ktorého diela mali sme v rodičovskom dome v illustrovanom vydaní, a ktoré mám ešte i dnes donesené z domu vo svojej knižnici. Nebol som tisnutý nikým k prekladaniu, ale pokúšalo ma to asi, sprobovať svoje rečové známosti.

Prirodzene, nielen sám preklad, ale i reč nemecká mi robila veľké ťažkosti. Pamätám sa jasne, ako som sedel chvíľkou predvečernou, po škole, za velikým stolom a prehŕňal som sa v hrubom slovníčku Loosovom a písal preložené slovká rad za radom, ako boly v pôvodine, mysliac, že sa to bude rýmovať samé od seba. Potom som prehadzoval preložené slovká, hľadajúc rým. Nešlo to nikam. A o rytme nebolo ešte ani tušenia; veď poetiku som sa ešte vtedy neučil.

Sestra — už nebohá — ktorá mi bola odokryla hieroglyfy nemeckých litier ešte pred školskou povinnosťou, sedela blízko mňa, pri stole, snáď pri nejakej ženskej ručnej práci. Od nej som si pýtal radu. Pomohla mi. Veď

*) „Prúdy" Ročník V. Čís. 3—4 (Január—Február 1914).

mala tiež niečo z tých vyšších darov ducha. I sama skladala verše pre zabavenie seba i svojich. Aj zasmiali sme sa neraz pri počutí jej posmešných rýmujúcich slov o niekom známom. Tie vzletnejšie, obsažnejšie verše písala však po maďarsky. I uverejnily boly za onoho času „Uj Idők“ niečo z nich.

Podobné snahy u mňa sa jej tedy pozdávaly. Pomáhala mi, poslúžila radou, poučila ma neraz.

Raz, neviem z akej príležitosti, upozornila ma na Hviezdoslava. Nebolo to u nej pravé hodnotenie básnika. Len hrdá bola naňho, že v blízkosti, že známy blízky človek je taký veliký duch, že býva v rodnom meste, že môže vídavať človeka veľkého, významného, uznaného. Upozornila ma na „Hájnikovu ženu“, i na druhé mnohé básne jeho. Už, vraj, toľko a takých veršov popísal! To je on, Hviezdoslav, tu v našom meste býva... to je on, to je on!

Pre mňa to bolo nemožné, nepochopiteľné. Po slovensky aby niekto verše písal! V slovenskej reči, so slovenským smýšľaním aby mohol byť niekto veľkým, chýrnym, takým, ktorého spomínajú, na ktorého poukazujú!

Toto bol pre mňa rozhodujúci dojem. Bol som hrdý, že mám krajana, ktorý je dakým, ktorý vyčnieva z radu biednych, opovrhovaných Oravcov. Dojem tento ma sprevádzal po študijných cestách. Neskoršie stala sa mi Orava totožná s celým Slovenskom. Ak sa posmievali z jej chudoby, cítil som, že to padá na celý národ, a že Orava dala národu Hviezdoslava, ktorý ho zachráni a ubráni proti všetkej hane. A vtedy rástla vo mne hrdosť, že máme Hviezdoslava!

Začal mi imponovať Shakespeare, Goethe aj Schiller pre svoju hĺbku citov a myšlienok. A v tom čase, vhĺbiac sa do diel Hviezdoslavových, poznával som, ach, veď

i my máme básnika hlbokého, v ktorom sú myšlienky, jest jadro. Často som ho nerozumel, ale práve tá jeho hlbokosť ma pútala, práve to, že nebol tak ľahko porozumiteľný, mi imponovalo. To dvíhalo, budilo moju hrdosť rodácku a spolu národné povedomie.

Je to vážny moment psychologický. Mnohých pritiahla kultúra maďarská práve tým, že zaimponovala. Ukázať človeku svetlo, jas, nadvládu duchovnú — alebo hoc i telesnú a ide za ním, ako mucha. Preto boli aristokrati maďarskí kamaráti aj so sedliakom, dokým ho nezískali. A to imponovanie nadvlády odobralo nám už mnohých. Nám často nemá kto poukazovať na nadvládu našu duchovnú.

Mne mal kto poukázať na Hviezdoslava, chvalabohu! A našiel som v ňom to, za čím mi duša túžila: predmet svojej národnej hrdosti. Našiel som v ňom bohatstvo myšlienok, krásu výrazov, poklady reči, hĺbku citov. Našiel lásku k reči materinskej, lásku k ľudu svojmu. Lásku k všetkému, čo je drahé, milé a vzácné človeku.

Od toho času stal sa mi sprievodčím Hviezdoslav. Mal som ho každý rok sebou v škole, na vakaciách tiež sebou doma. So mnou bol aj v Nemecku. Tam v tom cudzom svete, ktorý ma nechápal, a ktorý som ja nechápal, ktorý sa mi zdal prireálnym — tam som mal krajana; jednoho svojho, ktorý by mňa porozumel, a ktorému som rozumel ja. Po vykonanej študijnej dennej práci jeho diela mi bývaly modlitbou.

V ňom a s ním som sa učil ctiť si všetko slovenské. Za ním som sa oddal do čítania aj ostatnej literatúry našej. On mi otvoril bránu k národu môjmu.

HVIEZDOSLAVOVA ÄSTETIKA.*)

Každý poet, každý umelec má svoju ästetiku, nie vypracovanú a sostavenú v paragrafoch, ale žijúcu v jeho duši, ktorá samovoľne vyviera odtiaľ na povrch a v drobných bublinkách a iskierkach prezrádza svoj hlboký obsah. Každý básnik je tedy odrazu prirodzene aj ästetikom, nie síce teoretickým, aľe praktickým. Uňho je teoria už aj skutok, uňho sa teoria hneď aj uplatňuje a stelesňuje. Čo myslí, čo sa vzbudí v duši jeho, čo vidí, o čom sníva, za čím túži, nevie inakšie vysloviť, ako dľa pravidiel, dľa požiadaviek tej ästetiky, ktorá žije v jeho duši; ona dá tomu formu, ona mu dá rytmus, barvu a silu.

Básnik, ako takýto praktický ästetik, svojou praxou môže predísť teoriu, alebo ju môže sledovať. Jasná vec, že básnik ako ästetik predchádzajúci teoriu, je o veľa významnejší, než ten, ktorý ju sleduje. Taký dáva svedectvo samobytosti, individuálnosti, taký stáva sa svetlom vo tmách. On razí nové cesty, kráča chodníkmi neschodenými, a preto v dobe svojej býva často zaznávaný, neporozumený, opovrhovaný. Ale na jeho dielach vzdeláva sa vkus obecenstva, odchováva sa nové pokolenie. Druhý, sledujúci teoriu, môže tiež doviesť ďaleko, môže priviesť teoriu na jej výšku, môže ju rozvinúť; a poneváč vkus k jeho pochopeniu je už pripravený a vyvinutý, je

*) „Prúdy". Ročník V. Číslo 3—4 (Január-Február 1914).

obľúbeným, čítaným a spievaným, žije v srdci svojich súrodákov. Pravda, takto nemožno merať hodnotu básnikovu; závisí ona skôr a v prvom rade od jakosti podaného, bez ohľadu na teoriu. Ale prispieva to tiež ku básnikovmu významu kultúrno-historickému.

Ästetika určuje a označuje umelcov obyčajne dľa smerov, dľa podstatnej črty ich duchovného sveta, dľa toho, ako hľadia na svet, a vriaďuje ich do kategorie idealizmu, realizmu, symbolizmu atď. Avšak tieto smery, tieto kategorie netvoria ešte ästetiku, zvlášte nie ästetiku umelcovu. Často ästetika básnikova nedá sa vriadiť do žiadnej kategorie. Často označený smer básnikov nekryje celú hĺbku, celý obsah duše jeho. Tak u Shakespeara, tak u Goetha, na ktorých sa každá teoria môže rovným právom odvolávať, a dľa ich diel určovať svoje pravidlá. Shakespeare na pr. je práve tak idealistom, symbolistom, ako aj realistom. Pravý básnik stojí nad všetku teoriu, on lieta vysoko, pravidlá ästetické sú mu ľahostajné, často teoreticky neznámé, len tušené, cítené, i a priori určujú jakosť jeho ideí. A keď takýto umelec sníži sa k bežnému svetu myšlienok, ideí, obyčajne zavadí do niečoho, do nejakých pravidiel, preto, že alebo neprišla ešte doba jeho, predišiel teoriu, ľudia ho ešte nerozumejú, alebo v horšom páde svet už nenachodí v ňom svoju záľubu, opozdil sa. No, hovorím, ideál básnika, umelca je ten, ktorý stojí nad všetky premeny časové, ktorého nemýlia žiadne pravidlá ästetické, z ktorého každá doba má čo čerpať, má čomu sa učiť, má v čom sa tešiť a kochať. Takíto stávajú sa klassikmi v modernom slova smysle.

U takýchto umelcov-básnikov ästetika javí sa nie v nejakom skostnateľom systéme, ale v podrobnostiach, v nazieraní na svet a na dáky nahodilý predmet, v chá-

paní svojho poslania a povolania, v ponímaní úlohy svojej a v jednotlivých iskierkach, ktoré z ducha umelcovho prederú sa na vonok. Preto je aj ťažko sostaviť, v nejaký systematický poriadok uviesť ästetiku jednotlivých umelcov.

Jednako novej vede ästetickej veľmi mnoho záleží práve na ästetike jednotlivých umelcov, zvlášte básnikov, ktorí prezradia často mnohé tajnosti svojej práce, tajnosti umeleckého tvorenia a dajú nahliadnuť do tej svätyne, ktorá je ešte vždy zavretá, neznáma pred teoretikmi, do ktorej len s básnikovou rovno naladená duša môže vojsť, niečo vidieť a pochopiť. Ale pri veľkých osobnostiach zaujímavé a pútavé je poznať aj každý prejav smýšľania, každý ich názor na veci sveta tohoto.

Čo povedané, platí i o Hviezdoslavovi v mnohom. Vriaďujeme ho do smeru realistického, ale stojí nad ním. Práve tak by sme ho mohli vriadiť i do smeru idealistického, keby nám Slovákom-idealistom nepostačovalo milovanie skutočnosti a pravdy už k tomu, aby sme ho pomenovali realistom. Uňho realizmus a idealizmus sa slieva, spojuje. Najviac nad významom a obsahom týchto kategorií by sme sa mohli škriepiť; ale z ästetického stanoviska je Hviezdoslav práve tak idealistom, ako realistom. On sám v duši svojej je idealistom, ako každý veľký duch; život mu je krásny, milý, len niektorí jednotlivci ho kazia a špatia. On vidí tú zkazu a špinu, i spomenie ju, poukáže na ňu, ale nezastane pri nej, ponad ňu hľadí ďalej k ideálu, k dokonalosti. Stojí tiež vysoko nad časovými premenami, lieta ponad zemské prúdy a smery. Jeho ideál je ďaleko a vysoko. Forma jeho myšlienok, oblek jeho ideí sa snáď zostarie, premení s módou, so smermi umeleckými, ale obsah ostane večný.

Dľa formy súdiac, prišiel neskoro, a predsa tak pred-

časne. U iných národov, keď Hviezdoslav vystupoval, už po uspávajúcom realizme budily sa iné smery, ba následkom škodných výhonkov realizmu, začínal sa prebúdzať nový idealizmus. U nás ešte mátožila blúznivá romantika, ale už umierala, keď on vystúpil s heslom nového života, s heslom realizmu. Prišiel neskoro. Avšak vkus náš nebol ešte vzdelaný k prijatiu nového hesla, pre nás samých prišiel predčasne; my ešte vždy nevieme ho dostatočne pochopovať, nevieme s ním cítiť, s ním hľadieť na svet a osvojiť si myšlienky jeho. Nás predišiel. Ale nech prišiel kedykoľvek, máme ho, a on, oslavovateľ hviezd, svetov iných a ďalekých, sám svieti nám čo hviezda na oblohe nášho národného života, vysoko nad premenami časovými, nad prúdami myšlienkovými, takže svietiť nám bude, dokým národom ostaneme.

Hviezdoslav málo rozjíma o samom umení, ako vôbec o všetkých abstraktných otázkach. Nie je básnikom reflexívnym, alebo práve metafyzickým. Aspoň v predošlých tvorbách niet reflexií, niet filozofických problémov. V neskorších, posledných jeho básňach, v „Dozvukoch" už vždy viac stretáme i otázky metafyzické, čo je pochopiteľné, keď ako sám hovorí, „zhasína plameň mladého zápalu", keď pálčivé otázky skutočného života tratia na význame, a vždy určitejšie vystupuje pred dušu jeho problém posmrtného života. Ale vo všeobecnosti málo najdeme uňho reflexií na umenie sa vzťahujúcich. Uňho ten umelecký názor na svet je už niečo hotového, v duši jeho a priori jestvujúceho, a básnik necíti potrebu toho, aby určoval sebe, alebo predpisoval druhým a poúčal druhých o zásadách svojho umenia. Samovoľne bez pričinenia básnikovho uplatní sa jeho ästetické smýšľanie v jednotlivých poznámočkách, iskierkach duchovných, a v celkovitom chápaní jeho básnického poslania.

Ale slovenský poet ani nestihne, ani nemôže premýšľať o problémoch metafyzických, o problémoch krásy, umenia, o otázkach stvorenia i zaniknutia. Životné potreby, záujmy národa ho až priveľmi tlačia. On má zvláštné položenie. On musí sa zriekať mnohého, čo blaží iných poetov šťastnejších národov.

„Slovenský poet — ó! tiež toho neba
rád znal by šťastný príkrov nad sebou,
zabudnul na svet, na samého seba —
a uchvátený citov velebou,
by strún sa dotýkal v hold samej kráse“ — — —

no, nemôže. Biedy národa volajú k nemu o pomoc, o radu:

„No on je najprv poslom k svojmu ľudu,
hry voľnej kúzlo má len pridané.
Kým spevci kol si ako vtáci hudú,
on v ľude musí plniť poslanie;
len kuknúť ak môž', čo je za obzorom,
tak zaľahol mu srdcom jeho ľud:
bdie ani matka pri dieťati chorom —
Nie, nestihne sa túlať meteorom:
Kde rozožal sa, tam povinen je zahasnúť“.
(„Dozvuky“. S. P. 1909. 646.)

Slovenský poet tedy akoby ani nebol pravým poetom. Vo svojej velikej skromnosti Hviezdoslav akoby chcel tým ospravedlňovať seba, svoju poeziu, na ktorú on sám nemá pochvalných slov. On vedel by tiež spievať o kráse, ale bráni mu v tom to povedomie, že on „tiež je rodu členom“, a preto „kým trpí rod, on trpeť musí tiež“. (Sobr. diela II. 100.) Ale keď aj spolu trpí s rodom, je predsa vyšší v ňom; on bdie, on stráži nad národom. Preto je on

„lekár — básnik — — —
z chorôb ťažkých veštiaci o bujarom zdraví.“
(S. d. I. 8.)

Je pastierom, on liek, nôž, oheň znamená, je kazateľom, je vodcom, Mojžišom národa, je ochrancom jeho, ktorý poukazuje na hroziace nebezpečenstvo a odoháňa ho, je prorokom jeho: tak nakladá poetom vzhľadom na národ:

„— — — — — — zo srdc svojich, z duší
— — — — — — — — — — — — — —
ho živte, hudúc útechu mu v uši —
Bôľ jeho kojte — — — — — — —"
(S. d. I. 328.)

Tak vyzýva poetov slovenských:

„Hoj, ktorým srdce tuchou pracuje
a máte neba dar: ó, sypte mannu
a živým prúdom haste ducha smäd,
až .... prijde Jozue!"
(S. d. II. 104.)

On volá proti zlobe hroziacej národu „neškrť!" (II. 204). On musí hájiť mravy, čistiť reč.

A takéto zvláštné položenie poeta slovenského určuje i zvláštny smer jeho myšlienok. Nie vidiny, nie preludy, nie kvety obrazotvornosti ho zaujímajú, krídla jeho sú poviazané tak, že často závidí Ikarovi ten smelý vzlet k jasnému slnku. Skutočnosť biedna ho drží tu dolu. Preto, ač zrak svoj nemôže povzniesť do ríše pravej krásy, musí hľadať svoje uspokojenie, ukojenie svojich túžob tu dolu, kde „svit potápajú v blato", kde však predsa nachodí sa zlato. I slovenský poet nachodí krásu tu dolu, v ľude, v prírode, alebo ešte skôr nachodí ju vo svojich túžbach, snoch, ďalekých vidinách. On skôr len túži po nej, okúsiť ju nemôže. Jeho zrak je obrátený nadol, k zemi. Preto od slovenského poeta akoby žiadal Hviezdoslav, aby ostal na zemi. Slovenský poet má byť realistom.

Sám Hviezdoslav je básnikom reality. Skutočný život

ho nadchne, keď aj nie k spevu spokojnému, k ospievaniu túžob ukojených, žiadostí splnených, vidín uskutočnených, predsa však ku spevu, ktorého obsahom je nespokojnosť, túžba nesplnená, plameň neuhasený. To, čo je a aké je, musí ho v prvom rade zaujímať. Slovenský básnik musí si všímať skutočného života národa, ako to robí Hviezdoslav:

„Veď môj rod, ach, tak chudobný je,
tak ošumelý jeho šat:
i rád bych, chcel bych ducha jasom
tú biedu na ňom zpozlácať;
a smutný tak i nešťastný je,
až nemôž' často ani riecť,
len nalomením naznamenať šije:
i chcel bych, rád bych týmže časom
do duše zhorklej mu vše vtiecť
akkordom aspoň sladkej harmonie —“
(S. d. II. 315.)

Ale toho pravého básnika a tú pravú poeziu si predstavuje Hviezdoslav inakšie. Pravý básnik lieta vysoko nad touto biednou skutočnosťou. Jeho krídla nie sú polámané, nie obťažené, duch jeho je v pravej službe, nie v službe iných, mimo poezie padajúcich záujmov. Preto i jeho domov, kde šťastným, blaženým sa cíti, je nie táto zem, ale je už tu v časnosti tušená, cítená ríša nesmrteľnosti. On má v sebe niečo od Boha, má ducha Božieho, príbuzný je Bohu, a preto poznáva niečo z tých tajností, ktoré ani vedomec nie je vstave pochopiť; on je

„— jasný herold nesmrtnosti duše —“
(S. d. II. 52.)

a keď ide popri otvorených hroboch:

„— — — cítil zrazu kéhos' vzťahu
ruch, cez slz závoj som zrel svetlú dráhu,“
(S. d. II. 62.)

a človek, tá krehká nádoba

„— — — — ač aj navráti sa v prach|
zas, obsahom tým predsi len vznesená
je nad premeny, zmary prírody,
tým jadrom večne smrti odolá,
i v dielach zdajších trvá bez konca.“
(S. d. II. 64. „Pred Madonnou Sixtinskou.“)

Poet je „božský genij v človeku“ (S. d. II. 66), je „veľprorok, ducha bohatier“ (S. d. II. 334), je „žrec Múz“, je „posol“, „lúč“, „klas“, je on „skromný brat“ svetiel nesmrtných, hviezd. (Sonet 8.)

„A komu v oko božskej zo zrelnice
svit frkol jasný: ten by nemal bdieť,
keď oblohou hviezd tiahne na tisíce?
preds' kynú mu: poď medzi nás! a svieť...“
(S. d. II. 203.)

Ako človek, v spoločnosti ľudskej postavený, poet má predsa významnejšie miesto vyznačené. On má dary ducha vo vyššej miere, on vidí viac, počuje viac, než druhý jednoduchý človek, on cíti inakšie, hlbšie, intenzívnejšie, on vidí krásu a nachodí ju i tam, kde ju druhý nevidí:

„— — — — — — pozorovateľ
a poslucháč a dojmov lovec, krás
sberateľ pilný.“ (S. d. II. 362.)

Uňho je hlavným cit popri obrazotvornosti, ktorá je už sama v sebe niečo umeleckého u človeka. Cit, vyšší, hlbší, mocnejší a živší cit, ktorý ovládze všetkými smyslami, ten robí človeka básnikom:

„— — — — — — lebo básnik
srdce má i v bujnej hlave,
srdcom cíti, srdcom myslí,
objíma svet, ľudstvo celé.“
(S. P. 1910. 206. „Dozvuky“.)

Tedy dar od Boha, božský genius, hlboké cítenie, obrazotvornosť, a k tomu usilovná a často namáhavá práca určujú človeka za básnika. Áno, i práca sa žiada, akokoľvek by bola poezia pôžitkom umelcovi tvoriaciemu.

„Čo je básnik? Baník — ovšem, v ducha bani,
ale predsa s oným rovno zamestnaný."
(S. d. II. 315.)

Ako taký pracovník je on aj potrebný človečenstvu. Čo najdrahšieho má, čo za najvzácnejšie uznáva, to sbiera on a podáva ľudu svojmu, aby ho potešil, aby slzy jeho premieňal v perly radosti, aby prácu jeho milšou mu urobil, aby kojil hlad a žížeň duše. On pódáva národu pokrm najvzácnejší; on je kuchárom, ktorý pripravuje svojmu národu obed:

„nezvyklé radosti, zármutky...
— — — — — — — —
úprimného srdca obeť."
(S. P. 1909. 602. „Dozvuky.")

Preto môže on spievať o sebe:

„— článku velereťaze tej, jejž
som ohnivôčkom. — — —"
(S. d. II. 331.)

Áno, je on ohnivkom, ale akoby zlatým medzi železnými, ktoré sa prezrádza, ktoré svieti na ďaleko, ktoré sa odráža svojou individuálnosťou od druhých. Snáď práve tento pomer mu bráni povzniesť sa ta, kde sídli čistá krása, kde je vlasť pravého umenia. Alebo snáď označiť chce básnik to stíhanie a nikdy nedostihnutie krásy? Že mení sa vekom, že ako by utekala pred človekom-umelcom, ktorý túžiac po nej, a chcejúc ju prikovať, zachytiť, zbadá, že zas je len pri hmote, zas mu unikla? Či preto tá večná, nikdy nenasýtená, neuhasená túžba za vyšším, vždy vyšším?

Lebo čo je snahou umelca? Najsť krásu, spojiť sa s ňou, s ňou a v nej žiť. V čomže ju však poznáva, kde ju nachodí? Každý umelecký smer má za svoj vyznačený cieľ: uskutočniť, stelesniť tú krásu, ktorú za pravú uznáva. Za takýto smer určuje Hviezdoslav smer realistický, ač cieľ je ideálny.

> Mne odporným, čo prírode sa prieči,
> len pravdy si ctím prostý obličaj!"
>
> (S. d. II. 89. „Letorosty" 1.)

Touto cestou chce prísť k cieľu, ktorý je však vzdialený, nadzemský:

> „Cieľ: v modrej diali blaha sihote."
>
> (S. d. II. 94. „Letorosty" 7.)

Tie slová, označujúce smer, ktorým sa Hviezdoslav chce dostať k „blaha sihoti", sú ale spolu aj ukazovateľom toho, kde hľadá on tú sihoť.

Človeku je to prirodzené, aby túžil po šťastí, aby hľadal tú „blaha sihoť", zvlášte, keď je k tomu človekom citlivým, senzitívnym, keď je básnikom, ktorý každý úder, každú ranu cíti stupňovane, ktorého uráža i to, čo druhý ani nezbadá. Básnik tedy aj stupňovane túži po blahu. A keď ho aj nedosahuje, keďže je ono „v modrej diali", a keď je ono aj vôbec nedosažiteľné, lebo veď chvíľky blaha lietajú a chytro uletujú, predsa cestou domáhania sa k nemu básnik nachodí oddýchnutie, úľavu na stupňoch umeleckého tvorenia, keď čiastky toho blaha: krásu a pravdu mysli nachodiť a poznávať.

Za to pravé blaho je náhradou *krása* a *pravda*. Týchto dvoje chodí vždy spolu; jedno bez druhého nemôže jestvovať. Krása je vždy pravdivá; ak chybí z nej pravda, prestala byť krásou; a podobne i pravda je už následkom svojej podstaty a povahy krásou. Hviezdoslav pojmy tieto skoro vždy spolu spomína:

„kde pravda, jejžto trón krás tvoria kryštále.“
(Sonet 12. S. d. II. 81.)

„Chcem roľu obrobenú mať tiež — — —
— — — — — kde rodí sa pravda a krása“
(S. d. II. 285.)

„Jednomu iba v šír sa porozloží,
jednomu — tebe: s pravdou hneď i krásu“
(S. d. II. 52.)

a kde to ani nepovie, cítime príbuznosť pojmov týchto:

„— — — — — — čisté zvuky vacita,
bez sváru dňa a rmutu bez prímetu;
z nichž krása dúhou z rosy zasvitá“.
(S. P. 1909. 646. „Dozvuky.“)

K týmto dvom pojmom pojí sa ešte tretí, už nie tak úzko, nie je úplne rovnocenný s nimi, nie je súrodý, ale vyplýva z nich, a síce pojem *dobra.*

„Hej, chtenie dobra — praj ho! — túženie
po kráse — posilň ho! — a snaha verná
ku pravde — stvrď ju! — toť vôd jarných prúdy,
toť slnka lúče nové, ktoré ľad
sú povolané stopiť — — —“ („Veni Sancte.“ S. d. II. 22.)

Ale dokým krásu nachodí Hviezdoslav všade, i na zemi, zatiaľ samostatnej pravdy nenachodí nikde, mimo krásy, a tým menej dobra. Len tam v ríši krásy je dobro pre básnika, ba krása a jej ríša, totiž umenie, je dobrodením pre celé človečenstvo. Preto vzdychá:

„O, šťastný, kto zná túžiť po kráse!“ (S. d. II. 190.)

Krása táto pre „pozorovateľa“, pre „dojmov lovca“, pre „krás pilného sberateľa“ rozprestiera sa všade:

„Ó, krásny je tvoj azur, Bože!
no krásny i ten zemský kraj:
že človek, nech len chce, vždy môže
najsť na ňom ztratený svoj raj.“ (S. d. II. 54.)

„Ó krásne zbudoval si dom svoj, veľký Bože!
na vonok nesmierny, zdnu večný foriem tvar.“
(S. d. II. 83. Sonet 18.)

Krása sa tedy nachodí objektívne, je ona vo svete, v prírode, i v samom ľude. Tak opisuje Hviezdoslav do podrobna tie prvky, z ktorých sa skladá krása ľudu:

„tu, ajhľa, žije vyšším životom
môj ľud! Ač v práci trvá najtuhšej,
preds' odený je v krásy zlatohlav,
je sťastný, plesá plnou radosťou,
je otvorený, citný, spevavý,
prírody zjavom rýdzim, rozkošným;
jak keby myseľ jeho pod nebom
jediným kvetom kvitla, náladu
vzduch čerpal z jeho duše výlučne:
tak vonia vôkol jeho srdečnosť,
tak zvšadiaľ hudie jeho milota...
Tu vidím jeho voľné pohyby,
šij hrdú, krepkosť, zdravie, pevnotu.“
(S. d. II. 365.)

Áno, krása je niečo objektívneho, čo lpí na predmetoch. A predsa jestvuje ona len pre subjektum, len pre pozorovateľa a „pilného sberateľa“, len pre toho, kto si vie jej prvky poskladať, pospájať. Jej prvky sú tam, dané mimo nás, sú objektívné, ale samy v sebe netvoria ešte krásu, musí k tomu prísť ten tvorivý genius. Sama krása tedy, ako niečo úplného, je v nás, je výtvorom ducha nášho. My ju projektujeme na predmety tak, keď jej prvky, ktoré sú dané predmetmi, avšak bez poriadku, spojíme, uvedieme v harmoniu. To je tedy ten raj, ktorý človek môže najsť, to je tá ríša blaha, ktorú si človek sám môže utvoriť: raj a ríša umenia, kde krása, pravda, dobro prebýva a blaží človeka. Toto projektovanie subjektívnej krásy na vonok krásne vyslovuje Hviezdoslav:

„a krása pred ňou (dušou) obluk stavia dúhy"
(S. d. II. 52.)

alebo:

„A obraznosti mojej jaké kúzla
mi predstávaly zavše pred oči!
Len tknul som sa ich bájočného uzla:
a hneď sa priadza jeho roztočí,
a spojí znovu v krásy obrazy,
čo svieťa vôkol v ducha môjho sieni —" (S. d. II. 190.)

Spomína „krásu videnia", alebo o týchto chvíľkach krásy, tvorenia hovorí:

„To svet, čo zo mňa pošiel, môj svet maľovaný"
(Sonet 3. S. d. II. 76.)

Keď zajde slnko, vstúpi poet

„v sieň, ktorú vyzdobily vidín maľovidlá.
Tu doma je, kam vlastne dľa poslania patrí,
z pút smyslov uniknul jak vtáča nástrahe,
a žije plným žitím pre seba a v sebe"
(Sonet 1. S. d. II. 75.)

Z tohoto nasleduje, že krása záleží vo forme; ten „večný foriem tvar" je už sám v sebe krásou.

Básnik túto krásu nachodí v poezii, poťažne svoje krásné vidiny stelesňuje on slovami. Preto mu je poezia tak vzácnou a drahou, lebo mu dopomáha k tomu blahu, kde prah zeme sa ho nedotýka, kde žije v čistej sfére krásy, snov a vidín svojej obrazotvornosti. Ona mu dopomáha

„— k tomu ostrovu, kde blaha pučí kvet,
— — — — — — — — —
— — duch sa v pravde pouhostí"
(Sonet 4.)

kde „ — — obraz vteľuje sa túhy,
— — — — — — —
v stráň, kde kvet, pod nebo, kde najčistejšie dúhy."
(Sonet 3.)

Prečo tedy dáva sa niektorý človek na to, spievať, skladať verše? Odpoveď na otázku túto nám rozlúšti v duchu Hviezdoslavovom jednu z najvážnejších otázok modernej ästetiky, že z čoho, ako vzniklo umenie? Dľa Hviezdoslava poezia, a vôbec snaha umelecká, je dar neba:

„ dar daný piesne z ríše nebeštianstva"
(Žalm. S. d. II. 17.)

„čo ti zviera v duši, nenie žiadosť
obyčajná, nízka, sestra hrudy;
ale túžba veľká, čistá, jak v svit
sfrklá krupaj s čela anjela."
(S. d. II. 210.)

Ale týmto básnik označil len všeobecný prameň vlohov umeleckých, tak, ako sa s tým spokojovali starí básnici. Pozná on aj iné, subjektívnejšie základy a príčiny, z ktorých sa rodí krása, z ktorých povstáva spev. A myslíme, že tu Hviezdoslav uhodil na pravdu, že, ačpráve on to píše len o speve, o piesni, a síce zvlášť o ľudovej piesni, jednako tým označil subjektívny prameň každej krásy, vôbec prameň krásocitu:

„Kto vyzkúma, uhádne: kedy, jak sa rodí?
aké vrstvy pretečie, aké prejde brody,
akú zvládze ťažkosť: až piesňou vo svet zhudie?
Ale najskôr s pôrodom jeho tak to bude:
radosť slietne s výšiny duše, zora zlatá,
žiaľ podijde z hlboka, horou smútku chváta —
i kde dumy poľaň, kde križujú sa cesty,
stretnú sa, zasadnú jak ženích u nevesty:
ona smavo zasvitne v obličaj mu čierny,
on zas tklivým zrakom jej všeteč skrotí, zmierni,
až si porozumejú, uvyknú si celky,
ruka v ruke, v duši duch zamenia sľub veľký! —
i nadpriada zatým reč jaro hneď, hneď jeseň...
zuní mluva rozkošná, zádumčivá pieseň...

Niekdy radosť prerazí: svet podskočí celý!
niekdy smútok prevládne: deň zatmie sa biely...
— Akokoľvek: spievaj! oj, spievaj, ľud môj milý!
Tvoje piesne tak či tak, lež sa narodily
z tvojho lona jedine, z duše tvojej plna:
za vzdychnutím vzdychnutie, za vlnôčkou vlna..."
(V žatvu. S. d. I. 309.)

Tedy: radosť a žiaľ spolu tvoria prameň krásocitu, k tomu ešte duma, a krásocit sa prejaví v piesni, alebo v básni a v umení vôbec. Jedni ästetici by chceli hľadať pôvod krásy len v radosti, v prehoji sil, v nadbytku ducha, v hre; druhí zas len v žiali samom (Guyau, Pilo, Spencer, Bergson, a väčšina, — druhí: Ribot, Marshall i v bôľnych, smutných prejavoch nachodia krásu). Hviezdoslav spojuje tieto dva pramene, a len v ích spojení poznáva pravý prameň krásy. A zjavné je, že aspoň k smutnému, tragickému prejavu musí sa družiť pocit radosti nejakej, aby sme mali dojem krásy. A čo je humor v základe? Radosť vonkajšia, ktorú mýli vnútorný žiaľ. Alebo čo je melancholia, tento prvok krásy poezie zvlášte Hviezdoslavovej? Žiaľ, smútok z vonku stretajúci sa s vnútorným pocitom radosti, sily, zdravia. A taký výraz na pr. „smiech cez slzy" či neoznačuje to isté?

Tak i v tom slove:

„a zo slíz, svetla vzplanie ti dúha,
i splesáš clivou lahodou slov..."
(S. d. II. 159.)

označuje Hviezdoslav ten istý prameň, tie isté prvky básne a vôbec krásocitu.

Keď básnik hovie poezii, vtedy je vždy v službe vyššej, v službe svätej. V tejto službe ducha vykonané dielo má väčší význam, vyššiu cenu, než všetko zlato, než „všetky sveta statky, poklady, — — blysky parády

i koruny a šarláty" (S. d. II. 10.) Takéto dielo trvá, a zabezpečuje i básnikovi trvanie, večnosť, nesmrteľnosť.

„— — — Bo veď iba to ľudské strvá dielo,
čo, jak genij pokynul berlou čaromoci:
z hlbín duše zjavením prudkým vyletelo,
vyluplo sa ako svit hviezdny z oka noci,
perlou frsklo z morských vôd, pod úsmevom mája
z šípa ružou vybĺklo — — —" (S. d. I. 8.)

„Ó, duchu — — — —
len v službe tvojej platí práca naša —"
(S. d. II. 126.)

A služba táto nech je akokoľvek ťažkou, je predsa rozkošou, pôžitkom už sama v sebe:

„no, v službe najvyššej preds' ľudská trvá hruď,
je vône zkudlením i žalobný jej vzdych,
a sladšie nemôže stiecť nikdy srdca krv!"
(S. d. II. 10.)

Ona dopomáha poetovi k nesmrteľnosti:

„Som atóm, iskra len, lež s jadrom trvalým." (Sonet 8.)

„Ja za tým vláknom triafam v portál chrámu." (S. d. II. 307.)

„Si blahý, nesmrtnosť už zakusuješ v básni." (S. d. II. 161.)

A je pôžitkom poezia sama v sebe i pre tvoriaceho umelca, je ona „nekonečná rozkoš" (S. d. II. 210), je „zbožie víd" (S. d. II. 211), je „pokrm duše" (S. d. II. 295), je „boží ples" (Sonet 10.), znamená ona

„z citov zlaté raziť zvuky"
(Sl. Pohľ. 1910. 651. „Dozvuky.")

ona „vznáša do veleby", ona vedie „zo smútku v rozkoš, v úsvit zo zápače." (S. d. II. 204.)

Zvlášť moho krásnych miest je v poezii Hviezdoslavovej, kde označuje jej význam a hodnotu pre seba i pre celý národ.

„— — — — — — hviezdo poezie! —
keď ľudstvu padlému raj zmizol bez chýru:
ty prvá svitla si mu techou z vesmíru
a sestrou otroku si padla kolo šije.
— — — — — — — —
Ó, hviezdo! tebou človek, hľa, raje odmyká;
znáš prietrž utajenú cherubovmu oku
a noci pod stínmi vše pustíš básnika;
tys' predchuť blaha, kvapkou z nesmrtnosti toku — —“

(Sonet 5. S. d. II. 77.)

„— — — Čo bolo ľudu Izraela? — — — Mal vodcu — — —
Čo u vôd babylonských mu? Mal svoje harfy milé...“

(S. d. II. 37.)

A sám básnik by nevedel ani žiť bez nej:

„Och, nech by tak nie zvučný jarček piesne,
čo občas dušou touto preteká —:
to bolo by len žitie prebolestné!
najbiednejšieho žitie človeka.
Boh smiloval sa, k strastí ostude
pridelil skvost, dal ružu za tŕň každý...
Lež mladosť hynie! — nech si odbude! —
Ja viem, až zdroj ten prepadne sa navždy,
zdroj piesní: ni mňa viacej nebude!

(„Za mladosťou.“ S. d. II. 186.)

alebo:

„Mne pieseň bola od prvoti
útechou života;
svit duši vo tmách neistoty,
jak za sychravej nesnáh sloty
zas srdcu teplota;
na mračnách pasmo dúhy milé,
boj poviazavšie v mier;
krst očisty, zdroj ku posile;
po robotizni kratochvíle
nebeskej svätvečer...“

(„Dozvuky.“ Sl. Pohľ. 1910. 669.)

alebo ešte poezia, ten veniec z ratolestí:

„Bol útechou mi v dobách smútku,
bol slasťou po horkostiach dňa,
po práci oddych, svetlo v noci kútku,
vták rozspievaný na zelenom prútku;
bol túžba-súžba moja radostná!...“
(S. d. II. 377.)

„jas, súlad, vyplnená žiadosť,
chuť neba, pýcha života!“
(„Dozvuky.“ Sl. P. 1909. 654.)

A jej účinok, pôsobenie je tiež veľké:

„Duch ľudský — — — — — —
— — — — — — — — — —
odvracal sa od bied ku vidinám vzhľady;
upijúc krásy, ozdravel i telom —
Je pravdou i smrť: krása kriesiteľom.“
(S. d. II. 307.)

„Aj neraz divy zviedol hudby sladký
zun, hlahol piesne — —“
(S. d. II. 295.)

ona umenšuje bolesti, žiale:

„— — — — hovor strún a prívet piesne
snáď najskorej mi zčičíkajú žiale“
(S. d. II. 295.)

„A bez jej hudby šťastnej harmonie
môj život bol by nepotrebný celý,
bol škripot, veteš, púšte piesok vrelý,
večitý povraz kol otrockej šije.“
(S. d. II. 307.)

„a zo slz, svetla vžplanie ti dúha,
i splesáš clivou lahodou slov...“
(S. d. II. 159.)

Tejto poezie, a vôbec každého umenia predmetom je

„život vo svetle krásy zobrazený.“
(S. d. I. 8.)

Tedy sám život a príroda podáva látku umeniu. Ale život, tak aký je, nie je sám v sebe ešte dielom umeleckým, najviac ak tá príroda je dielom umeleckého ducha božieho. K tomu skutočnému životu musí pridať niečo ešte aj „božský genij v človeku", a ten mu pridá práve svojej vnútornej krásy, ten ho zobrazí. A práve toto posledné slovo je závažné. Skutočnosť musí byť zobrazená, ak má byť dielom umeleckým. Sama v sebe, nech je akokoľvek krásna, nie je dielom takým.

A takéto dielo čistého umenia má velikú hodnotu pre všetky veky človečenstva. Krásne vystihuje sám básnik hodnotu túto:

„Hej, diela diel sa tiahnu v ľudskom žití
sťa reťaz vrchov črtou účinnou
a v obzor ľudstva vyhúknu jak štíty
mu k zvelebe, bo plajú vidín svity: —
tak prestáva byť život pustinou.
Na méty tie je človečenstvo hrdé,
bo slávnymi sú umien chrámami,
sú sopky ducha, hradby pravdy tvrdé."
(„Dozvuky". Sl. P. 1911. 727.)

Týmto prišli sme ku problému umeleckého tvorenia. Problém tento zaujíma zvlášť významné miesto v súdobej ästetike, ktorá obyčajne delená býva na problém tvorenia a na problém zažitia umeleckého. Ohľadom posledného problému, to jest zažitia diela umeleckého, umeleckého pôžitku pri dielach umenia, od jedneho básnika, ktorý sám tvorí, nemôžeme veľa požadovať; ba ani by nebola jeho mienka veľmi smerodajná, lebo ide o to, ako pôsobí dielo umelecké vôbec, a nie práve na dušu umelcovu. Ale tým viac môžeme očakávať, že nám prezradí tajnosti tvorenia umeleckého, že nám dá zvedeť, v čom záleží pôžitok tvorenia.

Podstatnými podmienkami tvorenia umeleckého, okrem toho, že sa žiada k tomu dar od Boha, sú cit a obrazotvornosť. Alebo snáď práve tieto sú tým darom božím. Cit veliký, tak že i hlava je srdcom, i hlava cíti, a obrazotvornosť, fantázia bystrá. A k týmto subjektívnym podmienkam druží sa podmienka objektívna: sloboda.

Ale pri umeleckom tvorení rozdiel musíme robiť medzi chvíľkou vnuknutia a medzi jeho prevedením.

Cit a obrazotvornosť sú podmienkou pri vnuknutí. Obrazotvornosť však môže sa už uplatniť, ba potrébná je i pri prevedení vnuknutia, i pri samom tvorení. Vnuknutie, to jest najdenie toho „citného zrna“, z ktorého má vzklíčiť a vyrásť dielo umelecké, je pôžitkom. Ale uskutočnenie diela je už spojené s prácou, často ťažkou.

Z roztrúsených mienok Hviezdoslavových dá sa sostaviť takrečeno úplný obraz vnuknutia a tvorenia umeleckého.

Spomína „tvorčí nepokoj“, „tvorby nepokoje“ a volá „Ó veľrozkoš tvorenia!“ (S. d. II. 342; I. 9.)

Týmto posvietené je tiež na pôvod umenia; nielen poezia už hotová je rozkošou, ale i samé tvorenie. Veď je to práve uplatnenie tých síl v človeku, ktoré každodenný život nespotrebuje; preto je chvíľka tvorenia svätou, preto je to pre umelca sviatkom a hodom, keď ho navštívi genij, nadchnutie:

„Kde lampu srdce kráse zapáli,
sa teší s ňou,
s ňou hoduje... a v duši trvalý
mier, nad hlavou krov hviezdnej povaly,
snom usne lepších snov...“
(„Dozvuky“. Sl. P. 1909. 586.)

Preto najlepšie zodpovedá nadchnutiu chvíľka večerná, keď už svet zaspal, keď zatíchly životné, denné záujmy:

„Zasvitla lampa — som zas v službe ducha.“
(S. d. II. 124.)

„Až svetlá bielodňa na dobre zotlejú,
obraznosť v svoju ma hneď pozve aleu.“
(S. d. II. Sonet 3.)

„Len keď strasť zemskú vrhol do večernej vatry,
len vtedy octne sa zas človek na dráhe,
po nejž, i kým tu hlivie, zájsť môž' na čas v nebe.“
(S. d. II. 75. Sonet 1.)

A chvíľka tá tvorivá skutočne sa podobá v mnohom snu: umelec vtedy „snom usne lepších snov“. Je to tedy „lepší sen“ než obyčajný, v ktorom sa nachodí tvoriaci umelec. Od básnika nemôžeme žiadať, aby nám bližšie a dopodrobna určil podobnosť alebo rozdiel medzi snom obyčajným a snom tvorivej chvíľky. Dosť, že nám poukázal na to. Bližšie skúmanie otázky tejto je úlohou filozofa-ästetika. Aj skutočne v novej ästetike je rozšírená mienka, že chvíľka umeleckého tvorenia podobná je v mnohom ohľade snu. Tak menovite Bergson vo viacerých prácach svojich poukazuje na to a aj určuje tú podobnosť. Ale bližšie poukázanie na vývody Bergsonove nemá tu miesta, kde zaoberáme sa výlučne s ästetikou Hviezdoslavovou. Odviedlo by nás to od predmetu nášho, a znamenalo by imputovať básnikovi také ďaleké dôsledky, aké on sám nestiahol, ani na ne snáď nemyslel. Preto uspokojme sa tým, že Hviezdoslav dotknul sa vhodnými slovami tohoto vážneho problému.

Chvíľka tvorenia začína sa vnútorným nepokojom. Umelca chytá zápal, tiahne ho dákasi tajná struna vyššie od zeme, odtrhuje ho od života fyzického a dáva mu zabúdať na telo:

„ — — — — s tvárou rozháranou
jak podniesol si zraky k horám, k výšam zlatým.
To chvíľa, znám ju dobre, chvíľa, keď vše ztratím

ťa cele; zadúmaš sa, pohneš peruťama:
huš! huš! — a niet ťa — — —"
(S. d. II. 161.)

Vtedy svet tento prestal jestvovať preňho. Ale chvíľku túto predchádza ešte duma:

„dívam sa vo svoju hruď
— — — — — — — —
vyzerám úsvit, ohliadam hory,
kedy zbronejú, kedy zazorí
zas — advent duše!"
(S. d. II. 211.)

Keď sa zadumal poet, umelec, keď už dúm je plná hlava, vtedy čaká a

„— — — — — — keď *tajomné vrenie*
zhrá ti v mysli — švižký kľúč zory bezdnom šerým,
či jak miazgy živný mok keď k vetviciam tenie;
nevieš, zkadial? nevieš, kam nesie ťa kás' túha?
podrazivšia delfínom pod tvoj člnok plachý:
no, ni nedbáš, že ťa vĺn sádže prez opachy
silou víchra: *požívaš slasť už z plavby letu,*
smysly kúzlom zamrely, unikol si svetu!...
V chvíľke však sa ocítiš vládcom, *zchvieš sa ztuha*
nepokojom horúcim: i jak perál dúha
osype sa dušou ti myšlienka i pieseň;
si strom obrodený, nímž vďačná striasla jeseň..."
(S. d. I. 9.)

Krajšie, úplnejšie sotva ktorý učenec opísal chvíľku tvorenia, nadchnutia, ako Hviezdoslav v slovách týchto.

Hviezdoslav poznáva v tvorení niečo nepovedomého: „nevieš, zkadiaľ? nevieš, kam nesie ťa kás' túha?" Realistická psychologia síce nepripúšťa nič nepovedomého. Ale len z príčin teoretických, logických tak dôvodiac, že čo je nie povedomé, nemôže byť v duši, nemôže sa v nej diať. To by nás však tiež ďaleko viedlo: bližšie rozberať otázku túto vzhľadom na umelecké tvorenie.

Dosť na tom, že nepovedomé v umeleckom tvorení zodpovedá zase teorii o podobnosti medzi chvíľkou tvorenia a sna.

V tejto chvíľke tvorenia zástoj citu sme už spomenuli: je to práve to „tajomné vrenie“; a obrazotvornosť sa uplatní v tej slasti „z plavby, letu“. Fantázia nesie umelca do tých iných, vyšších svetov, a cit, senzibilita pomáha mu i tam život ľudský stvoriť.

„Veď obraznosť je čarodejník, kavkliar:
jej priestor, čas je nič; zná presadiť,
kam chceme len.“

(Herodes a Herodias. 89.)

A pomocou fantázie je to, že

„— — — — — umelec,
ten figliar, vie ti prelstiť prírodu,
až zmätie sa“

(Herodes a Her. 124.)

Senzibilita snáď práve tým sa dokazuje, že nedovoľuje fantázii až príliš „prelstiť prírodu“, že udržuje ju vždy v hraniciach ľudovosti.

Teraz už, keď pominula sa rozkošná chvíľka inšpirácie, nadchnutia, umelec zchvie sa „nepokojom horúcim“, „ocítne sa vládcom“, prebudí sa zo sna umeleckého, a duša jeho je už naplnená myšlienkou a piesňou; je stromom obrodeným. Ostatné je prevedenie, technika, rutína, spojená s prácou, často ťažkou, krvopotnou:

„Keď boží páliš oheň, pri tymiana mrve,
tú najčistejšú obeť tráviš srdca krve.“

(S. d. II. 161.)

„Prv slzami som písal, toto píšem krvou.“

(„Dozvuky.“ Sl. P. 1911. 725.)

Alebo krásne opisuje Hviezdoslav i chvíľku nadšenia, i celý priebeh tvorenia v nasledovných dvoch citátoch:

„bratanie sa so svitom, hold hviezdam,
sfär návštevy, triumf horovania,
vrcholenia prestol — oheň túžby,
snáh horúčka, zářub — útech kúzla,
ctižiadosti osteň, záchvat vôle,
nádej, trôfalosť — — “ („Dozvuky.“ S. P. 1909. 586.)

to sú všetky motívy a momenty nadchnutia. A ku prevedeniu:

„treba ovšem dumať hlavou
o zřňatko videny:
ale to len snenia práca;
ňouž sa človek udrgáca:
tá len ešte nasleduje:
bedliť, či sa zrnko kľuje,
rúčim perkom čiže vzchodí? —
a keď plod už účinný:
aby rástlo ani z vody,
polievať ho teplou šťavou
zo srdečnej hlbiny.
(Hej, v ten čas už srdce hlavou —)“ (S. d. II. 245.)

Tedy v chvíľke nadšenia i hlava je samý cit, pri uskutočnení diela ale i srdce je hlavou.

A ešte jednu, objektívnu, mimo umelca stojacu podmienku tvorenia musíme na krátko spomenúť. Je to *sloboda.* Nemyslíme tu na slobodné uplatnenie zbytočných síl v človeku; to dostatočne vysvitá z prvej uvedených slov básnikových. Ale tu na pamäti má to dávne slovo: „inter arma silent musae“. Tedy sloboda dýchania a života vôbec, pokoj dookola, blaho a dobrobyt národa i umelca je to, čo je podmienkou rozkvetu umenia.

„Umenie krásné pod nebom sa rodí,
kde zdar má pôvod na dni, za noci,
v mrak búrky večne slnce nezachodí:
hej, voľnosti kde chutné zrejú plody,
pych panský nezúri a neškrípu otroci...“
(„Dozvuky.“ S. P. 1909. 647.)

„Naplňte voľným žitím doliny,
a nakloňte k nim svetlá výšiny.
— — — — — — — — — — —
I uvidíte krásu vidiny!" (S. d. II. 100.)

Ale to neznamená, že by v úplnej slobode, vo všeobecnom dobrobyte každý človek mal byť umelcom. Videli sme prvej, aké dary sú k tomu potrebné. Len tie dary sa môžu skôr rozvinúť v pohodlnom milieu. Za to ani pre nadaného umelca

„S každým prúdom netenie
nadšenie.
Každý vietor, ktorý zfuní,
neotrasie duše struny;"
— — — — — — — — — — (S. d. II. 314.)

a preto:

„— — — — truď sa nepredlene —" (S. d. II. 316.)

a ešte:

„ale k tomu treba vloh
poklad, aký v prach ten tela
zriedka zakopáva Boh:
Talent treba nebeský,
v obrate čo pablesky
zmení přť na cestu mliečnu,
na zore šeď pomerov,
obzor rozpne k nekonečnu
blankytovou zásterou!...
(„Dozvuky." S. P. 1910. 651.)

Zostáva nám ešte zmieniť sa o mienkach básnikových o jednotlivých umeniach, o podrobnejších otázkach, o novej slovenskej poezii atď. Tu však, aby som nešíril už veľmi reči, nechám samého básnika hovoriť, bez všetkého kommentára. Tak z pár slov básnikových vidíme, čo, koho a ako si cení z umeleckého ohľadu. Ako si cení Shakespeara, vidíme z týchto slov:

„čo stredo-slnce vo stvorenstve,
je Shakespeare navždy jeden v človečenstve“
(S. d. II. 61.)

alebo Petőfi mu je:

„plamenných ty duchu krýdel,
miláčku mi za mladosti“
(„Dozvuky.“ S. P. 1910. 204.)

O slovenskej reči hovorí:

„Slovenčina — samý rým,
ktorý zvoní čarokrásne“. (S. d. II. 338.)

O jednotlivých umeniach má tiež svoju mienku: tak maliar má

„— prsty, smyslom krásy ladené —“ (S. d. II. 64.)

O hudbe častejšie sa zmieňuje, spomína aký má účinok okúzlujúci, krotiaci i vznášajúci. Všetko však nemožno je nám už uviesť.

„— — — — — melódij
vzor, veterný ťah s kvetných záhonov,
v tónine, jak med čistej, frygickej.“ (Her. a Her. 102.)

Ako pár slovami úplne ju charakterizuje! A o tanci:

„— — — — — tanec,
ten vtelený už rytmus hudobný.“ (Her. a Her. 102.)

Potom o žalme, ktorého odboru nám tak skvelé perly vytvoril, akú hlbokú charakteristiku povie v pár slovách:

„— — — — žalm, v ktorom hlbokosť sa
dôvery druží s výškou nádeje — — —“ (Her. a Her. 20.)

Spomienky hodné by boly i jeho mnohonásobné mienky o piesni, o jej pôsobení, o jej vznikaní. To všetko však, nakoľko nemusí byť pojednávané v kruhu tohoto článku, necháme teraz stranou, a zmienime sa pár slovami o tom, ako súdi Hviezdoslav o mladej slovenskej poezii.

„Nové zvuky čujem,
svieže tóny, zvonné hlasy!...
Teším sa a radujem,
ako decko asi:
- - - - - - - - -
Ale čo to?... — — — — —
— — - - - - — -
— — —: Čosi rúcha
pošmurného — plaché, unylé,
ako nočné motýle;
trepoce sa, vzdychá, stene,
ako vtáča uväznené...
čo to? — Aha, móda ducha!
Oblek hej na údy mladé
— stiahnuť prsá, až im mdloba —"

Stanovisko toto voči mladej poezii slovenskej vyplýva už z udaných názorov Hviezdoslavových o pravej poezii. Ako pravá krása by mala byť bez všetkých škvŕn, ako ju nevie najsť i v blate, — ako to robia mnohé ästetiky „des Hässlichen" —, tak aj od pravej poezie žiada, aby ostávala v ríši čistej krásy. Že v jeho poezii najdeme tiež mnoho smútku a žiaľu, za to sa on ospravedlňuje často, za to i podceňuje svoju poeziu, — ač neoprávnene.

Vedel by sa však smieriť i s tými zvukmi, keby v tom videl úprimnosť. U mladých vidí bezzákladné napodobňovanie západu. Mládež by mala byť veselá, bystrá, živá od prírody. K takému hlasu by ju nutkaly i rodné nivy, i charakter ľudu, keby úprimne zo srdca hovorila. Ale mládež nečerpá z prameňa, napodobňuje. Preto jej ani nepristanú také zvuky; preto v jej poezii

„prúd záchvatu neurčitý,
bez kryštáľu city
tekavý brod cez nálady
bez myšlienky vlády —
dojmy nedospelé k výreku,
skepsi chlad i broj;

čire hmly,
smysel mdlý" — —

Za svojou smutnou poeziou žiadal by si Hviezdoslav, aspoň od mladých, o niečo veselšie hlasy. Vyplýva to i z jeho realistického stanoviska, že len pravdy si ctí prostý obličaj. Mládež zdravá by nemala smutne písať, to nie je v jej prírode, to je affektácia, neúprimnosť. A keď to už nejde, keď už i duch času doniesol sebou tie smutné tóny, načo za tým zabiehať k západu;

„A ak načím bôle, žiale,
tmavé žiale, žhavé bôle:
či nás nemá dosť čo boleť,
zarmucovať neustále?"

Ale čistá poezia by mala stáť nad takýmito časovými premenami:

„Duch je predsa neodvislým
od prieduchov s všakým menom."

Smery literárné nie sú rozhodujúce pre ňu. Od poetu, nech spieva kedykoľvek, bárskde a o čomkoľvek, žiada sa úprimnosť, vernosť k sebe samému. Preto:

„Máš-li srdce, plné citov,
úrodné i zárodné,
v hlave semä zlatých svitov:
možnosť máš, bys' novo vzkvitol,
čo vieš, povieš pôvodne
o tom aj, čo znajú všetci;
áno, sám čo dodáš k veci,
svoj úprimný obraz: to je
to moderné, lebo — tvoje..."

Mnohý sa sháňa za dojmami exotickými, len aby bol individuálnym, moderným. Ale nech je len každý úprimný. Čo prežil, nech to podá, nech podá seba, bude moderným.

Konečne sa uspokojí:

„každá doba ťaršená je,
každý vek sa ináč modlí..."
(„Dozvuky." S. P. 1909. 593--6.)

a preto do toho „hlucha nášho" nech len zneje akákoľvek pieseň, „čo priam i na zvláštny spôsob", nech to len zneje u nás, nech ožijú háje a lesy, nech len pokrytstvo sa ztratí z nášho verejného života, nech popadajú modly a tú novú tvorbu nech vedie zápal a vysoké ideále.

PSYCHOLOGICKÉ ŠTÚDIA Z POEZIE HVIEZDOSLAVA.*)

Individuum a individualizmus je heslom doby našej a spolu heslom nového umenia. Ako niet dvoch rovnakých listov na strome, tak niet ani dvoch úplne rovnakých ľudí a duší. Každý človek a každá duša ľudská je dôležitá, integrárna čiastka makrokozmu, jednotka v celku, bez ktorej je celok nie celý. A nasledovne každá duša má v sebe svoje zvláštné hodnoty, ktorými obohacuje náš život; svojimi myšlienkami obohacuje myšlienky celého sveta, svojimi citmi stupňuje intenzitu citov všeobecných, svojimi fantazmatami vyhovuje obrazotvornosti ostatných ľudí. K tomuto však žiada sa, aby tá duša bola skutočne vyššia ako naša, bohatšia, složitejšia, vzácnejšia. V tomto spočíva význam individualizmu pre život, a v prvom rade pre literatúru a vôbec pre umenie, v ktorom ten život poznávame a požívame.

V umení individualizmus má hlboký význam. Učí nás chápať a oceniť každý produkt ľudský a vedie nás ku tomuto hlbšiemu chápaniu života ľudského, toho života, ktorý odohráva sa v duši; vedie nás ku poznaniu a ku osvojeniu si toho bohatstva, ktoré skrýva sa v hĺbke tajomnej duše ľudskej, ktoré bohatstvo až do nedávna ukrývané bolo mnohými paragrafmi poetík a ästetík.

---

*) Slov. Pohľady. (R. 1909. Str. 81.)

Dnes umelec môže smele vysloviť to, čo prechováva v duši svojej, a môže to tak vysloviť, ako len sám chce. A poneváč každému vnútornému duševnému stavu zodpovedá zvláštny stav zovnútorný, prirodzené je, že cez dielo umelcovo prichodíme k jeho duši, poznávame nové hodnoty životné a umelecké, osvojujeme si nové bohatstvo myšlienok a citov, túch, nádejí a preludov, ktoré sú drahocenným majetkom duševným. A práve preto nie na diele samom, ale na duši básnikovej a umelcovej, ktorá javí sa v tom diele, záleží svetu. Čo dáva tá duša zo seba, čím obohacuje život? Aké nové krásy vidí v živote a ako ich robí i pre nás viditeľnými a prístupnými pre pôžitok? Toto sú hlavné otázky, ktoré povstávajú v nás pred dielom umeleckým. Preto hovorí Taine, že literatúra je psychologiou národa.

Takto i literárno-umelecká kritika stáva sa vždy viac literárno-umeleckou psychologiou. Kritika táto zrieka sa práva posudzovať dielo umelca, ako to prvej robila a tak ubila nejednoho genia a považuje za svoju úlohu pochopiť a vysvetliť dielo umelcovo, touto cestou pochopiť dušu jeho a tak toto nové bohatstvo prístupným a pochopiteľným urobiť pre druhých.

Duša Hviezdoslavova! Aké to bohatstvo citov, myšlienok, túžob a nádejí! Koľko oduševnenia za krásu, za život, za národ a jeho budúcnosť! Toto bohatstvo, ktoré Hviezdoslav znamená a podáva národu svojmu a s tým spolu celému človečenstvu, toto bohatstvo poznať, pochopiť, osvojiť si, je úlohou celého národa. Bohatstvo, ktoré sa nepovedome skrýva v národe a ktoré duša básnikova našla, poznala a v sebe prečistila, to on robí nám prípustným, privádza do nášho povedomia. Preto je privilegiumom básnika, aby ho celý národ v srdci

nosil, aby celý národ mu bol zaviazaný, podlžný a povďačný.

K tejto duši Hviezdoslavovej chceme sa priblížiť, chceme poznať a osvojiť si to bohatstvo, ktoré nám ona podáva. Chceme poznať to, ako hľadí básnik na svet, aké krásy vidí v ňom, aké city a myšlienky budia krásy tieto v duši jeho. Cez diela jeho, cez dušu jeho imaginárnych osôb chceme prísť k duši jeho a poznať ju.

* * *

Individualizmus je nie smer literárny a umelecký, je to len heslo, ktoré hlása hodnotu každého jednotlivca. Nemá ničoho s nijakým smerom, ale v každom smere môže sa uplatniť. Smerov literárno-umeleckých je mnoho — aby som spomenul len tie, ktoré u nás maly svojich zastupiteľov: klassicizmus, romantizmus, realizmus, impressionizmus a novšie symbolizmus — a predsa niet ich toľko, koľko je individualít umeleckých. Znamená to toľko, že každá individualita musí prináležať nejakému smeru, musí sa dať vriadiť do nejakej kategorie, čo však naskrze sa neprotiví zásade individualizmu, takého, ako sme ho vyššie označili. Lebo smery vzťahujú sa na spôsob, individualizmus na podstatu. Pravý umelec, nech patrí ku ktorémukoľvek smeru, podáva vždy seba, svoju dušu, svoje zvláštné hodnoty. To vidíme i u Hviezdoslava.

Smer Hviezdoslavov, to jest spôsob, na ktorý on podáva nám svoje vidiny, je realizmus; smer, ktorý za prehnanosťami fantázie romantickej nevyhnutne musel prísť, ktorý hlása, že netreba hľadať krásu nad oblakmi, alebo v šedej dialke, v „modrom kvete“, ako to robila romantika, ale že krása je na zemi, všade okolo nás, v samom živote každého človeka, bohatého tak ako chu-

dobného, v živote aristokrata tak ako v živote prostého sedliaka alebo úbohého žobráka; len vidieť ju treba. Realizmus tedy, hľadajúc túto krásu, ktorú poskytuje každý život, nachodí skutočne v každom živote. Z toho nasleduje, že realizmus so zvláštnou záľubou obracia sa k ľudu pospolitému, nízkemu, pracujúcemu, ku sedliakovi, remeselníkovi a nádenníkovi, alebo k nižšiemu intelligentovi, slovom k nižším, každodenným, menej významným existenciám.

Ľudia, s ktorými nás oboznamuje Hviezdoslav, sú nám blízki a rovní; nehľadíme na nich s neporozumením, pri pohľade na nich necítime sa malými, ubitými, biednymi, ale cítime s nimi, radujeme sa, smútime s nimi, žijeme s nimi, lebo sú to ľudia ako my, majú srdce, majú krv v žilách, ba čo viac, majú i žalúdok. Postavy poezie Hviezdoslava majú telo, majú mäso, ktoré tiež žije, majú nervy a žijú na zemi, žijú s nami, tak ako my. Nič zvláštneho, nič neobyčajného nevidíme pri ľuďoch týchto, zvláštnosť je len v tom, ako nám ich predvedie a predstaví básnik; slovom, pri čítaní týchto diel, Eža Vlkolinského, Hájnikovej ženy atď., neobdivujeme osoby, ale obdivujeme samého básnika, obdivujeme pri ňom, ako dôkladne pozoroval život týchto ľudí jednoduchých, ako verne ho zobrazil, ako i v tomto jednoduchom živote videl krásu a pôvabnosť. Slovom, máme pri tom čiste umelecký pôžitok.

Ale i tu poznávame istý postup u básnika. V „Hájnikovej žene“, hoci je dej prirodzený, možný, a nenajdeme v ňom ničoho zvláštneho, predsa je u nás neobyčajný: žena hájnikova zavraždí pána, ktorý ju chce zviesť; — tak že v tomto diele básnik i samým dejom chce pôsobiť na nás. Alebo v druhých svojich dielach z tejto prvšej doby svojho tvorenia, z rokov 80-ych básnik hľadá

ešte nejaký zvláštnejší dej, spracúva predmety biblické, v ktorých sám dej je pútavý. Pozdejšie v ďalšej tvorbe svojej upúšťa od toho, aby samým dejom nás uchvátil, zavedie nás do jednoduchého domu gazdovského, alebo do famílie našich zemanov a oboznámi nás s ich každodenným životom; jednoduché udalosti v živote ľudu nám predstavuje, ako na pr. pytačky a svadbu v „Ežovi Vlkolinskom", priadky pri mesačnom svetle, práce okolo sena v „Gáborovi Vlkolinskom", alebo ako si kúpi gazda mladé voly, ako mu je všetkým jeho statok v „Prvom záprahu", atď.

Realistický spôsob predstavenia je, že básnik uloží svoje osoby do istého okolia a dôkladne určí, opíše milieu, v ktorom sa osoby jeho pohybujú, v ktorom žijú. Je to i prísna a oprávnená požiadavka realizmu, ktorý analyzuje osoby, rozoberá ich charakter, chce pochopiť a odôvodniť ich život a každý skutok. Milieu, v ktorom človek žije, má naň veliký vliv, môže premeniť i jeho charakter, jeho smýšľanie, jeho morálné náhľady a pochopy; toto je asi hlavným pravidlom a učením smeru realistického. V istých určitých pomeroch ako bude konať istý človek, dá sa vopred viac-menej dokonále určiť. Tak na pr. v „Hájnikovej žene", aby sme pochopiť mohli celý dej, i charakter osôb, básnik dôkladne opíše nám horu s jej životom, vysoké vrchy a stromy s vtačím spevom a ozvenou, krásné doliny so žblnkotom vôd horských, so skokmi sŕn a jeleňov. Tu potom pochopíme, ako vraždí útla žena svojho svodcu, ako jej muž prevezme na seba skutok: lebo ten hôrny život robí človeka smelým, odvažným, budí v ňom sebapovedomie, robí ho slobodným, ctnostnejším a mravnejším.

„Len okamih tam pobudnutia:
už mrtvie bôľ, už slabnú putá,

zrak čistí sa, tlak voľneje,
i oživujú nádeje:
len jeden pokyn, zášum lesný,
len jeden horskej riavy skok;
a duša už sa ladí k piesni,
tkne sa jej bičík prečudesný —
a srdce hupká vozvysok;
len jedno orla skolotanie,
len jeden švihot sokola,
prez horu mužné zahvízdanie,
na holiach jeden záblesk vatry:
a nás už chváce povoľa,
duch už sa zažal, už sa jatrí,
plamenným krýdlom šibe hor,
jak v nebo nazpäť meteor....“

Alobo v „Ežovi Vlkolinskom“, prvej ako by sa začal dej, láska Ežova ku Žofke Bockovie so zálety a so všetkými príjemnosťami i ťažkosťami, básnik opíše nám náladu jarnú v prírode, ktorá sama tak budí ľúbosť v srdci ľudskom, ktorá i vode v potoku velí bystrejšie a veselšie žblnkotať a k citu pohne i najchladnejšie srdce:

„Je svätodušné ráno rozkošné.
Sťa oko čistý blankyt nebeský
sa šíre rozpial ponad svet a hôr
kdes' za okruhom na zem pooprel:
a po ňom ako modrým kobercom
si vykračuje slnce, panovník
ten svetla. S pliec mu skvúci splýva plášť,
a pred i za ním v slávy jasote
chór spevných škorvánkov....
I nálada
kol vozduchu je taká sviatočná —
— — — — — — — — — — — —
Bez šumu porozlial sa priestorom
sťa jazero — — — — — — — —
Doň hravo tečú bujných zo zahrád
tu stínov sladkých vodopády, tam

stých vôní jarky, ručaj vtačích nôt;
doň sprcha rosa s líček pivonij,
veň ľavendule dechot plynie, doň
svoj opojný kvet striasa orgován....

A vtedy mládenci stavajú máje svojim milým dievčinám.

Ale spôsob tento nakoľko je logický, natoľko je i nebezpečný, ľahko sa dá básnik zachvátiť požiadavkou toutou a vedie ju potom až do krajnosti. Hviezdoslav, hoci tu prejavuje svoju genialitu, tu vylieva bohatstvo duše svojej, tie krásne obrazy, metafory, a tu sa dokazuje skutočným básnikom — predsa upadá tiež do tej chyby realizmu, že vpúšťa sa do podrobností, že priobšírne nám opisuje milieu, že tých obrazov je až primoc na jednom mieste, ako bariev na pallette maliarovej. Spomeniem tu len „Hájnikovu ženu“, kde skoro 12 strán zaujíma opis hory a jej života. Krásny je tento opis, — a keby išlo o samý opis, videli by sme tu, o koľko vyššie stojí poezia ako umenie nad maľbou — ale je príbohatý. Vie niekde básnik i na krátko nám predstaviť milieu, do ktorého stavia svoje osoby. Tak na pr. v „Ežovi Vlkolinskom“ keď povie:

„— — — jak to rodostrom
vám stvrdí povesený v sypárni,
keď odhrniete pláchu pavučín,
prach zofúkate — — —“

týmto jedným obrazom predstavil nám pred oči celú kúriu zemiansku, s jej starobou, a my už tušíme vopred, akí to budú ľudia, s ktorými nás básnik oboznámi. — Táto istá chyba javí sa ďalej u Hviezdoslava v tom, že na široko roztiahne dej, ten jednoduchý dej; na pr. svadbu v „Ežovi Vlkolinskom“ opíše nám so všetkými jej podrobnosťami, opíše nám pytačky, družbov a družice, starejších, sobášny pochod, sobášnu hostinu, všetko do podrobna.

Reálné a verné je to, pravda, ale je na úkor umeleckého dojmu a pôžitku, lebo záujem, ktorý básnik vzbudil v nás na začiatku hnevom matkiným, sa tratí, pozornosť našu obráti na iné, nie na to, čo na začiatku sľuboval. A celé umelecké dielo robí tak dojem etnografickej štúdie. Pravda, ako sme podotkli, je to realistické, a básnik tým chce ukázať, akého velikého, životného významu je pre gazdu sobáš, ktorý trvá i za tri dni; ale dojmu umeleckému to škodí.

Tak pozorovať, tak zachytiť každú charakteristickú maličkosť, ako to Hviezdoslav robí, vie len málokto. V literatúre našej v tomto ohľade po boku jeho môžeme spomenúť len Kukučina; ale i tu je veliký rozdiel. To, čo vyznačuje Hviezdoslavov realizmus, čo ho robí takým pútavým, je láska jeho k svojim osobám, láska k ľudu, ktorej u Kukučina nenajdeme, alebo len v malej miere. Kukučinovi je ten prostý sedliak smiešny, a vždy s tejto smiešnej strany nám ho predstaví. Alebo na pr. u Tajovského sedliak je jednoduchý predmet umelecký, povedal by som modell, naproti ktorému je básnik úplne ľahostajný, a práve tak, ako toho sedliaka, tak chladne, ľahostajne by nám opísal i čokoľvek iné. U Hviezdoslava vidíme, že jeho osoby prešly i cez srdce básnikovo, že sú to nie jednoduché objekty umelecké, ale deti srdca a fantázie básnikovej. Slovom u Hviezdoslava vidíme nie jednoduchých, nám ľahostajných ľudí, ale ľudí nám sympatických. To je možné len tak, že básnik žil medzi týmito ľuďmi, obcoval s nimi za dlhý čas, a že i teraz ešte v duchu žije s nimi.

Táto láska a sympatia k ľudu je základom opravdového realizmu, základom toho, že básnik tak verne, tak pravdive nám predstavuje tieto osoby. A nech nám ich predstavuje zovnútorne, v ich zvykoch a obyčajoch, alebo

nech nám ich predstavuje v ich duševnom živote, v ich smýšľaní, jeho obraz je vždy verný, pravdivý, reálny.

Rozhovor týchto prostých ľudí je jednoduchý, trhaný, krátke slová, nie sú schopní k väčším koncepciám, ale namiesto toho hovoria zväčša v prísloviach a porekadlách, aby dodali váhy, pravdivosti svojim rečiam. Pri tom neužívajú pohybov, najviac ak hovoriaci dotkne sa svojich pŕs, na dôkaz, že pravdu hovorí. A len v slávnostných prípadoch vedia spustiť i reč dlhšieho dychu, ale vtedy táto reč nemá konca-kraja, začínajú od Adama, a plná je príkladmi biblickými, lebo veď toto je ich stálé a skoro výlučné čítanie. A jednako ľudia títo sú veľmi shovorčiví, ba čo viac, sú úprimní, otvorení, radi majú i veselosť, fígle, uštepačné poznámky, ktorými sa naberajú, dráždia, ale bez opravdového hnevu. K takýmto neškodným rozhovorom slúži im čas nedeľný pred službami božími a priestor pred kostolom. Toto je ich kasíno, kde si dovolia pokritizovať pomery politické, cirkevné, tu sa poshovárajú o hospodárstve, o počasí, ba tu sa začínajú i srdcové záležitosti a odtiaľto sa dostávajú do širšej vedomosti („Gábor Vlkolinský“). Potom ako žijú ľudia títo spolu so svojím statkom! Pekné voly mať, to je ich pýcha; gazda hrdo si kráča po dedine popri voloch svojich, a dobre mu padne závistný pohľad súsedov. A vôbec celý život tohoto ľudu je v úzkom spojení so životom statku; nielen že sa porozumejú, že gazda pozná pohnútky každého pohybu svojich volov, že tieto tiež rozumejú slovám gazdovým („Poludienok“), ale voly majú účasť i v srdcovom živote svojich majiteľov. Keď mladý šuhaj ženie voly dedinou, pred domom svojej milej pľaskne bičom, aby ju upozornil („Prvý záprah“). A keď sú pohnevané dva domy, to tiež vyrovnajú voly, pomeria ich („Prvý záprah“). Slovom, básnik predstavuje nám týchto ľudí v úplnom súvise s ich milieu, vidíme,

ako oni zo zeme žijú, z nej berú všetku svoju silu, svoje zdravie, svoju múdrosť, svoje názory.

Ľud tento, ako nám ho Hviezdoslav predstavuje, je rozumný, má svoj prirodzený rozum, zdravý úsudok, v morálnych otázkach súdi zväčša zdravo. Shováraju sa dve matky v Ežovi Vlkolinskom a vtedy tak súdia o šuhajovi Ežovi:

„— — — — — — Črepa z ocele
je síce; zato srdce má čo vosk —“

a nato odpovedá druhá matka, s ktorej dcérou by chceli spriasť Eža:

„Veď práve v takom rady bujnejú
náruživosti, verte, kmotrička!
a tŕň len v dobrej zemi vyhúka —“

Vidíme tu i náklonosť ľudu tohoto ku abstrakciam, ku filozofii. Radi si domýšľajú ľudia títo, radi z maličkosti zatvárajú na veliké veci, radi predpovedajú. A sám básnik tak ich charakterizuje

„— — — — — — hodný ľud
i zdravý, rýdzi, pekných schopností:
len pribujný. Tie staré vrtochy
zemianske stále ešte burcujú
v nich, z krvi nejde jaksi nešplecha...“

a v národnom ohľade

„— — — — — ľud ten chápe sa
už dačoho raz?“ „Zťažka, bohužiaľ;
no nezúfať. — Sú z mladších pojedni — —“

Najkrajšia duševná vlastnosť tohoto ľudu je smelosť, mravná sila, ktorú budí v ňom zem a ten úzky život s prírodou; duševné zdravie, čistota názorov, rýdzosť smýšľania. Tak nám ho opisuje Hviezdoslav. Mravy sú tam čistejšie, zdravšie, ako u intelligenta. Čo hlavne mu je na zreteli, to je čistota, nepoškvrnenosť domáceho krbu a života. Roz-

ličné teorie a špekulácie majetkové ho ešte nenakazily. Celkom prirodzene jeden sa vzmáha hmotne, ten, ktorý dbá na mravy, ktorý sa pridrža zeme, druhý hynie, padá následkom alkoholu; ale tam je hneď výrok ľudu, ktorý ho odsúdi. A ľud tento je sebavedomý, povedomý svojej hodnoty ľudskej, ktorú hodnotu si chráni všemožne; keď táto je ohrožovaná, vie sa i vzbúriť. Keď nebezpečenstvo hrozí jeho domácnosti, jeho čistým mravom, schopný je i hrdinstva, ako Hájnikova žena a jej muž Michal Čajka.

Toto duševné zdravie robí to, že ľud tento je veselý, žartovný, moc ráz vtipný, že rád má spev a umenie, že keď čas práce prestane, dbá i o dušu svoju. Tejto jarosti, životaschopnosti výsledkom je, že má vlohy i ku krásam, ku pôvabnému, ktorým ozdobuje každý kútik bytu svojho, každý nástroj a všetko čo k životu jeho prináleží. Je to celé bohatstvo duševné, ktorým si spríjemňuje život.

A túto jarosť, túto veselú náladu ľudu tohoto Hviezdoslav krásne vie podať. Po všetkých epických dielach jeho sa vznáša táto sila životná. Keď ich čítame, ako by sme cítili ten opravdový život, také akési zdravšie povetrie dýcha z nich a ovinie nás. Cítime, že tu je sila, tu je život, tu je budúcnosť národa. V tomto ľude vidí básnik element, ktorý tvorí základ, koreň, podstatu celého národa. A na tomto základe — ako by sme videli do duše básnikovej — stavia on svoje nádeje, že takýto zdravý, silný a mravný národ má budúcnosť. Že predsa slabo napreduje tento národ, toho príčinou je nie sám ľud, veď ten vie sa oduševniť za všetko krásne i za národ, príčina je mimo neho. Ako básnik hovorí:

„ďaleko ešte k zemi Kanaánu,
ba ďalej nežli bolo naposled,
a Mojžiša nám neni, neni, neni...“*)

*) Sv. II., str. 104.

Pri takých pomeroch, v akých žil, pod toľkými údermi dosť že žije tento ľud, že sa zachoval; udržala ho práve ta vnútorná, mravná sila.

Ku tomuto zdravému jadru, koreňu národa, prechováva básnik lásku. On žil dlho medzi týmto ľudom a žil s ním v úzkom, duševnom spojení, a poznal jeho vnútornú hodnotu. Túto lásku a sympatiu básnikovu k ľudu poznávame tedy ako najhlavnejšiu vlastnosť duše jeho. Bez tejto sympatie nemožno nám podať tak verný obraz, nemožno tak hlboko porozumieť smýšľaniu ľudu a zvlášte nemožno byť humoristom. A u Hviezdoslava, v jeho epických dielach často sa stretneme s jemným humorom, ako na pr. v básni „Prvý záprah“, kde po celej sa rozlieva taká jemná, humorová nálada. Otec si kúpi mladé volky a v noci ich vedie domov, aby ho nevideli gazdovia, lebo by ho vysmiali. Ale cez zimu ich chovajú dobre, tak že moc ráz žena i hromží, že všetko dobré doprajú volom, a svini neostane nič. Na jar zavčasu idú potom s volkami, ani nie natoľko po práci, ako skorej ukázať sa a popýšiť. Starý gazda zaostane, počúva vďačne chvály súsedov, a ide potom s nimi vypiť oldomáš. Syn však ženie ďalej záprah, pred domom svojej milej pľaskne bičom, aby ju upozornil, tá však je nie doma. Na poli sa stretne s ňou; vezme ju na voz, ona sa zdráha, že len po dedinu, aby ju svet nevidel. Ale v milom, ľúbostnom rozhovore ani nepobadajú, že sú už v dedine, tu zabreše pes, mladé, nezkúsené volky sa zľaknú, dajú sa do behu. Dievča sa hanbí, zakrýva tvár svoju; šuhaj darmo sa usiluje zadržať voly, tie zastanú iba vo dvore gazdu svojho. Vybehne gazdiná, kričí na syna, že hnal voly, vadí sa s dievkou, vyhodí jej na oči staré hriechy, pre ktoré je s jej matkou v hneve, ale potom, keď sa dievča s hanbou vyhovára a keď začne i pomáhať vo dvore,

gazdiná sa udobrí, už nebude viac prekážať synovi v láske.

Takýto krásny humor najdeme i na viac miestach; vybral som práve toto, ako najkrajšie, ako najcharakteristickejšie. Podstatnou čiastkou tohoto humoru je sympatia básnikova k ľudu. Bez sympatie, bez lásky niet humoru, je to vtedy len ironia. Ale keď básnik cez smiešnosť vie urobiť niečo i sympatickým, a keď i v nás vzbudí sympatiu, vtedy povstáva humor. Ako v tomto páde my sympatizujeme s tými mladými, ľúto nám je ich, že tak zle obstáli, že tak boli zahanbení, a predsa sme radi, lebo veď im to dopomohlo ku šťastiu a smejeme sa na nich, akým spôsobom prišly ich srdcové tajnosti na verejnosť a potom k uznaniu.

Tedy opakujem, tu, v epických dielach, lásku a sympatiu k ľudu sme poznali za najpodstatnejšiu vlastnosť duše básnikovej. A v tomto ľude vidí básnik koreň celého národa. Koreň tento je zdravý, mravne nepokazený, životaschopný, preto národ má budúcnosť.

* * *

Hľadáme dušu básnikovu, chcemu ju rozobrať, chceme ju poznať. Bližší prístup k nej dovolia nám jeho lyrické básne, v ktorých básnik podáva nám seba, svoju dušu v jej nahote, s jej citmi a vášňami, s jej bolesťami a ranami, s jej vzdychami i nádejami. Tu je básnik úplne subjektívny. Ktosi dávnejšie bol prirovnal Hviezdoslava ku Goethemu, hovoriac, že Hviezdoslav je slovenský Goethe. Neviem, na čom sa zakladá toto prirovnanie; či len na samých epických dielach Hviezdoslavových, v ktorých s takou gréckou plastičnosťou nám predstavuje svoje osoby, alebo azda na bohatstve tvorenia, a či je to len prázdna fráza; prirovnanie toto je mýlné, povrchné.

Goethe bol predsa objektívnym básnikom, a to dopúšťala, ba žiadala ästetika klassicizmu. V tom čase verilo sa ešte v objektívnu krásu. Ale odvtedy veľmi sa premenily časy, a veľmi sa premenilo i smýšľanie ľudské. Krása z objektívneho sveta utiahla sa do ľudskej duše. Dnes neveríme viac v objektivitu krásy, dnes každá pravda je nám len relatívna, každý dojem je nám len subjektívny, a tak krása je niečo takéhoto subjektívneho, relatívneho. Dnes žiadame od básnika, aby podal verne seba, aby podal to, čo skrýva sa na dne duše jeho, a len vtedy môže mať nárcky na to, aby sme ho uznali, aby sme požívali krásu jeho tvorieb; slovom, básnik nech nehľadá krásu v diaľke, ale nech podáva obsah duše svojej, len vtedy prispieva on niečím k obohateniu nášho života duševného.

Hviezdoslav je čisto subjektívnym básnikom. Nejde nikdy do ďalekých svetov za látkou pre svoju poeziu. Jeho duša je dosť bohatá na to, aby z nej čerpal, a aby ostal pre nás vždy pútavým. Nech píše o čomkoľvek, vždy je to duša poetova, ktorá sa chveje v slovách, ktorá sa zrkadlí v obrazoch. A týmto je práve Hviezdoslav synom svojej doby, týmto je on práve moderným, a len na tomto základe môže on večne žiť v pamäti a úcte národa. Lebo duša, ktorá sa prejavuje v jeho dielach, bude vždy cennou dušou pre národ, z ktorej stále bude prijímať národ isté hodnoty, isté posilnenie, obohatenie. Diela jeho budú večným skladom tohoto duševného bohatstva. Nová ästetika žiada od umelca, aby bol čo možno najsubjektívnejším, čo možno najvernejším k sebe. V dielach Hviezdoslava, kdekoľvek pozreme a čítame, všade je to sám básnik, ktorého najdeme a poznáme. Jeho duša sa rozlieva po dielach jeho a dáva im zvláštnu farbu, dáva im individuálny ráz.

Tak, čo sme poznali v epických dielach za najpodstatnejšiu vlastnosť duše Hviezdoslavovej, lásku a sympatiu k ľudu, ku tomuto zdravému koreňu a základu celého národa, to je takrečeno jediným motívom i v jeho lyrických dielach. I tu spieva poet zväčša o národe, o jeho jednotlivcoch v poťahu k celku, zaujíma ho v prvom rade život národa a jeho osud, a len kde-tu podotkne i nejaký problém metafyziky. Ale ako cele iné tóny vyludzuje táto láska k národu z duše básnikovej tu v lyrických dielach jeho! Z veselej nálady, ktorá sa tak rozlieva po epických dielach, ktorú sme tam tak obdivovali, z tej nenajdeme nič v lyrických prácach básnikových. Tu samé vzdychy, samý bôľ, moc ráz zúfalosť básnikova, často zriekanie, melancholia, často až skoro beznádejnosť, pessimizmus nás prekvapuje. Nie div, veď tam, v epických dielach svojich, básnik vžil sa do duše ľudu a podal nám reálne to, čo žije v národe; veselosť, životaschopnosť, ktorá je v národe a ktorej účastníkom ako syn národa, je i sám básnik; tu, v lyrike opisuje, čo cíti on sám, básnik, keď myslí na národ. Ten národ nie je povedomý svojich bied národných, každý jednotlivec cíti iba svoje osobné žiale a tých je málo, tie zamení i radosť. Ale básnik cíti za všetkých, za celý národ, on, jeden človek, cíti biedu, strasti celého národa. On je povedomím, svedomím národa, v ňom samom, v jeho duši a v jeho dielach žije celý národ, a preto, keď hynie národ, vzdychá nie ľud, ale básnik jeho.

Takto, hľa, prišli sme ku pochopu pravého básnika. Duša básnikova je zrkadlo, kde sa odráža život celého národa; duša básnikova je čočka, v ktorej ako lúče slnečné, sbehnú a spoja sa city a túžby tisícich a tisícich ľudí, v ktorej cit je sto- i tisícnásobný a vládze zohriať celý národ. A len keď básnik udrel na citnú strunu duše,

ktorá najde rezonanciu u druhých, vtedy je populárnym. Keď vysloví to, čo bolí a trápi, čo teší a povznesie nás mnohých, vtedy nás okúzlil a ziskal pre seba.

Básnik môže sa vhĺbiť do minulosti a vtedy pôsobí tým, že v krásnych obrazoch vyvoláva a fixuje pred nás minulosť, pohybuje sa v kruhu starých ideí a názorov; menujeme ho následkom toho konzervatívnym, a najde vždy istý kruh ľudí tiež konzervatívnych, ktorí ho chápu. Môže básnik kráčať so svojou dobou, to je najobyčajnejší prípad, keď básnik dáva výraz tomu, čo nachodí sa v každej súčasnej duši, a vtedy je básnik populárnym, obľúbeným. A konečne básnik môže predísť svoju dobu, môže spievať o tom, čo mnohí ešte necítia, k čomu sú ľudia ešte nedospelí, aby to pochopili a vtedy básnik je sám na svojich výšinách, volá bez ozveny, vzdychá bez súcitu druhých. Tento posledný je prípad Hviezdoslavov. Nechcem tým povedať, že Hviezdoslav hlása neviem aké idei dnešnému svetu nepochopiteľné, že si stáva do radu prorokov, ako to vidíme pri mnohých terajších básnikoch a spisovateľoch, ktorí na pr. v románe rozriešiť chcú otázku štátnu na základe socialistickom, alebo ktorí sa zaoberajú otázkou ateizmu budúcnosti atď. Hviezdoslav spieva o národe, ktorý žije v duši básnikovej, pozná jeho biedy, pozná, čo mu chybuje i koná to, čo je v moci jeho, pomáha národu k osvete; ale národ ho ešte nechápe, národ je ešte neprebudený, nepovedomý, necíti ešte svojich bied národných, a tak nerozumie hlasu, vzdychom a napomínaniam básnikovým. Hviezdoslav predišiel svoju dobu a svoj národ, on cíti to, čo pocítia len najprednejší mužovia národa, ktorí tak ako Hviezdoslav na srdci nosia osud národa. Preto je taká malá ozvena na slová básnikove.

Vidíme tu i prameň, z ktorého pochodí pessimizmus

básnikov. Nemali sme ešte básnika, ktorý by tak spolužil s národom svojím, v ktorom by sa život národa tak úzko spojil s dušou jeho, ako to vidíme u Hviezdoslava. Život národa je životom jeho. Čo robí národ, to prejde do duše básnikovej, stane sa jeho vlastnou bolesťou, a potom ako tichý vzdych, ako zúfalý výkrik, alebo ako hrozba vyderie sa z duše básnikovej. A celý pessimizmus Hviezdoslavov pochodí z tohoto jeho spolužitia s národom. Sám básnik hovorí:

„ach, pravda, žaloval som neustále;
a zťažka k jarkej piesni podletím.
Lež rozsúďte, ja mám byť vinen tým:
keď prchne kvet a hviezda mizne v diale?
Nekráčame-li denne podsvetím?
a nepadá-li vždy viac rozstretým
tieň krýdlom rodných duší na kryštále!?
A básnik, myslím, tiež je rodu členom;
alebo snížite ho na veteš? — —
Nu, menujte ho akýmkoľvek menom,
jak lahodí vám, medom, ak nie, blenom:
kým trpí rod, on trpeť musí tiež!“

A utrpenie národa je veľké. I on znáša spoločný osud človečenstva, ktorý mu vymeral Bôh, že nemá moc potechy v samom žití, že život jeho je len trápením, tak ako pre každého, že väčšia čiastka života je len žiaľ, smútok, strasti a bôle. V tomto sme všetci rovnakí, to je zemský osud každého človeka. Lebo

„— — — — — Ach, ten život ľudský
tak z rozličných sa stránok pojí, skladá!
a vo tmách noci jaksi iba stinné
sa s pamäti vín derú na povrch.
Chceš k svetlu, ihneď zakryje ho oblak,
mrak čiernych duchov; chceš-li ku pravde,
už rohatá ti v ceste stojí lož
a prístup bráni; chceš-li k žriedlu krásy,

piť želajúci dojmy posvätné,
tvár mrzkosti v tom zkalí v tebe chuť;
a chceš-li k srdcu tisknúť, ešte k srdcu,
čo blahom tu — smrť zrazu vyrve ti ho
a miesto neho zanechá ti hrob,
hrob pustý, hluchý — — — — —"

Alebo ďalej

„— — — — — — biedny človek,
nemôže sa nijak oddeliť
od zemských strastí, samé bôle v ňom
a žiale jeho jak stín čierny za ním."

K tomuto pripojuje sa utrpenie, ktorého príčinou je sám svet:

„— — — — Ó, svet ten splanel
tak veľmi! spodlel v plevel ničomnosti,
je nešeredný, shnilý k základu;
na bahno skvasili ho sluzi pekla
a priestupníci božích zákonov."

a konečne národ náš je tŕňom v oku celému svetu; druhé národy majú aspoň v tom ohľade pokoj, náš národ však práve s tejto strany je vystavený čo najväčším krivdám:

„jak z opršalým listím zachádza zášť sveta s ním."
Hriechom je u nich naša krv vrelá, síl sviežosť,
vzhľad ku osi nebies,
i že prepasuje vzduch naša reč jak stužka dúhová."

Nemožno mi tu v tejto krátkej úvahe označiť všetky nuance a odtienky smýšľania a cítenia básnikovho. Ďaleko by viedlo, keby som chcel vypísať i len najzvláštnejšie miesta z diel básnikových k dotvrdeniu, ako cíti a ako smýšľa o svete a o národe slovenskom. Tu len vo veľkých črtách chcem označiť obsah duše básnikovej, jej pohnútky, aby sme ju poznali aspoň koľko-toľko.

Hviezdoslav i v lyrike je realistom. Sám hovorí:

„mne odporným, čo prírode sa prieči,
len pravdy si ctím prostý obličaj!"

Hľadá tedy pravdu, a len to chce podať, to si ctí, čo za pravdivé uzná. Toto je asi jeho umelecké kredo, toto je základ jeho celej ästetiky. Pravda, realita, vlastne lepšie povediac, pravdivosť, „pravdy prostý obličaj" všade, vo všetkom! Preto nemá on videní a hallucinácií, nemá snov, nevidí duchov a mátoh, ako romantici a dekadenti, ako na pr. Byron, Hoffmann zpomedzi romantikov, alebo Poë, Verlaine, Baudelaire zpomedzi dekadentov. Hviezdoslav podáva jednoducho skutočnosť, prírodu okolo seba a prírodu v sebe samom, v duši svojej. Preto i básnická sila jeho spočíva hlavne v tom, ako vie podať túto prírodu, v tom spôsobe jeho, v tej názornej, obraznej básnickej reči. Ale tento cit pravdy u básnika, táto jeho pravdymilovnosť často prichodí do kollízie, do odporu so skutočným životom. Lebo v živote panuje lož, krivda, hana, pýcha, zrada a svevoľa, a to protiví sa prírode, protiví sa duši básnikovej, tak že ho to núti k takým prísnym slovám:

„Už sa hnusí všetko v duši! —"

Potom i krásocit básnikov je stále urážaný na zemi. Svet okolo neho nevzdelaný, barbarský, neoduševňuje sa za krásu, ba ani len nepozná pravej krásy, hľadá ju v bahne. A básnik darmo túži po svetle, po kráse, darmo chce povzniesť svet vyššie od čiernej zeme do sfär blaha, svetla, pravdy a čistoty, do sveta krásy, tu vidí sa vždy samotným, opusteným, do výšky nechce ho nikto nasledovať. Svet rád má nečistotu, tmu, blato:

„len tu dol, ach, svit potápajú v blato."

Toto sú pramene a príčiny Hviezdoslavovho pessimizmu.

Ako vidíme, nie je to pessimizmus absolútny, nie je to negáciou života, nie je to oslavovaním Nirvány, nie je to nihilizmus. Hviezdoslav nespomína a nežiada smrť, ako jediné možné uspokojenie, on nechce utiecť zo života pred jeho krivdami a biedami. To by sa protivilo slovenskej povahe a smýšľaniu. A kde básnik píše o sebe, tam tento pessimizmus mení sa na milú, jemnú melancholiu, jeho zúfalý výkrik prechodí v tichý, rezignujúci vzdych, v nemý smútok a žiaľ. So žiaľom spomína i pominuteľnosť, tú melancholiu života zdravého:

„Koľko ozaj lístkov včuľ
vietor s našej lipy sdul?"

alebo:

„I ja mal túžob šumných v duši veľa
— — — — — — — — — — — — —
A tak to pôjde diaľ; až z túžob veľa
zostane jedna — usnúť večite."

Takúto melancholiu života, žiaľ nad pominuteľnosťou najdeme v jeho „Steskoch".

Ale zato príčiny jeho pessimizmu a jeho melancholie ostávajú vždy tie zovnútorné, ktoré sme označili. Nie nejaká chyba v organizme básnikovom, nejaká nemoc duševná, ktorou presiaknutá bola celá doba romantizmu, ani nie nejaká nafúkaná sentimentálnosť, ani nevera, ani skepsis, ako u moderných pessimistov, je nie príčinou jeho nálady pessimistickej. Veď videli sme prvej, že básnik predstavil nám postavy zdravé telom i duchom; to možné je len tak, keď sám básnik je zdravý. Chorého ducha básnik, dekadent, pri všetkej svojej realite, nemôže sa zachrániť toho, aby zo svojho ducha nedal niečo svojim osobám. Hviezdoslav je zdravý a mravne i fyzicky zdravým vidí i celý národ, preto tu niet príčiny pre pessimizmus

Ale, áno, na tomto zdravom tele národa sa chová mnoho parazitov, krivditeľov, odpadlíkov, slabého charakteru osôb, ktoré ho kazia a prekážajú jeho vývinu. Sám národ je však zdravý, životaschopný, preto môže básnik spievať:

„O, ja sa chystám veľkej ku piesni,
ja slabý k hymnu chystám sa, hej!
Mňa chyce zápal veštby čudesný,
hrá tucha vo mne akoby Vesny
vrt kola jeden — tu slávy dej!“

Básnik tedy verí v budúcnosť národa, krivda bude pomstená, lebo veď tá krivda protiví sa prírode i Bohu. A táto lepšia budúcnosť zavíta pre národ vtedy, keď sa prebudí, keď si upovedomí svoju hodnotu; preto vzdychá básnik:

„Bože-otče národov,
vzbuď však v ňom i snahy, túžby
človeka a ľudstva člena
    zúčastniť sa pochodov
k veľkým cieľom, závodenia,
kým raj nie zpäť dobudnutý —
Nech sa zbaví bludov služby,
netrpí pút krýdlom púti
    za osvetou, slobodou!“

K tomu i sám život má i jasnejšie stránky, zasvieti niekdy i slnko cez chmáry a oblaky, a človek-básnik má vždy útočiste v kruhu poezie a krásy, kde okreje, ožije.

Áno, i pri všetkom pessimizme je Hviezdoslav poetom, oslavovateľom a entuziastom života a v tomto je ešte moderný. Len žaluje na zlé pomery, ale verí v život, oduševňuje sa zaň. Ani nemôže byť mysliteľ a básnik, k tomu realista, a k tomu ešte Slovák, absolútnym pessimistom, nemôže negovať život. To, čo dáva hodnotu životu ľudskému, čo ho robí krásnym, vznešeným,

to je práve tento hrdinský boj a vzdorovanie zlému osudu, krivdám, vytrvanlivosť a smelá nádej do budúcnosti, zápas o život. Ako tedy vidíme, i cez tieto tmavé farby, cez vzdychy prezradzuje sa jasná slovenská duša básnikova, jeho optimizmus, jeho nádej v budúcnosť národa, jeho dôvera v Boha, jeho viera v život, v pravdu a krásu. Azda práve táto miešanina nádeje a zriekania, vôle k životu a melancholie je podstatou duše slovenskej, iste však duše básnikovej.

DRAMATICKÉ DIELA HVIEZDOSLAVA.

Keď prehliadneme doterajšiu dramatickú literatúru našu, nenajdeme v nej skoro nič cenného. Pokusov dosť, ale sú to len pokusy, ktoré pre literatúru nemajú významu, vo vývine neznamenajú pokrok, nedajú sa porovnať s cudzími plodmi a neobstoja pred vážnejšou kritikou. Boly písané len pre dennú potrebu a zábavu, maly svoj efemerný význam a podobný časový účinok. Tak na pr. Chalupkove dramatá, svojimi mnohoráz drastickými vtipmi, svojou surovo-naturalistickou rečou pôsobily za krátky čas na obecenstvo toho času, maly svoj časový význam, ale ich význam literárny je maličký, na riečici umeleckej kritiky sa nedržia, dnes na obecenstvo už nepôsobia a zaujímajú iba literárneho historika. A podobne by sa musela vysloviť kritika i o ostatných dramatoch slovenských, s veľmi málo výnimkami.

Pravda, kto posudzuje u nás našu dramatickú literatúru, musí považiť mnohé obľahčujúce okolnosti. Hlavná príčina tejto biedy je v našich nekultúrnych pomeroch vôbec. Stáleho divadla sme nemali a nemáme, hercov-umelcov tiež nemáme, a tak naši dramatickí spisovatelia, ak chceli pôsobiť na národ, museli sa prispôsobniť ku pomerom našim, museli pamätať na to, že píšu pre ochotníkov, a tak museli sa zriecť tej slávy, aby — i keď by v stave boli bývali — stvorili diela umeleckej ceny a lite-

rárneho významu. I pri prekladoch nevyberali sa také diela, ktoré majú cenu a význam, ktoré by boly mohly slúžiť za vzor našim spisovateľom dramatickým, ale i tu sa hľadelo len na naše ochotnícke pomery, či to bude možno zahrať na našich ochotníckych javiskách. Príčiny tejto biedy na poli dramatickom sú ešte i druhé a hlbšie, — tak na pr. nedostatok kritiky literárnej, a potom, možno, i povaha slovenská, ktorá je skôr náchylná k dume, ako k činu — ale spomenutá príčina je najzjavnejšia, vonkajšia a najprirodzenejšia.

Hviezdoslav je prvý, ktorý upustil od tejto tradície. Nepozerajúc na to, či hodí sa to pre naše pomery, či zodpovie chudobnému národu nášmu, či budeme môcť niekedy zahrať jeho divadelný kus, stvoril dielo skutočnej, veľkej umeleckej hodnoty, razom dal literatúre našej dielo, ktoré sa môže smele prirovnať k podobným dielam druhých literatúr a môže sa vriadiť do svetovej literatúry dramatickej.

Skutočne veľký, geniálny človek mohol by sa dokázať veľkým, geniálnym na ktoromkoľvek poli, hovorí Carlyle. Veľkosť, genialita je jeho individuálna hodnota; ale veľkosť táto v akom smere sa vyvinie, k čomu dovedie, na ktorom poli sa uplatní, to závisí už od okolností, od pomerov, v akých sa nachodí, od doby, v ktorej žije ten človek. Tak iste, keby naše kultúrné pomery boly bývaly priaznivejšie pre dramatickú literatúru, dnes v Hviezdoslavovi oslavovali by sme najväčšieho nášho dramatického spisovateľa, práve tak, ako ho teraz oslavujeme ako najväčšieho nášho epického a lyrického básnika. Lebo Hviezdoslav už zavčasu cítil náklonnosť ku dramatu. Sám píše, že odrastal pri čítaní Shakespeareových diel,

„zor najašený, Shakespeare v chvelej ruke —.“ *)

*) Sobrané spisy, II. 60.

Potom v mladom veku svojom i sám sa pokúsil na poli tomto; ako 19-ročný mladík napísal už tragédiu *Pomsta*, o 2 roky pozdejšie činohru *Otčim*. A i v samej epike, na pr. v *Hájnikovej žene*, alebo v básni *Kain*, nikto nebude tajiť dramatický ráz a silu mnohých situácií, deju a rozhovorov. Ale nepriaznivé pomery odstrašily mladého spisovateľa, aby i naďalej písal dramatá. Veď niečo väčšieho nebolo možno zahrať u nás, a ako básnik, ktorý sa cítil k niečomu vyššiemu povolaným, nemohol sa uspokojiť s dielami ceny ochotníckej. Už hneď prvé dielo jeho, *Pomsta*, je také, že zahrať ho u nás je nie možné.

Ale nech mi je dovolené vyzdvihnúť tu ešte jednu zásluhu Hviezdoslava. Azda nikto necíti tak veľmi naše kultúrne biedy a nedostatky a nikto sa tak veľmi neusiluje, aby ich odstránil, ako Hviezdoslav. Ako básnik, presvedčený o svojom básnickom povolaní, netrápi sa s tým, či hodí sa jedno alebo druhé pre nás, či bude mať dostatočne vzdelaných čitateľov; má pred sebou zásadu umeleckú, cieľ vysoký, a za tým ide; biednymi pomermi nedá sa odstrašiť od neho, nerobí ústupky požiadavkám konvencionálnym, národným. Vidí naše nedostatky a chce ich odstrániť, vidí krikľavé medzery a diery v našej kultúre a chce ich zapchať. Preto nás obohacuje prekladmi najcennejších, najvýznamnejších diel cudzích literatúr, preto nám preložil Shakespeareovho *Hamleta*, *Sen noci svätojánske* a Madáchovu *Tragédiu človeka*, a toľko druhých vecí z ruskej, poľskej a nemeckej literatúry.

Azda tento motív ho viedol najnovšie k tomu, aby nám napísal i pôvodné veľké dielo dramatické, tragédiu *Herodes a Herodias*. Lebo veď ani teraz nemohol rátať na to, že niekde zahráme tento kus a tak že s prístup-

nejšieho miesta bude môcť prehovoriť k národu svojmu a bude si môcť kliesniť cestu od srdca národa k srdcu širokého sveta. Čisto umelecká zásada, stvoriť veľké dielo umelecké, literárnej a umeleckej hodnoty, a národný motív: obohatiť svoj národ dielom takým, ktoré mu je ku sláve, viedly básnika zas na jeho milú postať dramatickú.

O tejto tragédii *Herodes a Herodias* chcem obšírnejšie prehovoriť, uvážiť jej dramatickú a umeleckú hodnotu. A z tejto príležitosti prehovorím i o prvých, mladistvých dielach dramatických Hviezdoslava.

* * *

Prvá dramatická práca Hviezdoslava uverejnená bola v VII. ročníku Paulinyho Sokola, roku 1868. Hviezdoslav bol vtedy 18-ročný, alebo, keď ju písal, vstupoval práve do svojho 19-ho roku. Vzácné je dátum toto. Lebo že 18-ročný šuhaj vystúpi so sbierkou básní a s dramatickou prácou na verejnosť, to poukazuje na silu, na povolanie básnické. A na to poukazuje i sama dramatická práca *Vzhledanie*. Je to krátka scéna, ale už tu vidíme mnoho takého, čo prezradzuje Hviezdoslavovo povolanie, jeho vlohy pre dramatické práce.

Dej *Vzhledania* je malý, predmet taký operettový, alebo pre ľudovú povesť sa hodiaci. Dievča Marínka ako trávnica, na lúčine pod zeleným hájom a pod Tatrou, v diaľke rannou zorou osvietenou, zadumá sa o voľnosti a o ľúbosti a v tom preruší ju z diaľky dochodiaci spev. Prijde jej milý, Andrej, s kosou na pleci; objímu sa, sadnú si pod strom a vyznávajú si lásku:

„A čo sa ten svet na nás oborí:
Ty si môj, a ja som tvoja!“

Ale túto sladkú chvíľku pretrhne Andrej, keď oznámi svojej milej, že musí ísť na vojnu za národ. Rozídu sa v hlbokom žiali. Marínka skoro žiarli na vlasť a národ, lebo národ je mu viac, ako jeho deva, a horko zaplače. V tom prijde pustovník Rafael a teší ju.

Marínka: „Ale, otče, či s' vyplní,
Po čom srdce túži — klesá,
Keď v pochybu tmavú pozre.
Ach, veď tak klamú nádeje
A odnímu mladosť, žitie,
Odnesúc nás z jara lásky;
A predsa len máme veriť,
Že ony celým životom
Pokroky naše žehnajú!? —

Rafael: Veriť! — veď sladká je viera
Len vtedy, keď rozhodnutie
Živé tu dnuká zostane.
A keď verí človek srdcom:
Musí zachovať nádeje,
V ktorých obraz svoj maľuje
Citom duše najnežnejším.
Buď verná tomu jednomu,
Čo ti v snách svet svoj podáva —“

A pri ďalšom rozhovore, keď vidí túto nevinnú a opravdovú ľúbosť dievčiny, zíde mu na um jeho trpký osud; je nešťastlivým otcom, jeho budúci krok povedie k hrobu, a ten hrob zakryje i jeho „tajomnosť“. Premení sa scéna, a vidíme Marínku doma priasť a dumať v žiali za milým.

„Okolo mňa pustý svet je,
Ktorý len dáva príčiny,
A zastať, posilniť nevie.“

Prijde matka a rozpovie dcére, čo strašného hovrí ľud o vojne, ako mnoho obetí padlo „za právo, voľnosť národa“, a pritom robí poriadok v izbe. Marínka vzdychá,

že keby len jej milého bol zachoval Bôh, ku ktorému sa toľko modlila zaňho. V tom dôjde milý Andrej, uprášený, s poviazanou rukou; a keď sa uvítali, objali, keď sa ženy naľakaly, vidiac ruku poviazanú, povie Andrej:

„No nič to, oj nebojte sa!
I rana je milá za vlasť,
Mreť, žiť sladko je za národ!“

A Marínka sa opýta: „A náš národ je slobodný!?“ Potom príde Rafael, pozná v Andrejovi ztrateného syna svojho, objímu sa, a túto hodinu vzhledania zasvätia tak, že požehnajú mladý pár. A chor zaspieva:

„Osud hrá divne s človekom:
Oddiali ho, zase spojí,
Rany robí, rany hojí —
A to celým žitia vekom.
Ale má aj požehnania —
I radosti, on rozdáva!
Radosť nám on dneská dáva:
Sväťme hodinu vzhledania!“

Toto je dej a obsah prvej dramatickej práce Hviezdoslava. Naschvál som ho vypísal tak obšírne, lebo túto prácu považujem za cennú a zajímavú z viacerých ohľadov. Najprvej vidíme tu, ako šikovne vedie Hviezdoslav rozhovor osôb, ako vie vypuklým, zjavným urobiť dej vonkajší a zvlášte i dej vnútorný, duševný, potom ako vie pôsobiť na čitateľa dojemnými situáciami; spomeniem len lúčenie sa mladých a potom spoznanie sa otca so synom. A konečne ten chór. Je to reminiscencia na klassickú, grécku tragédiu, ktorú mal Hviezdoslav zo stredných škôl. Ba možno, pri písaní tejto práce mal pred sebou za vzor práve tragédiu grécku, z čoho vidno, že nešiel za našimi, už napísanými dramatmi Chalupku, alebo Palárika, ale už tu hľadal vzory vyššie.

A ešte jedno chcem vyzdvihnúť pri práci tejto. Hviezdoslav je tu ešte romantikom, zvlášte v tom, do akého úzadia kladie svoj dej a aké slová dáva do úst svojim osobám, a potom i samým dejom. Práve odohráva sa vojna za slobodu národa, je to tedy ten ruch rokov 40-tych a 60-tych, keď národ náš sám činne domáhal sa slobody. A tu sám básnik ako by chcel oduševňovať ešte národ k tomuto boju, také slová dáva do úst Marínke:

„Viacej národ, ako milá!
On má pravdu! — Len do boja!
Tni ho, kto sa ti protiví,
Kto rod ten haní, opľúva — —
Roztvor oči nepriateľa!
Nech sa mu v nich peklom ziskrí
Uznať právo i Slovana! —

A hneď na začiatku ešte tak vzdychá Marínka:

„Šum, zelený hájičok, šum! —
Po voľnosti krásno šumeť;
— — — — — — —
Po slobode milo šumeť;“

Tieto revolucionárske hlasy, ačpráve sú s jednej strany časové, a ukazujú nám Hviezdoslava ako človeka svojej doby, tedy z čiastky ako realistu, s druhej strany predsa dodávajú práci tejto i romantického rázu. Azda je to len prvotný zápal mladej duše, ktorá je taká náchylná k romantike.

Ešte viac tohoto romantizmu, tohoto mladistvého zápalu, oduševnenia a tejto revolucionárnej nálady najdeme v druhom dramatickom diele Hviezdoslava, vo veľkej tragédii *Pomsta*. Vyšla v nasledujúcom ročníku Sokola, r. 1869. Za tento jeden rok premenil sa Hviezdoslav veľmi. Cítil sa už povolanejším k niečomu väčšiemu.

V tom čase okúzlil ho cele Shakespeare. Dá sa tušiť z tejto tragédie, ako chvatne ho čítal, ako sa vžil do sveta Shakespeareovho, ako sa oduševňoval zaňho, ako si ho volil za vzor a ako ho chcel napodobňovať; tu vidíme, aké sú úprimné vyššie citované slová jeho o Shakespeareovi. Celú dušu jeho mladú zaujaly a naplnily obrazy Shakespeareovské, natoľko, že nevedel sa ich ani sprostiť; Shakespeareovské situácie videl všade v živote, a ako pozeral na život, to bol tiež Shakespeareovský spôsob. Ďalej poukážem bližšie na tento veliký vliv Shakespearov na Hviezdoslava, ako sa javí v tragédii *Pomsta*, i v samom obsahu, ba v malej miere, skorej len v spôsobe a technike dramatickej i v najnovšom diele jeho *Herodes a Herodias*. Tu ešte len to chcem vyzdvihnúť, — a myslím, že nebudem ďaleko od pravdy, — že Shakespeareov vliv bude patrný i v epike Hviezdoslavovej, zvlášte v tej jeho básnickej, názornej reči, povedal by som v jeho dramatickej reči, ktorou Hviezdoslav tak maľuje, že jeho obraz ako by sa vyvinoval pred nami, stáva sa živým, aktuálnym, prítomným, slovom dramatickým.

A pri tom ostal v platnosti i vliv gréckej tragédie. Azda sa nemýlim veľmi, keď myslím, že Sophoklesova Antigona urobila najväčší dojem na Hviezdoslava. Aspoň na to sa dá zatvárať z tragédie *Pomsta*. Položenie hrdinu je podobné tomu, v akom sa nachodí Antigona. A vcelku je *Pomsta* tragédia osudová, hrdinovo konanie je závislé od osudu. Nie je to tá snaha, akú vidíme u Schillera, v jeho vcelku osudovej tragédii *Die Braut von Messina*, spojiť požiadavky nového dramatu s požiadavkami starého, k čomu cieli zvlášte uvedenie chóru, na čo by sme mohli zatvárať z prvej práce Hviezdoslava *Vzhledanie;* je to len priveľký vliv, akým pôsobila tragédia

grécka na Hviezdoslava. Lebo tu v *Pomste* už upustil od chóru, tu jednoducho len tragikum je osudové.

Tieto dva vlivy môžeme stopovať v *Pomste*. Vliv gréckej tragédie v charakteri hrdinu, a vliv tragédie Shakespeareovskej v jednotlivých situáciach.

Úzadie deju v tragédii Pomsta je tiež, ako vo Vzhledaní, položenie politické, hnutie časové, z rokov 60-tych. Zemani a mešťania, panská a robotnícka trieda spoločenstva vedie boje medzi sebou; stálé nepriateľstvá, srážky sú medzi nimi. Keď sa takýto dvaja sídu, pocítia nenávisť jeden proti druhému, a jestli je len možné, prijde to i k ostrejšiemu výstupu, i k bitke.

Z ďalšieho postupu tragédie sa dozvieme, že v meste, kde sa odohráva dej, žil bohatý pán, zeman Malvinský, ktorý sdieral ľud, mešťanov. Zvlášte jednému mešťanovi, Tatránskemu, dal pocítiť veľmi svoju nadvládu, priviedol ho na chudobu, a potom ešte i otrávil a usmrtil ho. Na smrtnej posteli tento Tatránsky sprisahal syna svojho Karla, že nikdy sa nepriblíži k domu Malvinského a za jeho smrť pomstiť sa bude. Už táto pomsta upomína nás trošku na *Hamleta*, kde tiež otec káže synovi, aby sa pomstil za jeho smrť, ale upomína práve tak i na Sophoklesovu *Elektru*, kde sa Orestes má pomstiť za smrť otcovu; práve preto nechceme tvrdiť, že je prevzatá z Hamleta, lebo vtedy, logicky pokračujúc, i o Shakespeareovi by sme museli tvrdiť, že ideu pomsty v Hamlete prevzal od Sophoklesa. Ale Karol Tatránsky je lekár, a v tomto je základ jeho strašného osudu. Keď Malvinskej dcéra, Laura, onemocnie, volajú Karla Tatránskeho. Ako svedomitý lekár, hoci má príkaz od otca, musí ísť do nenávideného domu Malvinského, starostlive lieči a opatruje Lauru, tak že z ťažkej nemoci vyzdravie; už prichodí k povedomiu, rozpomína sa na svoje ťažké

položenie, v akom bola a z akého ju vyslobodil mladý Tatránsky. Týmto sa započína dej tragédie.

Ale Laura je, na nešťastie Karlovo, i krásna, zvidí sa mu, zaľúbi sa do nej, a podobne Laura do neho. Ľúbosť je veliká s oboch strán, Karol nevie ju premôcť, stane sa jej otrokom. Týmto prichodí do protivy so sľubom pomsty, ktorý prísahou potvrdil otcovi. S jednej strany viaže ho pomsta a ženie ho napred, s druhej strany viaže a sdržiava ho v pomste jeho veliká ľúbosť k Laure. Do Laury je však zaľúbený i jej bratranec Vojtech Hurlachy, slobodný šľachtic, a matka by jemu chcela dať Lauru, o čom však Laura nechce ani počuť. Ona ľúbi Tatránskeho, on vzbudil v nej nádeje, a keby tie nie, sama by si našla pokoj

„Na dvoch cestách, ktorými putujú
Telo a duch — —"

Takto však nemá pokoja, mučí ju láska. A podobne je to s Tatránskym, i jeho mučí láska taká veliká.

„Prvej zanechá zem koľaj svoju,
Aby si našla novú: ako bych ja
Opustil vás a objal zas druhú!"

Ale Tatránskeho trápi ešte aj iné, tá pomsta, ako ťažká úloha čaká naňho, preto si vzdychá:

„Keď sa obrátim tam — na tú stranu:
Dych sa v mne začkne — strašná úloha!
Či tebe treba bolo dnu vpatriť:
Prvé zaujať miesto na oltári
Srdca tohto? — Zlobivý si osud!
Šťastiu korene nedovolíš pustiť —
Len tak, že ho najmenšie dychnutie
Zľahka vyváži, sprevracia, podvráti —
Neprajný si, zlobivý si, osud!"

Tá pomsta tlačí dušu a svedomie Tatránskeho: po-

kazí mu nejeden spánok, moc ráz zadumá sa, váha, ako by mohol ujsť tejto povinnosti; i na otca svojho nebohého sa hnevá, že mohol žiadať také niečo od nezkúseného syna.

„Čo vedelo srdce ešte mladé,
Že jest ťažšieho dač v svete od pomsty,
Jest nutnejšieho dač v svete od pomsty,
Čo zahace otravnú jej žilu
A zbije na smrť každý účinok,
Zdrojivší sa pod srdcom prísahy.
Jest ťažšieho v svete, a to je — ľúbosť,
Ktorá sa vtisla do zahateného
Pomstou srdca, a v srdci nesvätom
Predsa je svätá. Jest aj nutnejšieho
Dač v svete tom: ľúbosť je to zase.
Prinúti ona nebom, a či — peklom!
— — — — — — — — — — —
Nie, — domu tomu nedá sa škodiť —
Vezmi, spráchnelý otče, nazpäť pomstu!
Vezmi si ju! syn tvoj nemá sily.
Domu tomu nedá sa škodiť,
Dom ten má strážcu: jednoho anjela!

Medzitým, čo Tatránsky takto váha, pomsta pripravuje sa akosi sama; prichodia k nemu priatelia jeho, oznamujú mu, ako rastie ich stránka, ako sa šíri ich myšlienka v ľude, ako si stávajú mnohí do ich radu a hotujú sa do boja za polepšenie práva meštianstva. Ale Tatránsky ešte váha, rozvažuje o následkoch, a vidí, že budú smutné, ale už mu je „jedno s týmto životom“. A dokým on takto dumá, prijde k nemu Julia, dojka pri Laure, pýta ho, aby prišiel potešiť Lauru, aby jej dal istotu, lebo na večer ju chcú zasnúbiť s Hurlachym. Prijde k nemu i sám Hurlachy, aby ho pekným slovom odhovoril od Laury, a keď to nejde, tedy sa povadia, vyhrážajú sa jeden druhému, až Hurlachy s hnevom na-

proti Tatránskemu, s opovržením naproti sebe pre svoju slabosť, že nevie razom ovládať položenie, odíde. Tatránsky, ktorý ešte vždy váha, ba kedy-tedy i pochybuje o láske Laurinej, v ten večer ide i do cintorína ku hrobu otcovmu; tak po Hamletovsky dumá o pominuteľnosti; pred bránou cintorína zvolá: „rozdrúzgal bych ťa! keby s tým bolo hotové všetko.“ Potom ďalej hovorí:

„Kdeže si, otče? ohlás sa v hrobe!

— — — — — — — — — — — —

Hja! načože sme sa my žitím celým
Krmievali útlymi, zrelými
Zrosty — na to: slúžiť aby sme aj my
Vedeli bylkám, čo rady žijú tiež.

— — — — — — — — — — — —

Počuj, otče! — tu je tvoj bývalý syn,
Bo je teraz, hej! už synom sveta:
Loptou sveta, *baviacich sa nebies*
Mesiacom, — touto podobou ohyzdnou!

— — — — — — — — — — — —

Želieť som prišiel, otče! — želieť napred,
Čo stvorí ruka na vzdor prs nevolí,
Čo pokazí, porúca bez toho,
Aby cítila. — —“

Príde jeho priateľ Blahý, potom zas Holvay, priateľ Hurlachyho, ktorý prichodí pobiť sa s Tatránskym, chcel by ho zničiť, aby jeho priateľ Hurlachy mal slobodnú cestu k Laure. Tatránskeho zastúpi v súboji tiež priateľ jeho Blahý, lebo ako to on povie Tatránskemu: „teba láska vyžila.“ V súboji padne Holvay, zavolajú hneď hrobára, aby odpratal mrtvolu. — Upomína to na Shakespeareovho *Romea a Juliu*, kde sa pobijú dvaja zastupitelia dvoch nepriateľských domov; lenže, dokým u Shakespearea táto udalosť je takrečeno príčinou ďalšieho smutného vývinu vecí, tu je nevýznamná, nemá ďalšieho účinku, lebo i sám Holvay je osoba nevýznamná, prvý

raz sa zjavil teraz, a i padol. Potom upomína ešte scéna táto na *Hamleta*, kde v piatom dejstve tiež na cintoríne pri hrobe a nad mrtvolou Ofélie pobije sa Hamlet s jej bratom Laertesom, ale nepadne ani jeden; len potom zas vystúpenie hrobárovo a jeho reči sú také, ako u Hamleta:

„ – Hach! obchode
Čože sa ti stalo?
Srdce biť prestalo.
Oko hľadeť, srdce biť —
Poď ty! poď ty, poď ty — hniť!

A nemáš s sebou dač? čo bys' u mňa na úrokoch zanechal?

Pozrem ťa prv od päty do hlavy: ale nebuď maznavý!"

Medzitým Laura darmo čaká Tatránskeho; je už večer, ju majú zasnúbiť Hurlachymu, a Tatránsky nechodí ju obrániť. V úzkosti pýta dojku Júliu, aby jej dala niečo, od čoho by zaspala tak, že by sa zdala zomretou. — Scéna táto upomína zase na Shakespeareovu Juliu s jej dojkou. — Ale to ostane len myšlienka a nevplýva to na dej. — Tatránsky, tak sa zdá, pri hrobe otcovom sa už ustálil ohľadom pomsty. Pri mesačnom svetle po ulici sa schádzajú jeho ľudia; on robí poriadky a rozdáva rozkazy. Práve by malo byť u Malvinských zasnúbenie Laurino s Hurlachym, už len Hurlachyho čakajú. Tatránskeho ľudia napadnú dom, podpália ho, strhne sa krik veľký, zmätok, ohlási sa zvon ohňa, a vtedy Tatránsky vynesie v náručí omdletú Lauru z horiaceho domu:

„Ostydnutý anjel? sem daj chladné ústka:
Nech vdýchnem v ne povetrie života —
Drahé bremeno víťazstva a slávy,
S akým z kráľovstva kráľ von vyhnaný
Môž' ostať hrdým, čo aj len to má.

Uvládzem ťa, len mi neztrať ducha,
Tvoj — môj život, vznešená mladucha!
— — — — — — — —
— — — — Ó, dokonanás', pomsta!
Rozumej, drahá! pomsta v popole,
A z tohto palác vzlietne nášho žitia —
Ha! snáď ma duchy s tebou preč — uchytia."

A odnesie ju. Chce utekať z horiaceho domu i Malvinská, ale jeden ju prekole, a ona so slovami: „Laura... Vojtech!... prijmi, Bože, ducha!" umre. Na to príde Hurlachy a šermuje, dvaja padnú; Tatránskeho hľadá, ale ho nenajde, a vtedy v svojej chabosti povie:

„Lauro! za teba nechcem šermovať —
Od teba v srdci tomto rana veľká!"

Ostane tam stáť, a medzi velikým hukom padne opona druhého dejstva.

Čo sa samej konštrukcie dramatu týka, potiaľto je bezvadná, záujem rastie s každou scénou, Tatránsky so svojou mladou silou a odhodlanosťou, so svojou smelosťou a podujímavosťou nám imponuje a sympatizujeme s ním. Sympatická je i Laura so svojou veľkou, ku každej obeti hotovou láskou. Ale ďalej, ako by bola opustila tvorivá sila básnika, dej slabne, Tatránsky chabne, jeho celý charakter sa zmení.

Laura je samotná v jednej chalupe; noc je. Rozpomína sa na veľké nebezpečenstvo, v ktorom bola a z ktorého so sebaobetovaním vyslobodil ju Tatránsky, a preto jej láska k nemu len rastie. To nevie, že Tatránsky bol pôvodcom strašného pustošenia. V tomto položení vyhľadá ju Tatránsky preoblečený, lebo sa ukrýva a potuľuje po horách so svojimi súdruhmi. Poznajú sa, ale Tatránsky prvej ako by deň zavítal, musí odísť. Tým, že sa ztratil, vzbudil podozrenie proti sebe. Keď sa potuľuje, síde sa s dievčaťom, ktoré sbiera maliny, vpravde

však je vyslaté špehovať, a prezradí ho. Vyhľadajú ho jeho súdruhovia, aby od neho, ako od vodcu, obdržali posmelenie; ale Tatránsky už chabne, blíži sa vyšetrovanie, a Tatránsky sa chce smieriť s vyšetrovateľmi, chce sa im poddať. Veď on len pre lásku sa podujal k tomu veľkému skutku a teraz cíti sa byť vinným, vie, že ho trest neminie, i odhodlaný je ísť v ústrety tomuto trestu, veď to všetko, i to utrpenie, bude len za Lauru. Tak hovorí: „Trpel bych jeden sek, jeden buch, jeden bod; ale pre tú chcem zakúsiť tisíc tamných vznešených kúskov, ktoré človek na tvár, do prachu padnuvše vzýva. Vidíš, mňa neťahá život k životu, mňa nelúdi pekná chvíľa; mňa vábi slovo, ktoré zneje: ľúbosť.“ A ďalej povedá: „ľúbosti sa musíme podložiť, či už ona žehná, alebo len márni!“

Týmto, že Tatránsky dobrovoľne sa oddáva utrpeniu a pokute, básnik chcel nám ho urobiť sympatickým; Tatránsky vie, že zle konal, a že musí za to trpieť, a preto i chce trpieť; nechce vzdorovať vrchnosti, ktorá zastupuje spravedlnosť. Keby vzdoroval, tým stal by sa fľak na jeho charaktere, nebol by viac človekom vinným len z prinútenosti, to vzdorovanie by hádzalo zlý tieň naňho, tým by i zločin uznával za dobrý skutok, a utratil by našu sympatiu. Takto asi myslel básnik. Je v tom čosi slovenského, v tejto prevelikej spravedlivosti. Ale spolu je v tom i čosi gréckeho, osudového; sám Tatránsky je presvedčený o tom, že to tak musí byť, že trpieť musí. A tu je i základná chyba tragédie: Tatránsky nebojuje proti osudu, dá sa mu vliecť; vykonal pomstu, lebo musel, bol nútený, a teraz miesto toho, aby ďalej bojoval, ide dobrovoľne trpieť.

Scéna sa zmení. Laura je pred svojou chalupou, odhodlaná bojovať proti osudu, za svoju ľúbosť.

„Vytrhnem z hrsti človečenstva veslo,
V mojej by ruke svet k blahu — prinieslo.
Zamknem ústa, čo preklínať len zvykly“ ...

Tatránsky sa dal lapiť, vedú ho popred chalupu Laurinu, teraz pozná, kto bol tým páchateľom a pôvodcom velikého pustošenia:

„Zvaľ sa, zlý svete, dol na temeno
Slabej devy, — inšie už neostáva:
Nevinnosť s hriechom chodí, s peklom sláva!“
— — — — — — — — — — — — — —
„Lež preto ľúbim, ľúbim ho preto,
Vo mne láska hnevy ovládala.
— — — — — — — — — — — — — —
Ostatná sila dosť je na vzteky?“

Tatránskeho uväznia; Hurlachy je víťazom, dostane list od Tatránskeho, v ktorom píše, že sa to muselo stať, a do zvláštnej opatere mu odporúča Lauru. Hurlachy však teraz, keď prvej nevedel dôjsť k ničomu, ako slabúch, cíti sa mocným, chce Tatránskeho celkom zničiť, život mu odobrať, lebo tak skorej dôjde cieľa, obdrží Lauru, sirotu.

Dej by sa bol mohol skončiť tu, pomsta Tatránskeho je vykonaná, pokutu tiež obdržal, je zničený, čaká ho už len smrť; mravne je zničená i Laura. Jedna tragédia sa skončila. A tu započína sa druhá: tragédia Hurlachyho, jeho pomsta, a bude nasledovať i pomsta Laurina, pomsta tretia. Dej je tedy nie jednotný. Pravda, i tieto pomsty dve vzťahujú sa na Tatránskeho, jeho osoba spojuje tieto tri, ináč samostatné deje. Ale Tatránskeho osud je už istý, život jeho skončený. V tejto nejednotnosti deju je tiež veľká chyba tragédie. — Jednota miesta a času ide len s veľkými obeťami, a je to i tak len požiadavkou klassického ducha francúzskeho; ani u Aristotela niet týchto dvoch jednôt, len násilne vyviedli to z jeho poetiky

Francúzi; preto od jednoty miesta a času môže, ba má sa upustiť i upustily všetky druhé národy v svojich dramatoch. Naproti tomu jednota deju je požiadavka najprísnejšia, od ktorej upustiť nemožno, lebo je základom každého diela umeleckého; bez tejto jednoty ztratí každé dráma svoj umelecký ráz a stane sa mozaikou; bez tejto jednoty možné je odpozorovať jednotlivé zjavy života a poskladať ich, predsa nikdy nebude z toho ani dráma, ani umelecké dielo vôbec.

Štvrté dejstvo je vykonávanie pomsty Hurlachyho. Dobíja na Lauru, vyznáva jej, ale Laura ho odbije, preto nevie byť milosrdným a strojí sa vykonať pomstu do konca. Keď nechce byť jeho, nebude ani Tatránskeho. Tatránskeho vidíme vo väzení tmavom; nevie, či je noc alebo deň, má trapné myšlienky, predstavujú sa mu temné obrazy. I tá myšlienka zkrsne v ňom, že podplatením dozorcu mohol by azda ujsť, ale túto myšlienku chytro odoženie od seba, zdá sa mu to zbabelosťou a on je predsa „v duchu obor a v tele — červ“. Ani nečaká už spasenia, odhodlaný je na smrť. V tom príde priateľ Milic, donesie mu zprávy o Laure, ktorá má v úmysle prijsť do väzenia, pozreť ho. Tatránsky sa zľakne; vie, že prijde súdiť, že nebude to ľúbosť, čo s sebou prinesie. Je zúfalý, má zlú predtuchu, vidí len priepasť pred sebou. Milic ho teší. Ale prídu strážnici a odvedú Tatránskeho pred súd. Ako ho odviedli, už prichodí Laura v závoji, ale nenajde už Tatránskeho. Scéna sa premení. Zasedá súd. Tatránsky uzná všetko, berie vinu na seba, on bol pôvodcom, ale musel tak konať, príčina toho však je tajomnosť. Jeden sudca vidí v tom obľahčujúcu okolnosť a vyzýva Tatránskeho, aby sa bránil ďalej. Ale Tatránsky nechce milosť; „chcem zaslúžené putá nosiť; zadusím tú iskru, bo nechcem nezaslúženého života!“ Milic ho tiež

nahovára, aby sa bránil, on nechce. Hurlachy sa teši. Odsúdia ho na smrť a Tatránsky je spokojný, celkom chladne prijme výrok, a keď Milic by ešte chcel pomáhať, vtedy Tatránsky odpovedá:

„Nechaj — ja čakám tú chvíľu od dávna. Dajte chvíľu smrti!

Milic. Pomätenýs', ty neveríš v seba, och! vzteklá poddanosť.

Tatránsky. Kráľovský priechod cez prekážky.

Milic. Úfaj! Čakajte ešte prísné jazyky! — — neviete, čo donesie budúcnosť, čakajte!"

Ale smrť je už vypovedaná; v tom zvonku volá Laura: „Ó! ó, len okamženie postoj ešte, ortieľ! Pusťte heslo slobody!" Na to Hurlachy súri, aby chytro potvrdili výrok, i zvolajú všetci: „Smrť! — Ameň!" A vtedy vojde Laura, prosí:

Čo chcete s tým, ktorý je nevinný,
A mňa vyniesol zo smrtnej priepasti!?

Je už neskoro; sudcov mrzí, že sa prenáhlili, ale napraviť to už nemožno. Vtedy v hlave Laurinej zkrsne myšlienka, že keď je neskoro, tak je pre oboch neskoro. Tatránsky je presvedčený, že tak muselo byť. Odvedú ho do väzenia, na druhý deň má byť vykonaný súd. Milica, ktorý ide s ním, prosí, aby zahrúžil Hurlachyho, nepravého ženícha, a aby priniesol Lauru ku jej ženíchovi. Hurlachy je sám doma, myslí, že teraz už Laura bude jeho, a túži za ňou. Laura príde, „prikročím, nech sa súžba v smrť zmení". Hurlachy jej vyzňáva, nato ozve sa smutná hudba, Laura spieva za ňou a pýta Hurlachyho, aby ju pustil. Hurlachy pri hudbe a speve Laurinom zaspí. Laura chce utiecť, prijde i Milic po ňu, a odídu. Milic chce, aby ako mladucha šla ku Tatránskemu do väzenia, Laura poznamená, že nie dlho ju bude svet volať mladuchou.

V piatom dejstve, v noci, ide Hurlachy ku chalupe Laurinej, hľadá ju, ale Laura ho zase odbije. Prijde i Milic, aby pripravil Lauru na sobáš, ktorý sa má vykonať vo väzení. Tatránsky v žalári dumá o smrti a o sňatku, že sa spojí s Laurou pre večnosť. Vtedy zazre a schytí paloš so stola:

„Kdo ťa priniesol? a či ťa v dare
Priniesol ko mne, jak ženíchovi?
To je otázka. A či ním sa chrániť?
Brániť? a či naopak? — sa raniť?
— — — — Nemôž' to tak byť:
Spočívaj teraz, spočívaj dlhý sen!
Nepotrebnýs'! nezáviď väzňovi
Pár razí dýchnuť!" —

A zadumá sa o mladuche svojej. Prijde Hurlachy, chce sa dozvedieť, či má prijsť Laura, a keď sa presvedčí o tom, chce usmrtiť Tatránskeho. Šermujú a Hurlachy padne. Scéna sa zmení. V noci, na rumoch domu Malvinskej, zjaví sa Laura, už ako mladucha, s vencom na hlave, prijde i Milic pre ňu, ale ešte prv odíde usmrtiť Hurlachyho. Na rumoch Laure sa zjaví duch matkin a vyzýva Lauru ku pomste za smrť matky, za smrť bratranca, za zohavenie domu. Laura shodí s hlavy veniec „ako obraz posmechu". Je búrka, blýska sa a hrmí, prijde Julia pre Lauru, ktorá premenená k údivu Julie, odchodí s úmyslom pomsty. Pred väzením dozorca číta list od Hurlachyho, — vlastne, ako vysvitne pozdejšie, od jeho sluhu —, aby usmrtil Tatránskeho; vykoná to. Tatránsky v žalári leží v krvi. Prijde Laura s mečom, vidí mrtvého Tatránskeho, ľúto jej je, že nie ona vykonala pomstu, že nepočkal na svoju mladuchu, a usmrtí seba. Potom vojde Julia, ktorá mala naložené vonku čakať a len na volanie prísť a

vidiac oboch mŕtvych, tiež sa umorí a umre. Prijdú svadobníci a kňaz, ktorý, vidiac strašný obraz, povie:

„Neskoro je! Väčšiu moc tu mala
Smrť, ako život — — — "

A odídu. Prijde Milic, chce robiť poriadky ohľadom pohrebu,

— — — — a potom
Obdarujem svet mojím životom!"

Keď odchodí, síde sa s Marianom, sluhom Hurlachyho; ten, vidiac strašný následok svojho listu, vyzná, že je on príčinou toho všetkého, prosí o milosť, pobijú sa tiež, oba sa smrteľne porania, Mariano s tými slovami skonáva:

„A muselo tak byť, tak byť, ako sa stalo:
Mnoho sŕdc sa — za — jednu smrť — odalo."

Ako vidíme, vliv Shakespeareov je patrný, veľký. Celá tragédia upomína na Romeo a Juliu; hneď osoby sú skoro tie isté, a potom mnohé situácie sú podobné. Sluhov a podriadenejšie osoby tiež tak charakterizuje Hviezdoslav, ako Shakespeare; osoby tieto hovoria v próze a sú zväčša komické. Vôbec z realizmu Shakespeareovho osvojil si Hviezdoslav, že život i najtragičnejší nepozostáva výlučne len zo samých tragických scén, ale žiaľ zamieňa sa i veselejšími okamihy. Túto veselosť v tragédii Shakespeareovskej zastupujú druhotriedné existencie, ktoré nevplývajú na dej, sú len reálnou požiadavkou. Tento realizmus najdeme u Hviezdoslava, nielen tu v *Pomste*, ale i v najnovšom diele jeho. Proti takémuto realizmu sú francúzski ästetici, vidia v tom miešanie genreov literárnych a tvrdia, že to kazí celkový, jednotný dojem tragický, aký tragédia má robiť.*) V pravde však takýto realizmus neprekáža

*) E. Faguet, Drame ancien, drame moderne.

tragickému dojmu. Prísny súd francúzskych ästetikov má svoju hlbšiu príčinu v úzkych medzerách, do ktorých oni vtisli tragédiu na základe zle pochopeného Aristotelesa. A na tomto sa zakladá i celý rozdiel, ktorý je medzi tragédiou francúzskou a anglickou, alebo vôbec germánskou. Dokiaľ tragédia francúzska pozostáva vlastne len z jednej scény, zachytí len jednu stránku života, charakter tragický predstaví len s jednej strany, zatiaľ tragédia Shakespeareovská a vôbec germánska predstavuje celý život, s tragickou osobou oboznámi nás so všetkých možných strán.*) A Hviezdoslav v tomto ide tiež za Shakespeareom; predstaví nám kus života, podá nám i to, čo sa v úzadí robí, čo tajne hýbe ľuďmi; slovom do tragédie svojej — tu v Pomste — vtiahne všetkých obyvateľov mesta, predstaví nám ich život celý; osoby rozdielneho charakteru sa zjavia pred nami, a čo je najzvláštnejšie a najcennejšie pri tom, že v tragédii jeho má dôležitú rollu i pospolitý ľud. Že je to Shakespeareovské, to vysvitá i z toho, že tragédia Pomsta bola by mohla dobre obstáť i bez ľudu, Tatránsky by bol mohol vykonať pomstu svoju i sám, ako by to bolo bývalo v tragédii gréckej alebo francúzskej. Ale práve toto zachytenie a predstavenie celého života je vlastnosťou tragédie Shakespeareovej.

Čo sa samej techniky týka, tu Hviezdoslav ide tiež za Shakespeareom, zvlášte v tom, že sa scény často menia. V tragédii Pomsta v každom dejstve premení sa scéna i päť ráz. Preto je skoro nemožnosť zahrať ju. Iste keby bol poznal Hviezdoslav javisko, nebol by upadol do tejto chyby. Ako vieme, za času Shakespeareovho javisko sa nepremieňalo, ale každú premenu scény ozna-

*) Tieto rozdiely medzi gréckou, francúzskou a anglickou tragédiou obšírne vykladá spomínané dielo E. Faguet-ho.

čovala vyvesená tabulka s nápisom, kde sa odohráva dej. A keby Shakespeare pre dnešné javisko bol písal, ani on by si nebol dovolil toľko slobody v tomto ohľade. Dnes skoro každé dielo jeho z ohľadu na ťažkosti technické treba premieňať, zjednodušiť. — Konečne Shakespeareovské je i to, že jednotlivé scény končia sa dvoma, alebo štyrmi rýmujúcimi riadkami.*)

Vplyv tragédie gréckej, ako sme už podotkli, javí sa v tragikume osôb, zvlášte Tatránskeho a Laury, a vo vystavení celého deju. Je to tragikum osudové, naproti tomu tragikum Shakespeareovské, a z väčšej čiastky vôbec tragikum moderné, je charakterové. Toto sú dva hlavné druhy tragikumu. Pravda, — ako hovorí Lipps**) — nemožno je ich úplne rozdeliť a uplatnia sa oba druhy skoro v každej tragédii. Zato vo veľkých črtách dá sa určiť, že jedno tragikum je prevažne osudové, druhé prevažne charakterové. Veci sa tak majú, že v každom položení prezradí a uplatní sa charakter osoby s jednej strany, a s druhej strany zas každý charakter octne sa v nejakej situácii, ktorá rozhodujúc vplýva na jeho ďalšie konanie. Rozdiel je len ten, že dokým tragikum osudové záleží v tom, že je najprvej dané akési položenie, z ktorého hrdina má vyjsť, a poneváč nemôže, tedy umre, zatiaľ tragikum charakterové v tom záleží, že sám hrdina, následkom svojho charakteru, nejakej náruživosti, stvorí

*) O tejto zvláštnosti anglického dramatu, ktorá už i pred Shakespeareom, i za ním až podnes je v obyčaji, u Lessinga, v jeho *Hamburgische Dramaturgie*, som našiel toľko podotknuté, že Voltaire nachodí v tých rýmujúcich riadkoch vždy porovnania, a Lessing hovorí, že je to bezzákladné a falošné tvrdenie, že by tieto riadky rýmujúce nič iné, len porovnania obsahovaly, a že by nevyhnutne len porovnania maly obsahovať.

**) Der Streit über die Tragödie.

si neprajnú situáciu, z ktorej iba smrť ho vyslobodí. Trhať sa tedy nedajú tieto dva druhy tragikumu, ba oprávnené sú spolu vystupovať i v jednej tragédii. Predsa v tragédiach gréckych je tragikum prevažne osudové, a také je i vo Hviezdoslavovej Pomste.

Hrdina Tatránsky najde sa v tom ťažkom položení, že s jednej strany bráni mu otcov zákaz prístup do domu Malvinských, s druhej strany tiahne ho ta ľubosť ku Laure. Mal by si voliť: ak prestúpi zákaz otcov, stane sa krivoprísažníkom a ztratí mravnú hodnotu; ak však opustí Lauru, ztratí všetko, čo dáva hodnotu jeho životu. Položenie také, v akom sa nachodí Antigona. Či tak, či tak, život nemá ceny preňho. Ale Tatránsky neprijde do kollizie ani s jednou z týchto dvoch mocí: pomstou a ľúbostou, on spojí obe, vykoná i pomstu, vyhovie i ľúbosti, keď z pomsty zachráni Lauru, s týmto prijde do kollizie s treťou mocou, s vrchnosťou a so súdom svetským. A potiaľto je charakter Tatránskeho bezvadný, je nám sympatický, všetci v jeho položení tak by sme konali, a bezvadné je i postupovanie deju. Ale ďalej Tatránsky ztratí našu sympatiu, lebo prestane bojovať, sám sa zrieka Laury, za ktorú dosiaľ toľkú obeť priniesol, toľko vykonal; dá sa chytiť, vyzná svoju vinu a dobrovoľne sa poddá súdu. Miesto toho, aby, presvedčený sám o svojej pravde, chcel jej vydobyť uznania a potom v tomto boji by klesol. Následkom takejto premeny charakteru, keď on sám nebojuje, ba keď oľutuje, vyzná svoj hriech, nemal by ani padnúť, lebo veď jeho boj nedovedie ho k srážke, ani k smrti; musí tedy prísť na pomoc „deus ex machina", Mariano ho dá podvodne v spánku zaklať, bez všetkého bližšieho odôvodnenia, a pritom cele zbytočne, lebo veď súd bol už vyslovený, a ráno mal byť exekvovaný. Týmto ztratil všetku tragičnost svojho charakteru, práve

tak, ako tým poddávaním sa, tým ochabnutím ztratil všetku sympatiu.

A ešte jedno. Tým, že Tatránsky vie, že zle vykonal, tým, že oľutuje svoj skutok a že sa dá dobrovoľne trestať vrchnosti, dostáva tragédia táto zvláštny ráz. Hviezdoslav hlása kresťanský názor svetový, ktorý by sa dal vysloviť v tej formulke: každý hriech, priestupok, obdrží svoju pokutu. O kresťanskom názore svetovom hovorí Volkelt, že sa nehodí pre tragédiu.*) A to isté hovorí i Lipps, v trocha inom smysle.**) Lipps totiž žiada, aby nijaký názor svetový sa nevnášal do tragédie ani so strany ästetiky a kritiky, a práve tak ani so strany spisovateľovej. Dľa neho žiaduno je, aby básnik svoj názor svetový zadržal si pre seba. Zvlášte odsuzuje teoriu, ktorá chce vysvetliť a odôvodniť našu záľubu na tragických predmetoch tou formulou: pokuta za hriech. Lebo, ako my, ktorí hľadíme na tragédiu, nesmieme vťahovať do nej nijaké zovnútorné alebo subjektívné ohľady, ktoré sú nie v samej tragédii, tak i pokuta v tragédii nemá byť pre nás pozorujúcich pokutou ale pokutou hrdinovou, a takáto pokuta je mravne odôvodnená len vtedy, a len vtedy je pokutou, keď hrdina vie, že sa previnil a následovne vie i to, že je to pokuta. To jest, ak má obstáť teoria: pokuta za hriech, ktorú by mala illustrovať a dokazovať tragédia, k tomu žiada sa, aby teoria táto bola v samej tragédii, aby hrdina mal povedomie o tom, že sa previnil a že zaslúžil trest. To je však vo väčšej čiastke tragédií nie tak. Antigona nevie nič o vine svojej, práve presvedčená je o tom, že koná najsvätejšiu povinnosť, lebo to kážu bo-

*) J. Volkelt, Aestetik des Tragischen.

**) Th. Lipps, Der Streit über die Tragödie.

hovia, aby nenechala mrtvolu svojho brata nepochovanú; podobne Hamlet alebo Romeo, alebo Othello, Lear, Makbeth atď. nemajú povedomia o tom, že by hriech páchali tým, čo robia. — U Hviezdoslava však Tatránsky vie, že spáchal hriech, vie i to, že bude nasledovať trest, a nasledovne táto teoria je v tragédii tejto, je v nej kresťanský názor svetový, ktorý však i zničil tragičnosť celej tragédie. Lebo Tatránsky rezignuje, poddáva sa, týmto budí v nás možno poľutovanie, ale zničí sympatiu našu, a rezignácia je protiva konania, tedy protiva dramatu.*) Ak by však mala ostať i tragédia tragédiou, i kresťanský názor svetový v nej v platnosti, tak tento názor mal sa uplatniť len na konci, pri smrti Tatránskeho, vtedy mal len nahliadnuť, že sa previnil, a do toho času mal bojovať za svoju — aspoň preňho zdanlive nepodvratnú — pravdu, ako to uvidíme v poslednom diele Hviezdoslava, v tragédii *Herodes a Herodias*. Koľko tedy charakter Tatránskeho vyhral z ohľadu morálneho tým, že Tatránsky vie o svojom hriechu a čaká pokutu, a nakoľko sa stal takto z mravného ohľadu sympatickejším, toľko utratil z ohľadu ästetického a stal sa ästeticky nesympatickým.

S ostatnými charaktermi tragédie nejdem sa bližšie zaoberať, už i preto, aby sa nezdalo, že túto tragédiu 19-ročného Jozefa Zbranského privlastňujem dnešnému

*) J. Volkelt v svojej knihe Aestetik des Tragischen — azda len preto, aby bol čím viac originálnym — hovorí, že konanie je nie podstatnou čiastkou dramatu, a s chýrnou nemeckou pedanteriou vedeckou robí rozdiel medzi „Handlungsdrama“ a „Seelendrama“, a tu v poslednom druhu dramatu uplatní sa „das Tragische der Innerlichkeit“. (Str. 84—86.) Myslím, že tento rozdiel je nemožný v tom smysle, že „Seelendrama“ je nie „Handlungsdrama“. Konanie, už nech je ono fyzické alebo psychické, ostane vždy podstatnou čiastkou každého dramatu.

Hviezdoslavovi a že ju posudzujem s prísnosťou, ktorá je oprávnená len voči dospelému mužovi, úplne povedomému svojich skutkov a nasledovne zodpovednému za svoje skutky. Mám vždy na mysli, že je to práca 19-ročného mladíka, a o to prosím i ct. čitateľov, a vtedy tragédia táto, pri všetkých svojich chybách, obdrží velikú cenu pred nami. Ale i samé chyby, ktoré sú v nej a ktoré tu usilujem sa ukázať, sú poučnejšie, než samé chvály, z tej jednoduchej príčiny, že chýb sa vystríhame skorej pre strach od posúdenia, kdežto dobré i pri všetkých chválach nenasledujeme. Keď tedy tejto práci mladého začiatočníka pripisujem tak veľký význam a tak obšírne sa zaoberám s ňou, je zvlášte pre chyby, ktoré mi dávajú príležitosť prehovoriť i širšiemu obecenstvu nášmu o dramatickom umení.

Tak ešte o jednej veľkej chybe. Dráma vôbec predstavuje nám človeka v jeho spôsobe života, nasledovne v skutkoch, myšlienkach a citoch. Okrem toho, že pri dramate je tautologia hovoriť ešte o konaní, že konanie je podstatnou požiadavkou dramatu, vysvitá i z toho psychologického faktu, že každý cit, každá myšlienka prejavuje sa v skutkoch, alebo aspoň v akom-takom pohybe tela. Zvlášte vôľa je to, čo sa prezradí vždy v skutkoch, a nasledovne vždy človek — už pozitívne, alebo negatívne chcejúci je predmetom dramatu. Keď tedy nejaký skutok vidíme u človeka, vždy vieme, že nejaká myšlienka, cit, snaha, alebo vôľa predišla ten skutok, slovom, že skutok má svoju pohnútku, svoju príčinu bezprostredne vnútornú a prostredkovaním vôle, citu, myšlienky i príčinu zovnútornú. Túto príčinu, ak je samozrejmá, prijmeme bez všetkého, prejdeme popri nej, a ak je tajná, dráždi nás a hľadáme ju. Toto je psychologický základ toho, že v dramate žiadame súvislý dej, chceme,

aby jednotlivé prejavy vyplývaly jeden z druhého, aby boly odôvodnené. Další základ tejto požiadavky našej je, že i vo svete, i v prírode hľadáme príčiny každého zjavu, že vôbec naše smýšľanie, naše nazieranie na svet sa zakladá na kategorii příčiny a následku. A konečne i život jednotlivého človeka vidíme vždy ako jednotný život, v ktorom, keď i jednotlivé jeho prejavy zdanlive sú nesúvislé, predsa spojené sú samou osobnosťou človeka.

Každé umenie idealizuje život v tom smysle, že nemôže zachytiť celý, ale na malé miesto skoncentruje kus života, odhodí niečo z neho, alebo pridá k nemu zo seba, a všetkému tomu dá umeleckú formu. To jest, čo tá forma znesie a prijme do seba, to vtiahne umelec do nej zo života. Ale tú psychologickú a logickú požiadavku našu staviame voči každému umeniu, zvlášte voči umeniu dramatickému, ktoré vo forme dramatu zachytí a skoncentruje kus života, to jest podáva nám život ľudský v jeho vonkajšom prejave, v konaní. Dráma je tedy v základe nič iné, ako kauzálne spojené prejavy ľudského života, ktoré prejavy dostanú vždy svoj zvláštny ráz od svojho subjektu, od osoby, ktorá ich koná. V každom skutku má sa prezradiť patričná osoba, a z každého skutku máme poznávať charakter osoby tejto, a tak zase v základe nejde nám o iné, ako o poznanie človeka. A nasledovne, v každom dramate zaujíma nás v prvom rade charakter, ako sa chová, ako sa prezradzuje v daných pomeroch.

Teoretické odbočenie uznával som za potrebné, aby som poukázať mohol na veľkú chybu tragédie *Pomsta*. Niet v nej toho logického, kauzálneho spojiva, ktoré by spájalo jednotlivé scény a robilo by dej jednotným. Ľudia v tragédii tejto robia na nás taký dojem, ako by boli všetci zbojníci a noční tuláci, hockedy sa zjavia

hockde, bez toho, že by sme vedeli, čo ich ta viedlo, a nasledovne tratia našu sympatiu, tratí ju i Tatránsky, lebo tulák jednoducho ako tulák je nie dramatickou osobou. Malo by to význam, keby básnik tuláka bol chcel urobiť hrdinom, ale on nám chce podať poriadnych občanov, a takého dojmu neurobia. Ešte jednotlivé scény psychologicky sú koľko-toľko odôvodnené, alebo my si ich môžeme v mysli odôvodniť, ale fyzického odôvodnenia niet. Tak na pr. Holvay ide za Tatránskym do cmitera hneď s tým hotovým úmyslom, aby sa pobil. Takto človek nejde nikdy k nikomu, zvlášte keď on sám nemá k tomu príčiny, keď to ide urobiť za Hurlachyho. Že je smrť Tatránskeho nie odôvodnená, to sme už videli. Potom Laura prečože ide na rumy svojho domu v noci? Nemá príčiny nijakej k tomu. A Milic prečo chce obdarovať svet svojím životom? A tak ďalej; o celej tragédii môžeme povedať, že medzi jednotlivými scénami niet kausálného, logického spojiva.

A predsa, tragédia táto má i mnoho dobrých stránok. Rozhovor osôb je nie hľadaný, je plynný, básnik má čo dať do úst svojim osobám, a celý ten rozhovor patrí do dramatu, nie tak, ako u mnohých nových i dospelých spisovateľov dramatických, ktorých osoby mnoho ráz zaviaznu v rozhovore, rokujú o bočných, pre dej nevýznamných veciach a otázkach. Potom scény sú pekné, dojímavé, malebné. Básnik vie tak stavať dej, že ním zaujme nás. A čo najprvej bolo treba vyzdvihnúť, najväčšiu zásluhu tragédie tejto, že je skutočnou drámou. Samý dej v nej, vždy sa koná v nej, okrem rezignácie Tatránskeho v druhej polovici, dramatičnosť celej tragédie nedá sa odtajiť. Niet v nej vôbec epického elementu, čo je tak ťažko odstrániť, a čo sa nepodarilo Hviezdoslavovi úplne ani v najnovšom diele *Herodes a Herodias*. V tomto jedinom ohľade,

že niet v nej epického elementu, je tragédia *Pomsta* dokonalejšia, než Herodes a Herodias. A málo je v nej i prvku lyrického.

A z ohľadu na samého básnika akú radosť pôsobí čítanie tejto tragédie! Myslím, že kto bude chcieť poznať život básnika úplne, jeho dušu v tomto mladom veku, bude musieť si prečítať túto prácu. Poznávame ho tu bližšie. Jeho fantázia mladá tak lieta sem a tam, nepozná ešte hraníc a prekážok, nevie sa zastaviť ešte dlhšie pri jednom obraze, a zdá sa, že nemožno by ju bolo zastaviť nijakou úzdou. Prevláda myseľ básnikovu, preto mnoho ráz zabudne svoju koncepciu, zabudne, čo chcel povedať a čo už povedal, preto tak malý súvis medzi jednotlivými scénami a obrazmi. Vidíme nevyvretú, neustálenú silu mladého básnika, ktorý chce mnoho a nepočíta s možnosťami a okolnosťami, neohliada sa na nič, len ide smele napred cez všetky prekážky.

Konečne z tejto prvej periody dramatickej spisby Hviezdoslavovej je ešte činohra *Otčim*. Vyšla tlačou v národnom zábavníku mládeže *Naprede*, r. 1871. Ako však vysvitá zo „Slova na pokon" v almanachu, práca bola už hotová r. 1870. Nasledovne je to práca 20-ročného Hviezdoslava.

Keď takto radom čítame diela tieto, ako ich tu rozoberám, vidíme, ako sa vyvinoval básnik, ako postupoval v technike i v smýšľaní. Poznáva vždy viac, pokiaľ môže isť umenie dramatické. Už nedá sa uchvátiť od predmetu, panuje nad ním. Už nechce neobyčajnosťou, groteskným a neprirodzeným pôsobiť, vždy viac blíži sa k realite, k samému životu. Romantičnosť sa tratí z duše jeho, nechce nás prekvapovať, do podivu priniesť ničím. Vždy viac do duše dramatických osôb ukladá dej, jeho pohnútky. Scény neskáču pred ním, neprenasledujú sa

jedna druhú vo fantázii básnikovej, ale vyplývajú jedna z druhej. Básnik myslí už logicky. K tomu dojmy z druhých diel, rozpomienky na ne sa tratia, ustupujú, prepúšťajú miesto originalite básnikovej.

V dráme *Otčim* je už originálnym. Svet, s ktorým nás tu oboznamuje, je ten istý, čo v Pomste: šľachta a pracujúci ľud, páni a nádenníci; ale originálna je i rozprávka, a originálne sú zvlášte jednotlivé scény.

Rozdiel medzi šľachtou, zemanmi a pánmi s jednej strany a medzi nádenníkmi, mešťanmi, podriadenými s druhej strany bol príkry v tom čase; protiva veľká, ktorú musel cítiť každý jednotlivec. Celá spoločnosť ľudská bola rozpadnutá na dve protivné strany. A život sám ponúkal túto protivu, bola ona už v samom povetrí. Preto ju vnáša mladý básnik do svojich diel. Ale vnáša ju bez všetkej tendencie, objektívne, tak, ako ju sám život podával, básnik sám nestavia sa ani na jednu ani na druhú stranu. Ešte v Pomste je koľko-toľko tendencie. Hrdina, a s ním jeho priatelia a ľud, oduševní sa za práva svoje, s týmto heslom ide do boja, keď i len proti jednému nepriateľskému domu. Tu v *Otčime* niet už vôbec tejto idei rovnosti, tu práve básnik ako by bol chcel dokázať, že tá protiva ostane protivou, že sú veľké prekážky, ktoré nedovolia synovi alebo dcére ľudu vyšvihnúť sa do vyšších kruhov. Hrdina otčim Roďaj, ktorý zastupuje snahu stať sa pánom, ostane pri starom, jeho plány sa stroskotajú. Básnik vniesol do tohto dramatu i otázku majetkovú; veľkomožný pán Anton obdarí Roďaja, želiara a podriadeného svojho, majetkom, ale urobí to len z ľúbostnej pohnútky, aby skôr dostal dcéru Roďajovu za ženu. Anton, práve tak ako pri ľúbosti, i tu, pri darovaní majetku, nemá nijakej zásady rovnosti, vôbec k tomu ho básnik kreslí trocha hlúpeho,

vrtkavého, aby mohly vystať z neho takéto vyššie, vznešenejšie idei a snahy, a také slová mu dáva do úst: „ja čujem iba buch môjho srdca a nič inšieho". Nejakej sociálnej myšlienky a tendencie, ktorá by iste cenným bola urobila dráma toto, a bola by mu dodala časového významu, niet tedy v ňom. Je to len reálne podatie doby a jej pohybov, ale i takto, práve s tejto strany, má dráma toto svoju hodnotu.

Roďaj, ktorý bol niekedy majetným, žil v pohodlí, následkom ľahkomyseľného života ztratil majetok, musel vstúpiť do služby ku veľkomožným pánom Žarnovským, stal sa ich želiarom. Oženil sa, vzal si za ženu vdovu želiarku s malým dievčaťom, Ilonou. Jeho žena už umrela, a dcéra si myslí, že jej je vlastným otcom. On nemá pokoja ani vo dne ani v noci, k pohodliu navyknutá duša jeho nemôže privyknúť na ťažkú prácu. V duši je pyšný, cíti i vo svojej biede, že on je viac, ako ostatní želiari, ale pýchu svoju ukrýva. Dcéra jeho je poslušná, dobrá, ako ku otcovi, a je spokojná. Miluje Tomáša Javorovie úprimne, čistou ľúbosťou. Ale mladý pán kaštieľa, Anton Žarnovský, tiež chodí za ňou, ona ho však vždy odbije, nemôže sa vžiť do myšlienky, že šľachtic by sa zamiloval do jednoduchej, želiarskej devy. Anton, aby prišiel k niečomu, nakloní si Roďaja, obdarí ho majetkom, domom, urobí ho slobodným. Roďaj, ktorý je i tak nie spokojný a túži za bohatstvom a pohodlím, s ochotou pristane na to, sľúbi mu dcéru svoju. S jej city neráta, jemu na mysli je len to, že zas bude takým bohatým pánom, ako bol kedysi; či dcéra jeho bude blažená, to mu je bočné. Dá svoje plány na vedomie dcére, ona nechce vedieť o tom, plače, on kričí na ňu, hrozí jej a v hneve prezradí sa, že je len otčimom a nie otcom. Tým viac má teraz pohnútok Ilona k tomu, aby

sa nepoddala vôli jeho, ale vytrvala pri svojom. Anton zas nemôže uveriť, že by dcéra želiarska nechcela byť paňou, a preto i keď ho Ilona odbije, on vysvetľuje si to na lásku. Ale na ľúbosti Ilony ku Tomášovi sa zvrtne všetko: Anton, ktorý vzdoruje i matke svojej, konečne nahliadne, že ho Ilona nemiluje. Nahliadne i otčim Roďaj, že sa prenáhlil, keď nepočítal s citmi svojej dcéry, a zvlášte prelomí jeho tvrdosť Ružka Žarnovská, ktorú zavolala matka Antonova, aby syna svojho splietla s ňou. Konečne v jednej scéne, kde vyjednáva Roďaj s Antonom, a zjavia sa s jednej strany matka Antonova s Ružkou, s druhej strany Ilona s Tomášom, a dobíjajú i na Antona i na Roďaja, títo stanú sa krotkými, popustia zo svojich úmyslov. Ilona ostane Tomášovi a Anton sa uspokojí s Ružkou. Idú potom do kaštieľa, aby zasvätili oboje zasnúbení. I žiadosť Roďajova sa zčiastky vyplní, majetok mu ostane; plány jeho sa síce stroskotaly, ale práve tým urobily možným blažený život štyroch ľudí.

Ako dráma, činohra, práca táto zodpovie svojmu menu. I logický sled medzi scénami je tu už prísnejší, scény vyplývajú jedna z druhej. I charaktery sú kreslené lepšie, reálnejšie, sú dôslednejšie vo svojich skutkoch. Len premena Antonova na konci je slabo odôvodnená psychologicky, veľmi chytro sa zriekne Ilony a chytro sa zaľúbi do Ružky. Scény sú i tu mnohé pekné, dojímavé a pritom reálne, nie len vzaté zo života, ale i možné v živote.

Len vôbec v týchto prvých prácach Hviezdoslava je mnoho monologov, zvlášte keď povážime tragédiu *Herodes a Herodias*, kde monologu vôbec ani nieto. Realistické dráma usiluje sa vôbec zbytočným urobiť monolog, na základe tej myšlienky, že človek nahlas nemyslieva: iba ak je blázon, hovorí nahlas i vtedy, keď je sám. Jednako, aspoň tam, kde je závažie práve na tom, aké

tajné myšlienky prechováva individuum, dráma nemôže sa zaobísť bez monologov. Ale dokým u Shakespearea vidíme, že sú to skutočné monology, hrdinu, alebo človeka monologizujúceho necháva o samote sa vyhovoriť, aby ho nikto nepočul, aby sa to zdalo tak, že sú to skutočne len tajné myšlienky, zatiaľ Hviezdoslav je reálnejší v tomto ohľade; monology jeho osôb vypočujú i druhé osoby dramatu, ak sa na blízku nachodia. Tu, v Otčimovi, je toho menej, ale v Pomste vystupujúce osoby začujú posledné slová monologu a k tomu nadpradú svoje ďalšie reči. Je to prísny, do krajnosti hnatý realizmus, od ktorého Hviezdoslav najnovšie upustil tak, že v tragédii Herodes a Herodias niet monologov.

* * *

Aké miesto zaujímajú tieto dramatá mladého Hviezdoslava vo vývine slovenskej dramatickej literatúry?

Jedna veľká ich prednosť v porovnaní s doterajšími dramatami slovenskými zrejmá je hneď. Chalupka ešte lokálneho významu veci vťahuje do dramatu svojho, a má iný cieľ, ako napísať dráma, cieľ pomimo ležiaci. Jeho dramatá sú satyrou spoločenského života nášho, a nič viac. K vôli satyre vymýšľa dej, fabulu. Celá snaha jeho záleží v tom, aby vystavil pred oči komické stránky našej spoločnosti. Z tejto snahy je možno vysvetliť všetky slabé stránky jeho dramatu. Podobný je cieľ Palárikov pri písaní dramat, tiež v prvom rade pôsobiť chce na spoločnosť. Len používa k tomu už krajších prostriedkov. Chce budiť povedomie národné, tedy vedie ho snaha patriotická, snaha tiež mimo dramatu ležiaca, snaha neumelecká. A podobná snaha vedie i druhých našich spisovateľov dramatických z tohoto času. Nepíše sa dráma

k vôli dramatu, ale k vôli národu, chcú dosiahnuť nie dramatickú emóciu, ale národné prebudenie. — Týmto nechcem tvrdiť, že v dramate nemá miesta takáto tendencia; naopak, je cele oprávnená, a ak nejaké genre literárné strpí tendenciu akúkoľvek, to je práve dráma k tomu najspôsobnejšie, lebo pôsobí bezprostredne. Že toto vytýkam týmto dramatom, je preto, že táto tendencia národná zničí v nich všetku umeleckú hodnotu; spisovatelia zabudli na dráma ako na také, a len tendenciu chceli uplatniť. Nie dráma chceli napísať v prvom rade, ale predovšetkým chceli budiť národ, a že k tomu za primeranú uznávali formu dramatickú, tedy budili národ vo forme dramatu. Hovorím, tendencia je oprávnená v literatúre, ale len tak, ak ňou nezničí sa genre, ak je len bočná, lebo ak len sama tendencia má byť vyvedená, k tomu hodí sa i pamflet, i článok novinársky.

Oproti tomuto stavu znamenajú mladistvé diela Hviezdoslava vývin a pokrok. Cieľom jeho je už i tu dráma ako dráma, slovom dokonalé genre literárné. Budenie národa, alebo iný cieľ spoločenský, ustúpi úplne pred cieľom umeleckým a literárnym. Hviezdoslav chce podať dráma, a nič viac. Videli sme, že básnik nevyužil ani tendenčnej myšlienky rovnosti, ktorá tvorí úzadie jeho dramatov a ktorá by bola len osožila obom dramatom. Dráma ako dráma je mu výlučným cieľom. A z tohoto ohľadu i Pomsta, nehľadiac na chyby v charaktere Tatránskeho, je pravá tragédia, a Otčim zvlášte je bezvadné, dokonalé dráma, ako genre literárné. S takouto umeleckou snahou súvisí, ba vyplýva z nej i to, že zdokonaľuje sa i technika dramatická.

Potom i sama fabula ukazuje pokrok. Prvej, u Chalupku, Palárika, Ormisa atď., je fabula ešte primitívna, zväčša z ľudovej povesti prevzatá, alebo aspoň takej

podobná. Ztratený, alebo do sveta pošlý šuhaj, alebo dievča sa vráti domov, najde svojich známych, milých, obnoví sa ich ľúbosť a soberú sa. Mnohé osoby sú zakryté závojom tajomnosti, z toho nasledujú prekvapenia, a na týchto prekvapeniach sa zvrtne celý dej. Tak vidíme to ešte i v prvom pokuse dramatickom Hviezdoslava, vo Vzhledaní. Ale v ďalších prácach svojich básnik berie si predmet z doby svojej, zo života národa: protivu medzi šľachtou a poddanstvom, medzi zemänmi a mešťanmi; len ako sme videli, bez revolučnej tendencie. Iba tú snahu predstavuje básnik, aby sa protiva zrušila, ale k výsledku to nedôjde v dramatoch jeho. I v Pomste i v Otčimovi sa zmarí takáto snaha. I to tajnostné, čo charakterizovalo prvé dramatá slovenské, sa tu tratí. Niet veľkých prekvapení. Že je Roďaj nie otec, ale len otčim, že to vysvitne, nemá skoro nijakého vlivu na samý dej, slúži len k objasneniu charakteru Roďaja. Nasledovne ubúda i romantika. Nočné potulky, ktoré sú ešte v Pomste, potom veliký idealizmus hrdinov, aký je v prvých dramatoch slovenských, to všetko sa tratí, v Otčimovi už niet nič takého.

Hviezdoslav vyvinoval sa, stával sa vždy viac reálnym a s ním reálnejším stávalo sa pomaly i slovenské dráma. Škoda, že opustil toto pole. To, čo podal, oprávňovalo k pekným nádejam. Takto však pole dramatickej spisby na dlhé časy ostalo bez povolaného obrábateľa. Jeho súvekí spisovatelia šli ešte po starých stopách, na nové cesty nemal kto upozorňovať. A čo sa odvtedy napísalo, znamená len veľmi malý pokrok. Nedostatok pôvodnej tvorby nahrádzal sa prekladmi slabých prác divadelných. Niečo života doniesli na pole dramatické novšie mladí spisovatelia Tajovský a Jozef Hollý. Ale ani tí nevedeli sa vyšvihnúť na niveau umeleckejšie. Až najnovšie obdaril nás Hviezdoslav dielom velikej umeleckej hodnoty.

Pozdný realizmus a tie smery, ktoré sa z neho vyvinuly, ako by sa boly už vysilily v spracovaní látky z prítomnosti, zabehujú do časov biblických a berú si často sujety z biblie. Je to poručenstvo a dedictvo romantizmu. Romantizmus vo svojej záľube k minulosti zašiel až po tajomný, hmlistý, mystický stredovek, a práve mystika veku tohoto ho zaujímala najväčšmi. Romantici boli v základe poeti-filozofi, boli v prvom rade metafyzikovia, obľubovali problémy duševné, nad každodenný, obyčajný život chceli sa povzniesť a zdržiavali sa vždy vo vysokých sfárach duševných. Práve tá neľúbosť ku skutočnosti, to odvrátenie sa od reálneho života charakterizuje ich najviac. Preto zabehujú do stredoveku. A keď zabehnú i do starého veku, i do veku biblického ako na pr. Byron v svojich *Hebrew melodies*, alebo v mysteriach *Kain* a *Heaven and earth*, zvlášte však francúzski romantici: Lamartine vo svojom *Jocelyn*, A. de Vigny vo svojom *Moïse* a V. Hugo v mnohých básniach — i tu zaujíma ich mystika a i najjasnejšiu látku zatemnia závojom mystiky. Naproti tomu realizmus, keď vo smere, vyznačenom romantizmom zajde aj do časov starých a keď si volí i predmety biblické, usiluje sa roztrhať závoj mystiky, chce vidieť život všade, skutočný ľudský život, chce pochopiť všetko po ľudsky, a preto i to, čo je v biblii mystického, usiluje sa urobiť reálnym, pravdivým a pravdepodobným. Tak na pr. E. Rostand v divadelnej hre *La Samaritaine*, kde ponecháva látke jej romantičnosť, ako couleur locale, predsa chápe predmet reálne, alebo Paul Heyse v dramate *Maria von Magdala* alebo Fr. Hebbel v svojej *Judith* a v *Herodes und Marianne*.

Ale zvlášte biblická povesť o Jánovi Krstiteľovi, o Salome, o Herodesovi vábila mnohých. Už Calderon spra-

coval vo forme dramatu povesť o Herodesovi*), potom Flaubert napísal novellu o Herodiade, z čoho čerpal povzbudenie Wilde k svojej *Salome*, i Poliak Kasprowicz zdramatizoval povesť o Herodiade, H. Sudermann zase Jána Krstiteľa urobil tragickým hrdinom v tragédii *Johannes*, a konečne Hviezdoslav v tragédii *Herodes a Herodias*.

Ako už i z tohoto menoslovu dramat vidíme, za hrdinu dramatu svojho volil Herodesa iba Hviezdoslav.**) Ostatní nielen že s druhej strany zachytili látku, ale — musíme doprosta povedať — báli sa charakteru Herodesovho. Skutočne, Herodes, tak ako nám ho predstavuje historia a biblia, nie je tragickým hrdinom; bol človek priveľmi slabý, bez vlastnej vôle, bez energie, na ktorého vlívaly ženy i mužskí, ktorý nekonal nič zo svojej vôle. Takéhoto človeka urobiť hrdinom tragickým je veľmi ťažko, ba skoro nemožno. Ľútosť naproti nemu možno vzbudí v nás básnik, ako to dosiahol i Hviezdoslav, zvlášte keď ho k tomu nakreslil takým dobrákom, ktorý by i chcel dobre, no pre ženy nemôže, — ale podivenie, úctu a tak dramatickú sympatiu získať takémuto človeku nemožno. Hovorím o dramatickej sympatii, lebo musíme rozoznávať morálnu a dramatickú sympatiu, ktoré skoro vytvárajú jedna druhú. Hviezdoslavov Herodes na pr. obdrží v úplnej miere našu morálnu sympatiu, pre svoju dobrotu v základe, ale dramatickej sympatie mu len skromne môžeme dopriať, zase len pre jeho dobrotu, spojenú so slabosťou. Kdežto Shakespeareov Richard III. je nám

---

*) Nečítal som ju; len to, že i Calderon spracoval tento predmet dozvedel som sa z knižky: G. Witkowski „Das deutsche Drama des neunzehnten Jahrhunderts".

**) V Hebbelovej tragédii *Herodes und Marianne* je reč o prvom Herodesovi, o Veľkom.

morálne nesympatickým, odporným, ale požíva našu sympatiu dramatickú, preto, že svojou zvrhlosťou a silou v tom sa prezradzujúcou prináša nás do údivu a budí v nás úctu. Zato môžu sa i spojiť tieto dve sympatie, lebo veď hrdina môže sa i v dobrom dokázať silným, energičným, neústupným, ako na pr. Antigona, alebo Stockmann v Ibsenovom *Nepriateľovi ľudu*, atď. Ale vždy ostáva hlavnou požiadavkou, aby hrdina bol v niečom vyčnievajúci človek, nielen ako kráľ aby vyčnieval zpomedzi ostatných, ale jedna stránka jeho charakteru má presahovať priemernosť, aby tak v nás zobudená bola úcta a podivenie naproti nemu. Volkelt na pr. žiada „ein fühlbares Überragen des menschlichen Mittelmasses nach irgendeiner bedeutungsvollen, wertvollen Seite hin“*), alebo Gross žiada, aby hrdina bol „interessante Persönlichkeit“.**)

Herodes z tohoto ohľadu tedy nezodpovedá úplne, túto chybu bolo treba premôcť. Hviezdoslav, ako to ďalej uvidíme, premohol tento nedostatok charakteru Herodesovho tak, že urobil ho otrokom vášne, ktorá vášeň presahuje uňho všetko, opanúva celý jeho charakter, zaujme všetky sily jeho, pretvorí a iný smer dá všetkým skutkom jeho, v iný smer uvedie mu i vôľu. Tak, že keď i vo všeobecnosti je Herodes slabý človek, predsa touto vášňou dokazuje silu nadľudskú, tej vášni k vôli koná, podriadi sa, bojuje a padne; slovom v tej vášni a ňou dokáže sa veľkým, vyčnievajúcim, nadľudským a našej dramatickej sympatie hodným.

A ešte jedna ťažkosť sa tu vyskytla, s ktorou musel bojovať Hviezdoslav. Herodes je osoba historická, práve

*) Ästhetik des Tragischen, 2. A. 67.

**) Tamže citované, 69.

tak Herodias a Ján Krstiteľ. Pri historickom predmete básnik, nakoľko je len možné, má sa pridŕžať historickej pravdy, a len kde je to nevyhnuteľná požiadavka, môže z toho upustiť; ale tiež nie natoľko, aby sa v základe všetko zmenilo, povedzme, aby Herodesov celý charakter z historie a biblie známy sa premenil a ostalo z neho len meno. Prirodzená vec potom, že v mnohých pádoch veľmi ťažko je sjednotiť požiadavky pravdy historickej s požiadavkami umeleckými. Tak bolo to ťažko vykonať i pri Herodesovi, a — ako ďalej uvidíme — základná slabosť tejto tragédie Hviezdoslava tu spočíva. Predmet, vlastne charakter Herodesov je taký, že nevyhnutne bolo treba upustiť alebo z historickej pravdy, alebo z požiadaviek ästetických. Hviezdoslav ostal verný historickej pravde, a tým, zvlášte v poslednom dejstve, nevyhovel v plnej miere požiadavkám tragédie.

Aspoň na okamih hneď tu zabehnem na pole teoretické. Máme pred sebou tragédiu historickú, slovom kus historie. Historia, ako ju dnes chápeme, je nie výlučne len životopisom jednotlivých ľudí, kráľov a panovníkov, ani nie výlučne životom máss ľudu, ale logickým a kauzálnym vývinom vecí, v ktorom zúčastní sa celá spoločnosť ľudská, a keď i pohnútkou zjavu historického môže byť osobná záležitosť jedného človeka, predsa jeho účinok pocíti celá spoločnosť, celý národ, celá massa ľudu. Bez tohoto širokého pôsobenia a účinku nijaký skutok nemôže byť historickým. Aby skutok, už z akejkoľvek pohnútky a od akejkoľvek osoby pochádzajúci, mohol byť historickým, musí pôsobiť na celý národ, musí si najsť širokú vrstvu konajúcich ľudí, ktorí ho prijmú a osvoja si ho. Preto tragédia historická nemôže sa zaobísť bez ľudu, bez národa. V historickom dramate básnik musí zachytiť celú dobu, množstvo ľudí, musí znázorniť,

ako sa skutok alebo myšlienka odráža v skutkoch a v mysli celej veľkej spoločnosti ľudskej, ako dvíhanie sa a pád hrdinov pôsobí na celý národ. Dnes to takto chápeme my. Zato v gréckej tragédii a vo francúzskej klassickej tragédii to inakšie chápali básnici, ako sme to už podotkli. V gréckej tragédii postačilo len meno historické, na pr. *Kráľ Oidip*, v základe však bola to tragédia čiste osobná; podobne i v tragédiach Corneillea a Racinea. Takéto nové ponímanie tragédie historickej pochodí od Shakespearea, a od neho prešlo a udomácnilo sa i vôbec v tragédiach historických novších.

V tragédii *Herodes a Herodias* Hviezdoslav zavedie nás do časov biblických, do tej historickej, ruchu, hnutia, rozličných nádejí, túch a očakávaní plnej, neistej doby, keď slnko starého židovského a pohanského sveta zapadá, a na obzore pomaly zjavuje sa zornička nového sveta kresťanského. Dva protivné svety, dva rôzne svetové názory stoja tu jeden proti druhému, ktoré prezradzujú sa v myšlienkach i citoch jednotlivých osôb dramatu. Tie dva názory svetové zastupujú jednotlivé osoby tragédie: Herodes, Herodias, Salome a iní sú zastupiteľmi starého sveta židovského; Ján Krstiteľ, Manahen, Tamar a týchto ľudia zastupujú zas ideu kresťanstva. Zvlášte Tamar je z tohoto ohľadu pozoruhodný charakter, ona je práve tá osoba, ktorú jej osobné nešťastie vedie k smýšľaniu kresťanskému. Celé psychologické štúdium vyžaduje tento charakter, jeho vývin, duševná premena. A práve tak i Manahen je veľmi zaujímavý charakter z tohoto ohľadu. I on prejde cez tú duševnú krízu, i on sa znova zrodí v citoch a v smýšľaní. Ako pomaly mocnie nová idea kresťanstva a lásky kresťanskej v srdciach židovských, ako opanúva ona položenie, ako je podporované jej rozšírenie práve politickou situáciou a spolo-

čenským položením Herodesa a jeho zvláštnym, složitým charakterom: toto nám predstavuje Hviezdoslav a znázorňuje nám to krásne. Aká ťažká úloha je však znázorniť takéto dva protivné svety vo forme dramatu, vidno i z toho, že Sudermannovi v jeho *Johannesovi* vytýka kritika práve nedokonalosť tohoto znázornenia.*) Neopovážim sa tvrdiť, že Hviezdoslavovi sa to úplne podarilo, veď i o ňom hovorí kritik: „setřel leckde dobový kolorit“ a „i zde v kostumech orientálních bije teplé slovenské srdce Hviezdoslavovo“; **) predsa nakoľko sa vžil do složitého sveta myšlienok a citov, ako vystihnul vnútorné hýbadlá a prúdy celej doby, slovom ako pri čítaní tohoto diela vžijeme sa i my do toho sveta a vidíme ho celý pred sebou, na to v ďalšej rozprave poukážem, a i bez toho bude ono zjavné samé sebou. Veď už po toľkých prácach Hviezdoslavových s orientálnym a biblickým sujetom a priori by sme boli náchylní súdiť, že na tomto poli Hviezdoslav je vždy doma a že skoro ani nemôže byť povolanejšieho básnika k tomu.

Hneď tu, ešte prvej akoby som prešiel k rozoberaniu celého diela, dokážem i príkladmi, čo tvrdím, ako znamenite vie Hviezdoslav charakterizovať dobu; keď i „setřel leckde dobový kolorit“, predsa vcelku od celej tragédie ten dobový kolorit nedá sa odtajiť. Osoby, ktoré zastupujú svet židovský, stoja celkom na základe smýšľania židovského; každého ich skutku, každej myšlienky tajnou spruhou a hýbadlom je zákon Mojžišov. V niektorých osobách zase vidíme srážku smýšľania židovského a kresťanského, ako u Tamary a Manahena; inde zas,

*) G. Witkowski, Das deutsche Drama des neunzehnten Jahrhunderts, 2. A. 120.

**) Dr. Albert Pražák: Básnické dílo Pavla Országha-Hviezdoslava, Slovanský Přehled, 1909. č. 5—6.

ako u Jána, už dominuje idea kresťanstva, ale ešte kedy-tedy je pomútená, klátivá, neistá. A potom navonok zvlášte v rečiach osôb sa javí táto vernosť dobová. Keď hovoria osoby, ich reč je kvetnatá, ale pritom porovnania, metafory, tropy vzaté sú vždy z doby, zo sveta židovského a z milieu svojho. Slovom i reč dramatu je takrečeno židovská, orientálna. Tak na pr. v prvom dejstve povie Obadja: „Bičom zákona po nej! spleteným zo všetkých desiatich." Alebo taký couleur locale vidíme v slovách: „dajte zažať slávnostné ohne, fakľami vzbĺknuť hen radom pínij a terebínt; šumeť dajte hrkotavým cisternám, nardu a tymianu kúriť sa i voňať..." atď. Potom celý chaos myšlienkový a citový tej doby ako sa odráža v rečiach osôb, vidíme zvlášte v 1. dejstve, kde práve o tom je reč, a potom i v celom diele.

Možno, v charakteroch, nám tak veľmi sympatických. Tamary a Manahena, cíti citovaný kritik biť „teplé slovenské srdce", lebo v tom veku tak jemno cítiace srdce týchto dvoch osôb dramatu je vo veľkej protive s krvožíznivým, divým a dravým charakterom Herodiady a Herodesa. Tá dravosť charakteru je dobová, kdežto jemnosť citu a smýšľania je z 20. storočia, zato mohly byť i výnimky. Tu išlo v prvom rade o to, predstaviť, ako si pripravuje nová idea kresťanstva pôdu v srdciach židovských. A je to zas len hlboká psychologia a porozumenie doby, keď Hviezdoslav predstaví nám i takéto charaktery. Kresťanstvo sa ujímalo práve v takýchto utisnutých, ubíjaných a jemnejších srdciach. Medzi divými ľuďmi nenašlo pôdy, a že ľudia zjemneli v cítení a smýšľaní, to tiež je pôsobenie kresťanskej idei.

Prvé dejstvo dramatu, expozícia, oboznámi nás v jadre s celým dejom; tu spisovateľ podáva príčiny, z ktorých vyvinujú sa následky, z ktorých vyrastie celá tragédia.

Každá expozícia dá šípiť, čo asi bude nasledovať, koreň celého deju je tu vyložený. A k tomu žiada sa tiež veliké umenie. Poznáme dosť diel dramatických, i v našej skromnej literatúre, i prekladovej, kde expozícia ako by vôbec ani nepatrila ku celému dramatu, slúži len k roztiahnutiu a k vyplneniu času; je to nedostatok koncepcie. Pri tejto príležitosti odvolám sa na Shakespeareovho Macbeta, kde v expozícii tancujú, spievajú a čaria strigy; povrchne súdiac nemalo by to tam miesta, a predsa to s dejom úzko súvisí; básnik tým robí Macbeta sympatickejším, lebo z toho, že sa stane zločincom a vražedlníkom, veliká čiastka pripadá práve tým strigám, ktoré mu veštily a predpovedaly slávu, a tak pobádaly ho k tomu, aby zavraždil kráľa. A práve toto umenie nevedia mnohí, expozícia len slabo súvisí u nich s ďalším dejom. Tá istá chyba je to ako keď vystupujú osoby zbytočné, ktorých výstup básnik nevie odôvodniť, a ktorým nevie dať nijakej úlohy, ako všelijakí lakaji, sluhovia, poslovia, bez ktorých by sa mohol dej zaobísť. Ale práve v tom je umenie, priviesť i tak zdanlive nevýznamné osoby do súvisu s dejom, a zvlášte taký hlboký, psychologický súvis utvoriť pri tom, ako to vidíme práve v spomenutom Macbete. Zvlášte na toto som myslel, keď som prvej spomínal, že v logickom a v psychologickom vystavení deju vidno Shakespeareov vliv u Hviezdoslava i v jeho tragédii Herodes a Herodias.

To rozloženie deju na široko, to charakterizovanie doby celej v jednotlivých osobách dramatu, čo nepozná ani grécka, ani francúzska tragédia, ako sme už spomínali, to je shakespeareovské. Také roztiahnutie deju umožní to, aby básnik charakterizoval každú, i najnevýznamnejšiu osobu. A práve v tomto môže dokázať svóju silu. Shakespeare až do podivu má v moci toto

umenie, i Goethe. Len slovo povie niektorá osoba, ale to slovo je také, že to len tá osoba a len v tom okamihu mohla povedať. Takýmto spôsobom každá úloha stane sa vážnou, dôležitou. Podriadené osoby, na pr. sluhovia, lakaji vyklebetia pre pozorovateľa najdôležitejšie veci, bez ktorých by dej nebol jasný. Takto stavia dej i Hviezdoslav. Každá osoba sa predstaví celkom a charakteristicky, každá osoba má dôležitú úlohu, nie je zbytočná.

Tragédia Hviezdoslavova započína sa vlastne výstupom a rozhovorom takýchto druhotriednych osôb, ktoré nás informujú o veciach v úzadí sa konajúcich, o predchádzajúcich udalostiach, o všeobecnej nálade v národe, o duševných i politických prúdoch a pohyboch. Kráľ Herodes je preč, a pripravujú se práve na jeho príchod. Tu si pripomínajú dvoranínovia, aké dary im prinesie kráľ a aké slávnostné bude vítanie; ale že kňaz Šimon sotva prijde privítať kráľa, lebo vraj ešte vždy za nečisté považuje sídelné mesto kráľovo, Tiberias. Potom i ľud že sa akosi neoduševňuje, akúsi nespokojnosť badať. Manahen, dvormajster, povie: „čosi sa kutí v Galilei“, len vraj na šťastie Ján je oddaný kráľovskému domu. A Trebonius, hlava rady, donesie ešte horšie chýry: že Herodes bol v Sefforis, u bohatého Filipa a jeho žene Herodiade nakúpil darov kráľovských. Manahen, ktorý by si chcel vážiť svojho kráľa, ale i prial by si, aby bol toho i hoden, nechce to uveriť, veď doma ho čaká verná, milujúca ho žena, kráľovná Tamar, ktorú každý rád vidí a ctí, a presvedčený je o tom, že „tá hrozná doba nemôže, nesmie sa opakovať“. Lenže kráľ by si prial vraj potomka, a Tamar mu ho nedáva.

Takto už tu sa dozvieme o všetkom, čo sa robí za kulisňami, čo hýbe mysľami ľudskými. I charaktery za-

počnú sa už vyvinovať; zvlášte Manahenov: je on kráľovi svojmu verný, oddaný dvormajster, ktorý krotí, teší ostatných; človek rozvažitý a vysoko vzdelaný, mravne vysoko stojaci a práve táto jeho mravná vyvýšenosť uprostred spustlosti vedie ho pomaly do náručia kresťanstva. Vychvaľuje a zastane Jána ešte len z čisto osobných ohľadov, ako takého, ktorý vždy dobre radil kráľovi a ho od tak mnoho zlého zachránil. Je to tedy ešte len sympatia indirektná naproti Jánovi, vzbudená tým, že Ján pomáhal kráľovi, a táto sympatia prejde do direktnej, do otvorenej oddanosti Jánovi vtedy, keď Herodes sa nehodným stane pomoci Jánovej a tak sympatie Manahenovej.

O nevernosti Herodesovej má už akési tušenie i jeho žena Tamar. Krásne, psychologicky hlboko je maľovaný jej charakter. Chodil u nej chaldejský veštec, ale i okrem toho tuší čosi zlého. Zadumená prijde, sadne si v prístavku a zahľadí sa do mora, na rybky a ako ich chytajú. V jej duševnom trápení, v tej strašnej predtuche, dobre jej to padá. Dvorná pani ju prehovára, že veď má byť shliadanie s jej manželom, má sa teda tešiť; ale jej myseľ od hĺbky mora prejde do hĺbky srdca, tam vo svojom srdci vidí „mutných uzol tieňov“, tie ju trápia, a aby ich odohnala, káže spievať dvorným paniam:

„veď jaro je — veď snúbiacich sa lások
je zlaté obdobie: a medzitým,
jak o svitaní tône polnoci,
snáď rozídu sa predtuchy mi šmúhy
a myseľ azda zjasnie na blankyt.
Spievajte!“

Chcú jej spievať, ale jedny piesne sú jej priveselé druhé prismutné. Zas s druhou piesňou sa jej ponúkajú, to ani nepočuje, videla, ako uchytil kormoran rybku, to

upútalo jej myseľ na chvíľku. Takto sa prezradzuje jej rozháraná myseľ: nevie, čo chce, len má nepokoj a nevie ho utíšiť. Cele je nervózna. Aké hlboké pochopenie duše ľudskej vidíme tu u Hviezdoslava! V tom počuť zatrúbenie, znak, že prichodí kráľ, a vtedy povie Tamar:

„Nie, nespievajte! — Mne tak teskno je:
aj strach ma prejal...“

Zase si žiada počuť nejakú rozprávku, ktorá by ju upútala a ona by zabudla na seba. Začnú jej rozprávať, ale pretrhne ich hneď:

„— — To ma nezaujíma,
Zamiro; a som Herodova žena,
nezapomínaj, odorvaná, ach!“

A zase pretrhne ďalšie reči dvorných paní:

„Dosť! nerozprávaj... Mne je do plaču —
Hľa, na myrtovom kroví zabronelej
čo rosy! — či sú slzy krvavé?
Och, nepokoj! och, súžba! ja si — zúfam!...“

Spytujú sa jej, čo jej je, prečo je taká smutná, a tešia ju, že je krásna a šťastná. Ale ona sama nevie určite podať príčinu svojho smútku.

„Veď neviem, neviem nič;
len badám, čujem: čosi úžasného
sa blíži... ha, jak oko svrbí ma!...
a tomu ‚čosi' nevládzem, ach, ujsť —
— — — — — — — — —

Ztaď, ha, pozrite,
krkavec! — dva — tri letia, vrhajúc
stín čierny morom — i mne krížom duše —
Včuľ kolocú... och, iste úbohú
tu obeť zvetrily — — “

I to, že tak trhano hovorí, že jej tak skáču myšlienky, aké hlboké charakterizovanie je toho duševného stavu,

v akom sa nachodí Tamar. I jej pôverčivosť ako hlboko dá nahliadnuť de jej duše;*) chytá sa všetkého, ako topiaci sa slamky; nie je ešte celkom istá svojho nešťastia, ale ani nádeje nemá už. Ešte je náchylná myslieť, že Herodes ju neopustil a verný jej ostane, ale zato neverí tomu. Predsa, keď počuť druhé zatrúbenie, zmocnie v nej ešte nádej, ona chce sa ešte pripraviť, ešte ozdobiť sa chce, aby mohla privítať kráľa:

„Och, jak mi srdce tlčie!
Tie muky! mdloba! neznám im ni slov . . .
Dovoľte, mne si treba oddýchnuť,
uľaviť slzami; nie, takto ho
nemôžem prijať. Tichej do svetlice
ma odveďte: nech tam sa vyplačem,
a od tej rosy, uvädlá jak byľ,
osvežiem, povstanem — ho uvítať.
Snáď odpustí mi krátke omeškanie —“

Odíde tedy, aby sa pripravila. Medzitým, čo dvoraníni sa postavia, každý na svoje miesto, čo prišiel kráľ so sprievodom svojím, i s Herodiadou a vypočul už i svojich zprávodajcov, Tamar ešte vždy sa pripravuje. Veď nie natoľko zovnútorne, ako skorej vnútorne, duševne sa má pripraviť: uspokojiť, posbierať duševné sily, aby ako kráľovná pokojne si mohla zastať pred kráľa, aby i svojím zjavením dala pocítiť, že ona je kráľovná. K tejto duševnej príprave potrebuje toľko času. — Ako hlboko je tu odôvodnený odchod Tamary s javiska a jej neprítomnosť! Patrí to k ťažším úlohám dramatického umenia, ktorej si mnohí básnici ani nevšimnú, ani ju neznajú, a ktorú tak krásne vidíme vykonanú u Hviezdo-

*) Neviem, či sú verné tieto povery. Druhá o krkavcovi je rímskeho pôvodu a prvá je zase slovenská, či však už i Židia za Krista dali niečo na ňu a poznali ju, to je otázka. Ale sama v sebe tá pôverčivosť je hlbšie charakterizovanie doby a ľudí.

slava i na tomto mieste, aby pre pozorovateľa ten čas, ktorý jedna osoba strávi za kulisňami, zdal sa skutočne potrebným a niečím vyplneným. Tamar neodišla len jednoducho s javiska, aby prepustila miesto druhej osobe, ale skutočne musela odísť, pripraviť sa, uspokojiť sa, a na to prekvapenie, ktoré tušila, vlastne na každé možné prekvapenie posbierať svoje sily; a preto, keď za dlhší čas sa nezjavuje, my vieme, že má prácu, že je zaujatá, že nie bez príčiny je vzdialená. Alebo to isté je to, keď v druhom dejstve sa vôbec nezjaví Herodes, a my vieme o ňom, že je za ten čas zamestnaný inde, že chodí po krajine a hľadá si primeranejšie, pokojnejšie sídlo, kde by nedorážaly k nemu žaloby ľudu a kde by sa ukryť mohol s Herodiadou.

Prijde Herodes a rozpovie výsledok cesty svojej. Chodil v Ríme, chcel docieliť sjednotenie kráľovstva židovského; ten úmysel sa mu však nevydaril. Ale keď i nedoniesol korunu kráľovskú, predsa doniesol korunu lásky. Vypočuje, čo sa stalo za ten čas v jeho krajine. Jeden človek jeho, Obadja, oznámi, že dane dosť poriadne vtekaly, ale ľud že je nespokojný, cíti velikú ťarchu, je ujarmený a žiadal by si, aby mu bolo poľahčené; na to Herodes odpovie:

„Mozole ľudu — to sú poklady
kráľovské: spolu i bohatstvom jeho, —
čo chráni, mocou, i čo dobýva;
znoj ľudu zas — to perly koruny
na hlave kráľa: svietiace i jemu
pokoja dúhou; no a ľudu krv —
to z šarlátu plášť v pleciach kráľových“ — — —

A na toto počuť prvý, ešte tlmený šemrot v národe. Herodes ho ledva zbadá, jeho pozornosť zaujíma teraz Herodias, ktorá pri jeho boku sedí; ba tak sa zdá, že

Herodes teraz k vôli Herodiade, aby jej zaimponoval, posbieral všetky svoje sily, ukáže sa mocným, energičným. Zatým oznámi shromaždeným, že im doniesol dar, doniesol korunu lásky, Herodiadu, prišiel ako víťaz lásky, a vyhlási ju za „matku národa". Tu strhne sa pohyb v národe a počuť vzdychy: „Bože Hospodine", i dvoraníni stŕpnu. Herodes to zbadá:

„Ha — hach! ký to ruch,
šum!? Protimluva? Sebno, poriadok!
Že ‚Hospodin' čo? Nie, to naša vec
výlučne, naša vôľa, naša voľba!
a skončené! —"

Ale ľud nespokojný započne sa tratiť, až sa úplne rozíde. Predstaví ešte i Salome, ako dcéru svoju; ale už tu vidno, že sa mu vlastne Salome vidí skorej: Herodiady sa bojí, ale Salome ho upútala, okúzlila, preto hovorí:

„Ó, zlatý paprsk na Hermone snežnom!...
Oj, i ty budeš matkou národa:
v Jeruzaleme budeš velekňažnou,
tiež na tróne! my ťa už vznesieme
naň na ramenách vlastných nedlho..."

Vtedy sa zjaví Tamar. Už je pripravená; istoty ešte nemá, ale zato je nie veľmi prekvapená, keď vidí na svojom mieste pri boku kráľovom Herodiadu, a keď jej kráľ oznámi, že je prepustená, lebo že je cudzinka a neplodná. Tamar dosť chladne, rozvažite odpovedá, skorej argumenty sbiera a uvádza proti kráľovi:

„Že prepustená! Bože! počuj ho:
on prepúšťa ma (Ó, že hviezdnaté
tie nebesá sa nezamračia na to!);
on zamieta ma, ktorý pred tvojou
velebnou tvárou, Bože, prisľúbil
záväzne, sväto-sväte prisahal

mi sňatok do smrti! — Čo pášeš, kráľu?
kú pohnútku máš k tomu, aby si
nezhrešil na veky? Som Hagar? nie.
Či nehodnou som stala sa ťa naraz,
ti neposlušná bola, neverná?
Tak predveď hviezdy s mesiacom, i slnce:
nech blysnú v dušu mi: ni myšlienky
v nej neobjavia škvrnistej, len samé
ružové pásma, nimiž — rameny
to lásky — som ťa zprvu objala,
tak milujúc ťa podnes! Prečo tedy
ma zapudzuješ?

Tieto premyslené slová Tamary na tak zdrcujúci výrok kráľov, vtedy, keď by sme očakávali omdlievanie, výkrik, alebo niečo podobné, odôvodnené sú tým, že Tamar mala toho predtuchu, ona už vopred prekonala boj duševný, vtedy, keď sa utiahla. K tomu ako kráľovnej nepristalo by jej kričať, nadávať, preklínať. Vtedy by neobdržala ani našej sympatie v toľkej miere, ako ju skutočne obdrží, ani nie natoľko svojím osudom, ako skorej svojím chovaním sa. Práve tak, ako Herodes a Herodias zase svojím chovaním tratia našu sympatiu a budia v nás hnev, nenávisť proti sebe. Lebo Herodes a Herodias, keď svojím násilným počínaním dokázali moc kráľovskú, ale na tróne držia sa ako Židi, nadávajú, vadia sa, slovom pred nami nie sú hodní tróna kráľovského.

Okrem toho vidíme tu Herodesa, ako otroka ľúbosti. Ľúbosť mu zaslepila oči, a v tejto slepote svojej nevidí, ako uráža nežnejšie city ľudu svojím nemravným pokračovaním, keď tak skrze ľud obľúbenú osobu, Tamar, odoháňa. Nevidí nič, a všetkého iného, krajinských záujmov, žiadosti poddaných, toho všetkého si ani nevšimne. Len Herodiadu chcel mať, a keď ju má, vidí len ju. Táto veľká vášeň jeho je nám sympatická; ale do tejto sympatie

sa mieša moc iného, čo ju ruší, menovite: Tamar je ešte viac sympatická, i pravda by bola zčiastky na strane Tamary, a celé pokračovanie Herodesovo je násilné, skoro nezákonité a také, ktoré naraz uráža mnohých, Filipa, manžela Herodiady, Aretasa, otca Tamary, a v mravnom cítení i ľud. Toto všetko veľmi umenšuje našu sympatiu naproti Herodesovi za jeho ľúbosť k Herodiade. Preto potrebné bolo sympatiu túto budiť a potvrdzovať i druhým motívom: Tamar je neplodná, a je cudzinka, z Arabie, kdežto Herodias je vnučka Veľkého Herodesa. A tak i Herodes, ako kráľ ustarostený o potomka, má so svojej strany právo starať sa o potomka, to jest vziať si druhú ženu, a zase i Herodias so svojej strany má oprávnené nároky na trón, ako vnučka Herodesa Veľkého. Toto je protiváha veľkej sympatie, ktorú zobudí v nás Tamar.

V opustenosti svojej Tamar volá si celý národ za sudcu, aby vyslovil svoj výrok nad pokračovaním kráľovým. A keď kráľ so svojimi sa utiahne do vnútra paláca, aby tam hodovali, vtedy Tamar, ostanúc vonku sama s dvoma svojimi dámami, prehovorí:

„Len svadbite! len hýrte, cudzoložte,
vy rozkošníci! dielo dovŕšte
zvrhlosti ľudskej. — Ale Hospodin,
on, v ktorého som zplna uverila,
viem, nebude sa dlho nečinne
na rozpust dívať váš . . .“

A utiahne sa v dome jednej svojej dvornej dámy. Tam si urobia plán, ako utiecť do Arabie k otcovi, kráľovi, ktorý sa pomstí za pohanenie dcéry svojej. Ale v tom dobehne na koni Filip, manžel Herodiady a otec Salomy. Keď bol zaujatý vo svojom obchode, vtedy odviedol Herodes jeho ženu i dcéru. V hneve svojom by

chcel sa hneď vrútiť do miestnosti, kde hodujú, chcel by sa pobiť; ale zdržia ho Chuza a dvorné dámy Tamary, aby vraj počkal, ku pomste najde spojencov: národ celý a otca Tamary.

Veliké dielo je pripravené a blíži sa každou chvíľou, ako lavína, ktorú pohnul sám Herodes svojím počínaním. Naša zvedavosť je zobudená, napnute očakávame ďalší vývin vecí. Herodes si tak smele, tak iste počínal, že sa obávame toho, že ešte zvíťazí i nad spojencami, a predsa dopriali by sme mu i trpieť, veď i náš mravný cit urazil svojím pokračovaním proti Tamare. Takýmto stavaním deju nás dostal básnik úplne do svojej moci, napnutosť naša je veliká, zaujal nás pre ďalší postup tragédie.

Keď považime toto všetko, vidíme velikú povolanosť Hviezdoslavovu ku dramatu. Povedal by som, že v prvom dejstve sa prezradí básnik, či je povolaný k tomu alebo nie. Lebo dráma je vlastne logická experimentácia: aké prämissy postaví básnik v prvom dejstve, také konzekvencie musí vyviesť v ďalších dejstvách. Spomenul som už, že nie v každej tragédii zodpovie prvé dejstvo ostatným, alebo naopak, ostatné dejstvá nekryjú očakávanie, čo vzbudí prvé. Tejto chyby niet u Hviezdoslava. Logicky a psychologicky stavia dej, všetko má príčinu, všetko je odôvodnené. Ba z tohoto ohľadu je hodno prirovnať prvé dejstvo Hviezdoslavovej tragédie ku prvému dejstvu tragédie Sudermannovej, *Johannes*. U Sudermanna počujeme v prvom dejstve o tom z reči konajúcich osôb, že Herodes opustil prvú ženu a nezákonným spôsobom vyhlásil za kráľovnú Herodiadu. Ale tieto reči nestoja v súvise s ďalším dejom; uviesť ich však bolo treba, aby bolo jasnejšie a viac odôvodnené povstanie ľudu a pokračovanie Jánovo. Ale hlbšieho logického súvisu niet medzi tým. Tieto reči slúžia len k objasneniu deja,

ale nie sú príčinou ničoho ďalšieho. — U Hviezdoslava pred nami sa všetko to — nie hovorí, ale — koná, že Herodes odoženie prvú ženu, Tamar, Herodiadu vyhlási za kráľovnú, a všetko toto nielen že objasňuje ďalšie veci, ale je bezprostrednou a najhlavnejšou príčinou toho, čo sa urobí. A sami vidíme na javišti vznik, počiatok vzbury, nespokojnosť ľudu, i samých dvoranínov poniektorých, a netreba nám to vysvetľovať rečami, čím u Sudermanna aspoň prvé dejstvo tratí na dramatičnosti, kdežto u Hviezdoslava je tu samý dej. Pravda, takýmto stavaním deju prirodzene zapríčinené je i roztiahnutie deju a veľký objem tragédie.

Druhé dejstvo z väčšej čiastky odohráva sa pri studni, v úzadí je riečište Jordána, na pobreží oleandrové krovie, zas ďalej palmový háj. Táto studňa hrá tu velikú rollu. K nej schádza sa svet, pútnici, oddýchnu si pri nej a poshovárajú sa, a idú zas ďalej, potom zas prijdu druhí ľudia na vodu. Prvé scény tohoto dejstva sú takéto: ľudia prijdu a odídu, ich príchod je odôvodnený práve tou studňou; a preto scény tieto na oko by ani nesúvisely spolu, ba nesúvisia veľmi ani s celým hlavným dejom tragédie, a tak prípadne mohly by i vystať, a dejstvo by sa bolo mohlo započať s výstupom Jánovým. No zato svoj úkol majú i tieto úvodné tri výstupy; v nich básnik pripraví vystúpenie Jánovo. Tu dozvieme sa o tom, ako sa hrnie ľud za Jánom, zvlášte mladí; starí odsudzujú pokračovanie Jánovo, zato však práve oni uznávajú potrebu takého pôsobenia, ako je Jánovo, a mladí zas smejú sa na Jánovom spôsobe krstenia.

Ján práve krstil neďaleko studne, v Jordáne. Po odbavenom krste zavzneje spev poďakovacieho žalmu; zvuky prichodia až k studni; spev mocnie. Ján a zástup ho sprevádzajúci blíži a zjaví sa pri studni. Ján

prehovorí k zástupu, aby ďakovali Bohu, že sú obmytí od hriechov, aby nehrešili viac, a posiela ich domov zaujať postať a pracovať verne. Jeden starec sa opýta Jána, čo majú robiť, a Ján odpovie, že „kto má dvoje šiat, daj nemajúcemu žiadnych, a kto má pokrmy, vykonaj to isté". A vtedy každý čo má, chce dať Jánovi. Ale on neprijíma darov, jemu postačí i to, čo podáva púšť. Však palác kráľovský je príbytkom pýchy, obžerstva, smilstva a to zapríčiňuje biedu ľudu; týmto biednym nech pomáhajú. A budova kráľovská:

„. . . . Och, sboriť na hŕbu ju!
to mojím úsilím, čo naberám
zo suchých ňáder púšti, nutkaný
k nim tajnou mocou; — najprv hlavatými
jej otriasť stĺpy v podlých základoch,
tak povaliť ju celú, budovu
nešľachetnosti! — ako rozhorčený
rek v Gaze, Samson, bol s ňou urobil,
sa pohrobiac síc, no i rozkošníkov
i Dagona — Och, tak ju stroskotať!
ta poskočily vzpruhy mojich snáh..."

Potom rozpustí zástup. Dvaja najvernejší učedlníci jeho, Ján a Ondrej, spýtajú sa ho

„— — — Ach, i nás poslať
chceš?
I nás, majstre?

A Ján im odpovie:

„Nie som majster, lež
k majstrovi práve chcem vás upraviť: by
ste poznali ho už raz z tvári v tvár,
jak ja ho poznal, velebného zjavom,
a poznajúc ho, k nemu prilnuli...
vy prví šťastní!"

V tom vadiac a dohadujúc sa, prijdu kňazi a levíti. Vyslatí sú od vysokej rady jeruzalemskej, aby sa spýtali

Jána, kto je, či Kristus, či Eliáš, alebo azda druhý prorok, a keď je nie ani jedným, keď je on len hlas volajúceho na púšti, ktorý pripravuje cestu Hospodinovu, tak prečo krstí? Ján odpovie, že on len vodou krstí, ale uprostred nich stojí ten, ktorý krstiť bude Duchom svätým a ohňom, ten oslobodí i Izraela. Kňazi žiadajú, aby im ho ukázal a podchytávajú Jána, spomnú i to, že Herodes sa už pripravuje prijať toho kráľa osvoboditeľa, odohnal manželku cudzinku. Ján o tom počul len z rečí ľudu, teraz to mal už i potvrdené, preto vzblíkne v ňom hnev proti Herodesovi, preklína ho: spáchal zločin, lebo násilne a svevoľne roztrhal to, čo spojil Boh; narušil sľub manželský; je bohorúhavý drzec, smilník a Herodias je mrzká cudzoložnica, neviestka. K tomu prestupûje zákon i tým, že nemerá rovno chudobným a bohatým, že chudobných zas ako faraon, priaha do jarma a pre svoje chúťky dáva stavať paláce. Na tieto reči Jánove náčelný kňaz odpovie: „Burič si, odbojník, velezradca! viď následky. — Skončili sme“, a odídu.

Sprievod Jánov vidí, že už blíži sa niečo zlého. Veď Ján sa previnil veľmi; lebo ačpráve každý v duchu mu prisvedčí a každý v duchu preklína a zatracuje Herodesa spolu s ním, ale nikto sa neopováži nahlas vysloviť mienku svoju, tak ako to urobil Ján pred toľkými svedkami. Za toto bude mu treba trpieť a pokuta nevystane. To vidia dobre všetci a preto naľakaní o Jána, preklínajú levítov a kňazov, ktorí tak dolapili Jána a oznámia ho. Ale Ján tíši svojich ľudí a učedlníkov, aby sa uspokojili.

„— — — Ten pokoj, smier
vám umilenia! s citov súzvukom,
sťa sladká modlitba... Ja mám ho už;
a vy? — — — — — — —
— — Vy čiže pôjdete?“

Volá učedlníkov ku Kristovi. Tí nevedia, o kom je reč a spytujú sa, kde je, a vtedy Ján zvolá:

„Kde? . . . Či ho vidíte,
hen v palmo-háji jak sa prechádza,
vysokú dumu spásy v drahej hlave?
— — — — — — — —
— — — — Včuľ, aha! obličaj
k nám obrátil: — ó, zábron na líci
dňa zore, akého svet nezrel ešte
od onoho čias s názvom ‚Svetlo buď! . . .“
— — — — — — — —

Ján uč. „Ó, nevídanej
vzor slávy!

Ondrej. Anjel to! . . .
— — — — — — — —

Ján uč. Lež kam sa podel? Spustnul, stemnel háj . . .

Ján krst. Hľa, na brode je! S vlny na vlnu
si postupuje suchou nohou — —“

Toto je zvláštna a spolu i záhadná čiastka tragédie. Zjaví sa Kristus v úzadí. Obecenstvo ho nevidí síce, lebo ho nevidí ani sprievod Jánov. Vidí ho iba Ján a dvaja jeho učedlníci, ostatní zvolajú:

„ — Ach, my nevideli nič . . .“

Na čo im Ján odpovedá:

„— — — — — Preto nežiaľte:
zrak zkúšajúci ešte obrátený
i ďalej do seba, i ďalej sa
tak prečisťujúc: tiež raz prezrete
ku nemu, tiež raz! — —“

Tedy bolo by to zvláštné videnie duševné, — a ponevač psychologicky odôvodniť ho nemožno, ani víziou ho nemožno pomenovať, lebo veď odrazu traja tú istú víziu ťažko môžu mať, — tak prichodí nám ho pomenovať akýmsi kresťansko-nábožným videním. Sám básnik uznáva

zvláštnosť tohoto videnia, preto ho odôvodňuje slovami, že, i ďalej zkúšajúc seba a zrak svoj obrátiac do seba, uvidia ho i ostatní. Myslím, že — keď už mal byť i Kristus v tragédii tejto — z psychologického, ba i z ästetického ohľadu by lepšie bolo bývalo, keď je to vízia len Jánova, keď by to len on bol videl v duševnej extázi. A hoci scéna táto je pútavá, predsa takýmto spôsobom bola by sa dala dosiahnuť väčšia emócia citov, lebo by to bolo účinkovalo bezprostrednejšie.

Ale vôbec, prečo uviedol básnik i Krista do tragédie? Tragédia sama, hoci týmto získala na krásnych, pútavých čiastkach, bola by mohla obstáť i bez toho. So samým dejom to nesúvisí; veď Jána tak predstavuje nám básnik, ako ktorý je už istý vo svojom a ide za istým cieľom; Ján v tejto tragédii nepochybuje, tak že by azda týmto bolo odôvodnené videnie Krista, ktoré by poslúžilo k posilneniu Jána. A ku samému charakterizovaniu Jána to tiež neslúži — povedzme, že by básnik bol chcel mať Jána nejakého hysterického vizionára, alebo náboženského kväkera — lebo veď Krista vidia i druhí dvaja. Jediné, čím sa to odôvodniť dá, je to, že ak mala byť zachytená a predstavená v tragédii celá doba, tak taká veľká osobnosť, ako bol Kristus, hýbateľ a nositeľ celého hnutia dobového, nemôže z nej chybovať.

Málo je dramatických diel, v ktorých by Kristus vystúpil a kde by hrdinom bol, takého dramatu ani niet.*) Dávnejšie som bol čítal kdesi, že Kristus sa nehodí do dramatu, myslím, že s tým odôvodnením to bolo povedané, že by to urážalo nábožný cit. Že za hrdinu tra-

*) Iba azda jedno talianske dráma, o ktorom bližšie neviem nič, a potom Oberammergauské hry.

gického — hoci jeho život je najtragičnejší — sa nehodí, je jasné, a to preto, lebo na konci je nie zničený ani mravne, veď jeho idea, za ktorú bojoval, práve smrťou jeho dôjde víťazstva, a tak smrť jeho je mu výhrou, a nie je zničený Kristus ani telesne, lebo veď vstane oslávený k večnému životu. Oba také momenty, ktoré zničia tragičnosť jeho smrti, a myseľ a srdce, ktoré boly rozbúrené jeho trápnym životom, priveľmi utíšia a uspokoja, tak že sa ztratí tragičný dojem a vyznieva to v radostné plesanie.

U Hviezdoslava je Kristus nie hrdinom dramatu, len zjaví sa Jánovi a dvom jeho učedlníkom. Ale obecenstvo ho nevidí, ba ani zástup na javisku, sprevádzajúci Jána. A to je veľmi dobre. Skutočne urážalo by nábožný cit vidieť Krista živého v podobe nejakého vychudnutého herca, viac-menej šikovne maskovaného. Toto bude asi príčina, pre ktorú Hviezdoslav nedal vystúpiť Kristovi na javisku pre každého viditeľne. A práve tak i Sudermann v *Johannesovi,* kde v poslednej scéne, keď Herodes hoduje, z ulice začuť huk a výkriky „Hozanna!“, Herodes vybehne na terrassu paláca a len odtiaľ vidí dolu na ulici Krista, ale obecenstvo ho nevidí práve tak, ako u Hviezdoslava. Predsa je i rozdiel pri týchto dvoch básnikoch v tom, ako dajú sa zjaviť Kristovi. U Sudermanna ide skutočný, telesný Kristus ulicou popod palác kráľovský, u Hviezdoslava je Kristus z nábožensky exaltovanej mysli Jánovej a dvoch jeho učedlníkov projektovaný na vonok a tak je videný duchovným zrakom. A práve v tomto spôsobe, ako totiž Hviezdoslav dal sa zjaviť Kristovi, chcel by som vidieť niečo par excellence slovenského, takého hlboko náboženského, mystického, čo tak veľmi charakterizuje špeciálne Slovákov.

Z formálneho a äste̊tického ohľadu si tiež musíme

povšimnúť scény tejto. Najprv preto, že to zjavenie Kristovo a potom, že ako o tom hovorí Ján, upomína nás na scénu v Shakespeareovom Hamlete, kde sa zjaví duch otca Hamletovho. Tu Hamlet, práve tak, ako Ján, v duševnom rozčulení opisuje živým slovom každú črtu tvári, každý pohyb tela, ktorý vidí na zjavenom duchu. A hoci každý opis je charakteru epického, predsa na tomto mieste, ako u Shakespearea, tak u Hviezdoslava je i sám tento opis zjavenia dramatický, spojený je s dejom i telesným i psychickým: s jednej strany zjavil sa Kristus a pohybuje sa a Ján podotkne i tieto jeho pohyby, s druhej strany sám Ján je v rozčulení duševnom, je oduševnený, a tak v jeho duši sa odohráva tiež dramatické hnutie.

Pri tejto scéne podotknem i to, že hoci básnik nedal hlavnú rollu Jánovi, predsa — Ján mu bol najsympatickejšou osobou; vidno to i tu, i v ďalších scénach. Preto je tak pekne, minuciózne vypracovaný charakter Jánov, tak že v celom charakteri je iba jedno rušiace miesto, ktoré pozdejšie vyzdvihnem. Tu musím spomenúť, že básnik, ako ho poznáme z jeho diel, i z tohoto dramatu, následkom svojej velikej sympatie k Jánovi, nemohol tak naozaj, úprimne sympatizovať s Herodesom. Konečne, akokoľvek má niektorý básnik vyvinutý dar ten, že sa vie vžiť do rozličného položenia a do rozličných charakterov, predsa s takým, v základe mu odporným charakterom, ako musel byť Hviezdoslavovi Herodes, nemožno mu úplne sympatizovať. Toto bude psychologickou príčinou toho, že Herodesa nám nepodal úplne sympatického. Keby on sám bol viac sympatizoval s Herodesom, i pre nás by ho bol vedel urobiť viac sympatickým. A práve pre túto velikú sympatiu, ktorú cítil sám básnik, a ktorú vzbudil i v nás naproti Jánovi,

je Ján najtragičnejšia osoba tragédie, kdežto by mal byť Herodes. Pri našej sympatii k Herodesovi je priveliká protiváha na strane Jánovej; z tej sympatie, ktorú by sme mali dopriať Herodesovi, mnoho odpadne na stranu Jánovu, a menej sa dostane — Herodesovi. Toto je — popri tej už spomínanej historickej príčine — príčina hlbšia, psychologická toho, že Herodes je slabý tragický charakter.

Ján so sprievodom svojím sa vzdiali, a prídu zas ku studni Filip so sluhami, potom Tamar a jej sprievod. Tamar cestuje domov k otcovi svojmu a Filip, manžel Hérodiady, ju odprevádza. A kým si tu pri studni oddychujú, Filip rozpovie svoje plány, namerené proti Herodesovi. Chodil pro krajine hľadať spojencov, veď aspoň dcéru svoju, Salome, by chcel vyslobodiť z rúk Herodesových a chcel by sa pomstiť na ňom. A na tejto ceste svojej zkúsil mnohé veci; národ je pobúrený proti Herodesovi, kde-tu vypovedal poslušnosť vrchnosti, nechce platiť dane, napáda a odzbrojuje žoldnierov, tak že sám Herodes sa ukrýva a často mení sídlo. K tomu i pôsobenie Jánovo je vhod, on keď s jednej strany učí svet pokoriť sa, s druhej strany predsa ho prebúdza a búri proti krivde, páchanej Herodesom. — Potom sa rozídu s tým sľubom, že sa uvidia na bojišti. Tamar cestuje ďalej k otcovi do Arábie, Filip ide vyhľadať Jána.

Scéna sa premení, ďalší dej sa odohráva na púšti v Judsku, blízko jordánskeho údolia. Ján samotný sedí zamyslený na balvane u braliska. O chvíľku prídu k nemu učedlníci a dohovárajú mu, že on tu dumá, kým druhí mu odorávajú; narážajú tým na Krista, ktorý vraj krstí tiež a národ sa hrnie za ním, a splašení sú preto, že Kristus odoberie Jánovi všetkých prívržencov. Ale Ján ich okríkne, aby mlčali, a v tom zahrmí a Ján

povie: „Počujete výstražné pohrozenie z výšin? — Ach, komu z výšin tých nebolo dané, odkiaľže by vzal čo i len omrvinku nadelenia na tomto svete? — — Krst onoho je pomazanie Duchom svätým k novuzrodeniu na duchu . . . (Rachot hromu.) Hľa, potvrdenie a úder pečate plamennej! . . .“

Búrka sa zväčšuje, víchor hučí a lejak sa blíži. Učedlníci sú strápení, volajú Jána, aby sa šiel ukryť do jaskyne, ale Ján vyzve ich modliť sa: „Pomodlime sa: — — —“ Nasleduje krásna modlitba a potom požehnanie všeobecné i osobitné každému. I toto požehnávanie je krásné, je to odobierka Jánova, lebo učedlníkov svojich posiela ku Kristovi, a on chce sa vzdialiť na púšť po vykonanej práci, aby prepustil miesto tomu, ktorého predišiel a ktorý prišiel s neba. Medzi tými, ktorí ho pýtajú o požehnanie, je i Filip; ten prosil Jána, aby mu pomohol nejako v jeho trápení, lebo ako mu hovorí: „Pane, ty pohybuješ vôľou národa, ako víchor hladinou morskou —.“ Ale Ján nechce nič takého, pomsta je u Boha, a dieťa Filipovo tiež zachráni Boh. V tom priblíži sa niekoľko vojakov, hľadajú Jána, že ho dal volať Herodes, chce počuť radu jeho. Učedlníci ho odhovárajú, lebo že mu tam osídla stroja. Ján nedá sa nastrašiť, ide s tým úmyslom, že ešte bude možno Herodesa napraviť na dobrú cestu, a povie:

„Idem; musím ísť. — Rozíďme sa; vy iďte k nemu, k božskému majstrovi, a povedzte mu môj pokorný pozdrav — môj odkaz oznámte mu, že verím v jeho nebeské poslanie: na plnomoc Bohom mu udelenú, podľa ktorej on zakladá kráľovstvo Božie na zemi . . . Blaze vám, členom jeho! Iďte —“

Ale učedlníci nechcú ho pustiť samého, boja sa oňho; idú tedy s ním, ide i Filip, v nádeji, že shliadne sa so svojím dieťaťom.

V celom dejstve, ako vidíme, panuje Jáň. A samé totó dejstvo ako by bolo celkom zaokrúhleným; celá tragédia Jánova: jeho sláva, potom upovedomenie si svojej maličkosti voči Kristovi, a konečne jeho zajatie vojskom. Tak, ako v prvom dejstve sa zas odohrala skoro celá tragédia Tamary, ktorá zase v tomto dejstve panovala. A toto je krásné a veliké umenie: takto stavať tragédiu. Je to, ako sme už vyzdvihli, umením Shakespeareovým, ktorý každej osobe dá krásnu, veľkú a dôležitú rollu. Tak tu zaujala nás celkom jasná a velebná postava Jánova, ale jednako tak, že sme neztratili z mysli celý dej. Práve naopak, básnik zaujatosť a napnutosť našu doviedol na taký stupeň, že zvedave sa oddávame očakávaniu ďalších vecí. Katastrofa je ešte nie tu, ale cítime jej blízkosť a s obavou čakáme jej rýchle sbližovanie.

Už druhé dejstvo pripravovalo srážku záujmov, ale pripravovalo ju zďaleka, tak že nám len šípiť dalo, že niečo strašného sa pripravuje, a nechalo nás vo veľkej zvedavosti a napnutosti. Tretie dejstvo, v ktorom je najostrejšia táto srážka záujmov, alebo konflikt, je už jej bližším fyzickým i psychologickým pripravením a odôvodnením. Zvlášte psychologické stavanie a konstruovanie dejstva tohoto je pozoruhodné.

V druhom dejstve dozvedeli sme sa o tom, že Herodes sa potuľuje, hľadá si miesto, kde by sa cítil bezpečnejším. Konečne uložil sa na hrade Makor. Tu sa odohráva dejstvo tretie. Je noc, vlastne nad ránom, a zamieňa sa stráž. Hradník si dá referovať, či sa neprihodilo niečo zvláštneho. — Je v tomto výstupe niečo komického, nie natoľko v rozhovore osôb, ako skorej v celom ich reálnom charakterizovaní. A komikum toto je také, že naskrze nekazí celkový tragický dojem; ani je nie hľadané, je, ako hovorím, celkom reálné, vyplývajúce z charak-

teristiky strážnikov. Tak, že keď prvej, zvlášte pri ästetickom posúdení *Pomsty*, vyzdvihli sme, že Hviezdoslav za príkladom Shakespeareovým mieša, a povedome, naschvál mieša komikum a tragickú náladu, tu musíme vyzdvihnúť, a to z celého diela ako pre náhľady Hviezdoslava smerodajnú vec, že už nepreháňa toto komikum, nehľadá ho, nevkladá do tragédie zo zásady, ale je to len realizmus v charakterizovaní osôb. Nie to komikum je mu hlavným, ale reálna charakteristika, a tá sama prináša so sebou trocha komikumu do tohto výstupu. Slovom ostala i tu zásada, že i v najtragičnejšom živote sa nachodia chvíľky komické, ale premenilo sa komikum: nie je viac ani zo situácie vyplývajúce, ani rečové je nie, ale čisto charakterové, to jest k reálnej charakteristike potrebné.

Ani tento výstup je nie taký, bez ktorého by sa tragédia nemohla zaobísť. Ale Hviezdoslav má to v moci, že každú scénu, každý výstup vie urobiť aspoň zdanlive potrebným. Do takýchto výstupov všade položí aspoň jednu vetu, jednu myšlienku, ktorá je potrebná z ohľadu na celý dej. Tak tu hradník nakladá strážnikom, aby zvlášte juh mali na pozore, lebo od Arabie hrozí najväčšie nebezpečenstvo; s týmto v spojení pochopíme i slová hradníkove, keď spomína akési rozhodnutie kráľovo, které bude vraj toho smyslu: „oko za oko, zub za zub“.

Medzitým slnko už vystúpilo, a zo strážnikov, ktorí sú z rozličných krajov a rozličnej národnosti, každý svojim národným spôsobom pozdravuje slnko. I tu vidíme couleur locale.

Prijde Manahen, presvedčiť sa, či sú všetky prípravy porobené, lebo kráľ mieni vyjsť na poľovačku; potom prijde Obadja s tým, že i kráľovna pôjde. A vyvinie sa

rozhovor medzi Manahenom a Obadjom, ktorý rozhovor slúži zvlášte k tomu, aby sme bližšie poznali Manahena. Je nespokojný; nepokojí ho to, že zanechali sídelné mesto kráľovo a presťahovali sa; avšak neosoží ani to, ľud sa znepokojuje i ďalej, treba by mu bolo poľahčiť. Obadja povie, že toho všetkého príčinou je Ján, ktorý teraz už neujde sľučke. Na takéto reči sa nahnevá Manahen, v Jánovi vidí nástroj boží, a preto, akby sa mu malo niečo stať, hotový je vraj pomerať sa s tým ženským dämonom, s Herodiadou, ktorá je dľa neho pôvodcom všetkej nespokojnosti v ľude. Obadja upomína ho na to, že Ján urazil kráľa a zvlášte kráľovnú až do krvi, pobúril proti nej jeruzalemských. Potom v pokoji sa rozídu, Obadja odíde preč a Manahen sa zas ďalej shovára s hradníkom a s posly. Hradníkovi nakladá, aby len po ľudsky zaobchodil so strážnikmi, lebo klesáme všetci. Potom sa shovára s posly, od tých sa dozvie, že v Galilei ešte prenasledujú mnohých, a že Chuza uskočil, nad čím sa Manahen v duchu poteší; potom že ‚ten z Nazaretu' aké divy robí; konečne že v Sefforis videli ešte kúriť sa spálenište, kde predtým bolo bydlo kráľovnej. Všetko toto je potrebné z toho ohľadu, aby sme poznali náladu ľudu, aby sme sa dozvedeli, čo sa robí mimo javiska a čo predsa tak úzko súvisí s ďalším vývinom vecí.

V tom prijde celý kráľovský dvor, hotový už na honbu. Ale ešte treba niektoré súrné veci odbaviť. Tajomník Peritus predostre nové rozkazy k vôli kráľovskému potvrdeniu a odobreniu. Rozkazy tieto znejú o sprísnení pokút pre buričov, o dvíhaní dane, o množení vojska, slovom nové ťarchy uvaľujú na ľud. Zvlášte pri tých trestoch, ktoré sú veľmi nemilosrdné, ktoré majú záležať v kamenovaní, v pálení, v križovaní, — čo všetko

sa veľmi pozdáva Herodiade, ba ona žiada ešte i sprísnenie niektorých pokút — Manahen prosí kráľa, aby bol milostivejší, ale Herodias skočí mu do reči, že nemožno, a i jej otrok, Herodes povie, že nemožno milostivejšie merať pokuty; ba na žiadosť Herodiady má sa požadovať sedemnásobná náhrada od ľudu za škodu, ktorú urobil na viniciach, na rybníkoch a lodiach kráľových. — Potom sa už majú brať do hôr. Ale Salome nechce ísť; kráľ sa zarazí trocha nad vzdorovaním Salomy, a Herodias tiež núti ju ísť: avšak nič nepomáha, Salome nechce ísť s nimi, a ako ďalej uvidíme, protivní sú jej i kráľ, i kráľovná, jej matka. Hoci je len pätnásťročná, predsa už rozvažovala o kroku matkinom, a ako sa to dá vycítiť, v duchu odsudzuje skutok matkin i Herodesov. Za jej vzdorovanie dá ju tedy zaprieť Herodias do poslednej izby paláca a dá ju tam strážiť. Ostatní odídu poľovať, okrem niektorých úradníkov, ktorí majú vybavovať úradné záležitosti.

Ostane i Manahen a, na chvíľku ostanúc sám, zamyslí sa. Už sa mu zhnusilo všetko vo dvore kráľovskom, protiví sa mu všetko, a chcel by zutekať odtiaľ, ako Chuza sa ztratil. Ale vie o tom, že Jána chcú chytiť a usmrtiť; toto chce on prekaziť, Jána zachrániť, a preto chce zotrvať, odhodlá sa ostať i ďalej v službe kráľovej. Tak končí svoju dumu: „Zotrvám, musím zotrvať!... Ejha! (a idúc popri strážnici): Darmo strážite vy tamhore, darmo, keď tvrdým snom zaspalo svedomie... Ten pohon, ten pohon!..."

Salome vyjde zo svojho väzenia i so svojimi dvorankami, veď jej treba slobody, vzduchu, chcela by sa voľnejšie cítiť a pohybovať. Je to mladé decko ešte, tak nám ju predstavuje Hviezdoslav, pätnásťročné dievča, rozpustilé, vrtkavé, ktoré potrebuje sa zabávať. Chcela by

behať, skákať, liezť, alebo sa pasovať s dvorankami, ktorá je mocnejšia. Dvoranky ju odhovárajú, že je už veľká k tomu, a že je dcéra kráľovská. Ale Salome pozná svoje položenie, napraví ich, že je len pastorkyňa. Vôbec Salome akoby hlbšie pozorovala veci, biedy národa a posudzovala skutky kráľove. Lebo keď jej spomínajú vydaj, ona odpovie:

„Ja sa nevydám,
nie, družky moje, nikdy! Ja sa chcem
na smelú, mužnú devu vycvičiť
— — — — Tak národu,
hľa, slúžiť chcem, keď bude potreba,
viesť mužských zbabelcov . . . —“

Tu, tak sa nám zdá, ako by Salome nosila akúsi tajnosť v srdci, akýsi tajný úmysel. Kráľove skutky, to prenasledovanie, chytanie a vraždenie mnohých sa jej protiví, zle sa cíti, preto raz zvolá:

„Mne smrdí krv,
krv razí mi zas! . . . Páľte kasiové
kôročky!“

A u ľudu vidí tú trpelivosť hlúpu, zbabelosť, tú bezslovnú útrpnosť. To ju uráža hlboko. A preto ona by sa chcela vycvičiť za mužnú devu, ktorá by raz viedla národ proti jeho tyrannom. Tak sa zdá, o týchto veciach premýšľa, lebo keď sa jej dvoranky ponúkajú zabávať ju, tancovať, hrať na harfe a tíbii, ona len nakrátko odpovedá, mrzute: „Načo!“ alebo: „Dnes nechcem hudby.“ Zvlášte ju nahovárajú, aby si zatancovala, že tým poteší matku svoju, i kráľa prekvapí. Ale Salome na to povie:

„Ja prekvapovať kráľa nebudem!
nie, nikdy! načo? začo? — naopak
bych mala príčin, ale zarážať ho
až po úžas! veď viete . . . Ostatne
ten tanec zvláštny, áno, druhý raz,
Melito: chcem ho vedieť! — — — —“

Salome nám je tu veľmi sympatická. Hviezdoslav nemaľuje ju tak, ako skoro všetci ostatní, zvlášte Wilde, ktorý v Salome videl len takú východnú smyselnú ženu, ktorá na mysli nemá iné, ako smyselný život, alebo i Sudermann, u ktorého Ján vzbudí smyselné; telesné žiadosti u Salomy, ona ho vábi, a keď Ján nedá sa nakloniť, vtedy Salome urazená a zahanbená sama žiada jeho smrť. U Hviezdoslava je Salome hlavne človek, ktorého charakter je nie jednostranný, je mladé dievča, veselé síce, ale hlboko cítiace, jemných citov, ideálneho smýšľania. A v takomto charakterizovaní Salomy je viac logiky, zvlášte keď uvážime, že ona nepovedome zapríčiní smrť Jánovu, že jej sa Herodes naskrze nevidí, ba odporný jej je. A potom treba vyzdvihnúť i motív, že takýmto charakterizovaním Salomy básnik docielil to, že práve táto stránka charakteru, to jest smyselnosť, keď chybuje u Salomy, tým viac sa ona vyráža na Herodesovi, tým je zjavnejšia a vypuklejšia na ňom. Či by historickej pravde a dobovej vernosti nebolo lepšie zodpovedalo viac smyselnosti u Salomy, ba i z tej psychologickej požiadavky, že aká matka Herodias smyselná, taká i Katka Salome, či by nebola mala byť viac smyselná: o tom nejdem súdiť; len toľko podotknem, že v umeleckom diele prvá je zásada umelecká, a z ohľadu na umeleckú dokonalosť, konzekventnosť v charaktere, logičnosť v stavaní deju, žiadal sa práve takýto charakter.

Salome pošle preč dvoranky, chce ostať sama s Manahenom, ktorý obďaleč stojí, na múri, zahľadený v tú stranu, kde sa odbavuje pohon, je zamyslený; a keď začuje volanie Salomy, ešte si vzdychne: „ten pohon, ten pohon!“ V rozhovore sa prezradí smýšľanie oboch; odsudzujú oba pokračovanie kráľovo a Herodiady. Salome od dávnejšieho času pozorovala Manahena, videla jeho

nespokojnosť, poznávala, že všetko sa mu protiví, že sa duševne trápi preto. I vyzvedá sa na všeličo, i na predošlú kráľovnú a odrazu skríkne: „Ha! a môjho otca poznal si, Manahene?“ a potom pokračuje: „Chybí mi, Manahene, chybí mi; celý svet mi je prázdny bez neho! — Dokedy mám ho ešte postrádať? . . . Ó, jaj! — Manahene, povedz! kde je? kde je?“ — — „A či ho vidím ešte kedy? — Jak rada bych ho uvidela, rada! . . . Budem sa Bohu modliť . . .“

Krásny, sympatický charakter je veľmi táto Salome. Samá nežnosť a dobrota, samý cit. A k tomu opravdový orientálny charakter: mladosť v rokoch, ale dospelosť v smýšľaní. A vidíme tu i to, ako pripravuje, psychologicky odôvodňuje Hviezdoslav ten ďalší výstup, keď Salome sa shliadne so svojím otcom. Mohol by som povedať, že v celom diele táto scéna shliadania sa Salomy s otcom Filipom je najkrajšia, najdojímavejšia. Toľko emócie, vzrušenia citového bolo možno dosiahnuť len takýmto charakterizovaním Salomy, keď nám ju predstavil básnik ako dieťa, ktoré miluje rodičov svojich, ako dieťa dobrosrdečné, ktoré nie na základe zákona, ale na základe citu odsudzuje krok matky svojej. Tento cit ona musí ukrývať, musí sa pretvarovať, a predsa keď na to prijde, vybuchne on z nej, hľadá si cestu, chce mať platnosti.

Strážnik oznámi, že videl žoldnierov; Manahen sa strhne, zmrzne, on vie, že je vydaný rozkaz chytiť Jána; preto tak dlho stál na múre hradovom zamyslený a zahľadený do diaľky, a vzdychal zavše „ten pohon, ten pohon!“ A teraz, keď oznamujú, že približujú sa žoldnieri, vie, že Jána už chytili a vedú ho. Navráti sa i kráľ so svojím sprievodom. On ešte nevie, čo sa stalo. Len kráľovná dala zatrúbiť k návratu, udajúc za príčinu, že

jej kôň sa akosi nebezpečne držal, tak že ho kráľ dal hneď na mieste zabiť. V skutočnosti však Herodias zazrela tiež žoldnierov, ako vedú Jána, preto urobila hneď koniec pohonu, v radosti svojej nad takým lovom. Chcela sa pomstiť, ako taká krvožížnivá osoba, celú jej bytnosť opanovala myšlienka a pocit pomsty. Pre ňu viac bol hoden Ján, ako divý kanec. A preto, keď kráľ oznamuje, že sa lov nevydaril a divý kanec že vystal, Herodias ho zahriakne:

„Hoj, nie, králu;
nezlyhal lov a kanec nevystal: —
Ja tohto shliadla hrnúť úvalom
a videla ho hneď i v osídle
polapeného — — —“

Na tieto reči Herodiady vzdychne si Manahen, vidiac divú radosť kráľovnej: „Ó, Bože! uchovaj...“ A kráľ, netušiac nič, spytuje sa, kde, čo sa robí? Herodias odpovedá:

Aha!
ho vedú práve — sem ho vedú, haj;
tam dolu, kráľu, vidz! — Toť, divý kanec!
čo pôdu našu voskrz zpreryval,
nám povyvracal česti, slávy sad...
Či zlyhal lov?
Herodes: Až strpam...“

V tom dôjdu žoldnieri s Jánom a s jeho učedlníkmi. — Zase vyzdvihujem zručnosť v stavaní deju, ktorú som už spomenul raz, že totiž každý výstup je odôvodnený, a že keď niektorá osoba je nie na javisku, i to je odôvodnené. Videli sme v druhom dejstve, ako chytili Jána blízko studne a blízko Jordána, a potom ho viedli ďaleko do hradu kráľovského, Makor. Ale i za ten čas, kým ho viedli, mnoho sa dialo pred nami na javisku; a my cítili sme strach, že každú chvíľu môžu doviesť Jána a príchod jeho bude znamenať niečo strašného.

Ján povedomý je svojej mravnej sily, že vyššie stojí mravne od kráľa a Herodiady; táto posledná cíti tiež mravnú vyvýšenosť Jánovu a nasledovne cíti i svoju poníženosť; je urazená ako žena i ako kráľovná. Preto, keď vidí Jána lapeného a tak v slobode a právach ukráteného, má veľkú radosť, a s takou zvrhlou krvolačnosťou opakuje svoje slová:

„Či nie divý brav
aj, v klepci už!?

Manahen všemožne sa usiluje mierniť takéto slová i chce tak bezprostredne vlívať u kráľa v prospech Jána, keď na slová Herodiady práve druhú krajnosť spomína, že Ján je muž boží. Kráľ nechce veriť očiam svojim. Veď on nedal lapiť Jána, to všetko za jeho chrbtom sa stalo, z rozkazu Herodiady. Preto sa diví.

„Ach, Jochanan! on...
— — — — — — — —
Ach, Jochanan,
ty si to vskutku? v takom odeve...
tak spustlý!...

Herodes si ctil a vážil Jána v jasnejších chvíľkach, keď nebol otrokom vášne naproti Herodiade, pravdepodobne musel uznávať svoju chybu a pravdu Jánovu. Preto v Jánovi videl dokonalosť a rád ho videl i za jeho rady. Ale v svojej sláve nemohol pochopiť, že by Ján taký otrhaný mohol byť, i ľúto mu je ho. Ani by mu nevedel ublížiť na základe doterajších vecí. Tie malé chyby Jánove on prehliadol a odpustil, i teraz by zvíťazila jeho dobrota a ľútosť naproti Jánovi, keby nie Herodias, ktorá až zúri od zlosti a keby mala sily a nebola práve ženou, veru by sa sama hodila na Jána a roztrhala ho. I to ju ešte dráždi, že Herodes je dobrým a milostivým k nemu. On bojuje sám v sebe, rozum mu

hovorí, že niet viny na Jánovi, ale Herodias ho podpicháva stále, až konečne vášeň k Herodiade urobí ho slepým, a konať bude i on dľa jej reči.

Ján ostro vytýka viny Herodesove a Herodiady; upomína ich, že prestupujú zákon a že i králi stoja pod zákonom; kráľa pomenuje „úhlavným v jeho ríši bezbožníkom". Herodias používa všetkých ženských prostriedkov, aby pobúrila Herodesa proti Jánovi, a vše skríkne:

„Aký vzteklý brech;
Uf! ovejte ma —
— — — — — — — — — —
Och, porazí ma... Drzosť bezmedzná,
rúhanie... počuli ste?

Už začína byť i Herodes netrpelivý, ale Manahen a učeníci Jánovi prosia ho, aby nepozoroval len reči, ale pohnútku dobrú aby poznal a aby odpustil. Kráľ by chcel ešte, aby Ján odvolal, čo tvrdil, aby to napravil. Ján nechce odvolať. Herodias plače, a Salome, vidiac plakať matku, plače tiež. Ani naprávať nechce Ján svoje reči, naopak kráľ nech sa napraví, povie Ján, a aby začal od smilnej postele. Kráľ cíti i pravdu týchto slov, preto len dôvodí, že „je zákonná!" Ale Herodias kričí:

„Hach, hrúza! hrúza!... Mám sa bôľu zhrýzť
dať, hanbe spáliť? Pokiaľ dovolíš, ha,
ten bryzgot, kráľu? — Zhyň mu! stresci ho!

Manahen vidí už nebezpečie, skočí Herodiade do reči:

„Pamätaj, pane: uznal si, že svätý
je, spravedlivý!

Ale Herodias i proti Manahenovi popudzuje kráľa, až kráľ povie:

„Pozor, Manahane!...
a, Jochanane: zakazujem ti!...

Ján len ďalej vyratuje hriechy kráľove. Herodias zúri: „do žalára s ním!" Manahen zase upozorní kráľa, aby

v Jánovi šetril proroka; ale Herodias i Manahena zradcom menuje; potom už i král sa pohne a zvolá

„Ký útok!... Ústa obom prichlopte!“

Ale opravdový zmätok, všeobecný ruch a pohyb vášní len teraz povstane, keď Ján upozorní Herodesa, aby vrátil Salome jej otcovi.

Herodes: „Čo blúzniš, ty,
ty ...?
Herodias: Lotor!
Salome: Mňa? mňa vrátiť, komu?“

Prederie sa z húfu *Filip:*

„Mne,
mne!... Ó, že ťa zas vidím, dcéra moja,
— — — — — — — — Som otec tvoj,
poď v náručie, poď! otca objím si...“

Matka a Herodes držia Salome, nechcú ju pustiť k otcovi, že je to svodca, že je šudier, ale Salome sa len pýta, že cit jej vraví, že je to otec, chce ísť, volá, aby jej pomohli, aby ju vyrvali; Filip chce isť dcére na pomoc, povie „hneď!“ a tak sa zdá, že hľadá zbroj; v tom kráľ zavolá

Lapte ho!
odzbrojte!“

Herodias zase na dcéru myslí a rozkazuje

„Oči zastrite jej, sluch
pridržte!...
— — — — — — odvlečte ju preč.“

Dvoranky odvedú Salome, „A toho skoliť!...“
Filip ešte chce aspoň raz polaskat dcéru svoju, chce sa dostať k nej, tisne, rve sa pomedzi žoldnierov, a v tejto rvačke dopichaný, so slovami „slobodná je!“ umre.

Ján preklína za túto smrť dom Herodesov

„Krv jeho na vás, vražedlníci!...“

Herodias a za ňou i Herodes naloží, aby zavreli Jána

do temnice najhlbšej; i Manahen chce isť s ním. Na rozkaz kráľov odnesú mrtvolu Filipovu.

Herodes: „Fi, jaj, odfúknuť si
dnu — na pokoj, ak možno . . .“

Odídu všetci, iba Manahen ostane na terrasse. Dôstojník a vojaci berú Jána uväzniť. Ján sa ešte odoberie od svojich učedlníkov.

„A vy . . . (Vidím víťaziť, ach zlobu;
no verím, na čas len . . .) vy kurence,
zľakané prvým shľadom jastraba,
— — — — — — — — — — — — — — —
vy bežte k nemu: že sa pýtam ho,
či on je vskutku, ktorý prísť má? a či
iného máme očakávať? . . . Hej,
a s opoveďou ponáhľajte sa
by neprišli ste pozde! — —“

Ostane Manahen sám, hlboko vzrušený.

Ó, Bože! prorok tvoj a v okovách! . . .
Kam z tejto vyhne múk, kam? — —
— — — — — — — — — — — — — — —

Toto je to miesto v rečiach Jánových, ktoré ruší jeho charakter, v tomto diele namaľovaný, čo som bol prvej podotknul. A síce tieto reči sú znakom pochybovania; posiela učedlníkov ku Kristovi, opýtať sa ho, či je to vskutku on, a či druhého má čakať. Hviezdoslav však v celom diele tak charakterizoval Jána, ako ktorý je istý, u ktorého pochybnosť ani miesta nemá. Tieto slová obsahujú v sebe možnosť, že — poneváč Ján je v úzkom, má byť hodený do temnice — ak je to nie Kristus, ak druhého majú čakať, tak škoda toľko trpieť za druhého, tak sa sklamal, tak Herodes môže mať pravdu, a on, Ján, môže si získať slobodu odvolaním svojej kliatby a svojich rečí. K takémuto smýšľaniu však niet základu

u Hviezdoslava, Jánov charakter to nedovolí. Či len v tomto poslednom okamihu sa vzbudila pochybnosť v Jánovi? Ani to je nie odôvodnené ničím a nemá základu. Je to u Hviezdoslava prísne pridŕžanie sa historických dát, biblického podania. Ale vtedy aby bola konzekventnosť v charaktere Jánovom, bolo ho treba od počiatku inakšie maľovať. Akoby tedy tu bol skok urobený, niečo chybí, alebo niečo iného by sa žiadalo. U Sudermanna sú tiež tieto slová Jánove, ale sú viac odôvodnené; Sudermann v celom diele charakterizuje Jána tak, že je nie istý, že pochybuje, neraz sa zamyslí, a trápi ho pochybnosť. I u Hviezdoslava v 2. dejstve v druhej scéne sedí Ján zamyslený a učedlníci mu dohovárajú, že si nechá odorávať druhému, že kým on dumá, Kristus k sebe privábi i jeho prívržencov. Ale táto duma je iného druhu: Hviezdoslav nedá nám ničím pocítiť, že by tu Ján pochyboval; veď hneď jeho odpoveď svedčí o najväčšej istote a viere. Slovom, tie posledné jeho slová nie sú dosť odôvodnené.

Videli sme psychologickú konštrukciu tohoto tretieho dejstva; tie nitky deju ako zďaleka sa ťahajú, všetky k jednému cieľu, ku srážke protivných záujmov, ktorá sa stane zabitím Filipovým a uväznením Jánovým. Kráľov osud je už istý. Niečo takého sa stalo, čo bude jeho pádom. On síce nevie o tom, ba prechováva čo najkrajšie nádeje spolu i s Herodiadou; veď zničení sú tí, ktorých sa najviac museli báť. Filip, ktorého pre istotu boli dali do vyhnanstva, keď predsa prišiel, našiel svoju smrť, viac nezavadzia, nestraší nebezpečenstvom. Podobne i Ján, ktorý by bol vedel urobiť vzburu v národe proti domu kráľovskému, je už znemožnený. Tak že dľa ich presvedčenia, sú si istí, sú bezpeční. Slovom, sú v úplnej sláve svojho kráľovstva. A predsa, tu sa započína ich

pád. Odteraz hasne sláva Herodesova čím ďalej, tým viac, ale len pre nás ešte; veď on práve teraz začína byť najistejší vo svojej moci. Množia sa príčiny jeho pádu. Zavraždenie Filipa samé v sebe je vec takého významu, že jej následky vystať nemôžu, a následky tieto môžu byť len neprajné pre Herodesa. A k tomu uväznenie Jána tiež v sebe obsahuje zárodky smutných následkov.

Je tu vrchol tragédie. Potiaľto sa zamotávalo klbko udalostí, rástol zmätok; od teraz sa to začne rozmotávať, všetko musí prísť do poriadku, do riadnej koľaje. Čo bolo naštrbené, musí sa zahladiť. Toto je podstata tragikumu; ale o tom pozdejšie. Teraz len toľko ešte, že konflikt je tá čiastka tragédie, kde sa pre pozorovateľa, ba i pre samého hrdinu zjavným stane, že jeho počínanie povedie k pádu. V treťom dejstve, aby som hovoril celkom jasne, hrdina sa udre do niečoho takého, povedzme do tak silného múru, že na tom si rozbije hlavu; slovom vykoná niečo takého, že za to celou bytnosťou svojou, vlastne utratením celej bytnosti svojej musí zaplatiť. Aby som bol jasnejší, spomeniem jeden príklad. Hamlet v treťom dejstve zavraždí Polonia v tom domnení, že kráľa vraždí; týmto všetky jeho úmysly a plány staly sa zjavnými, a poneváč kráľa chcel zavraždiť, musí byť trestaný za to. Tu, u Hviezdoslava, Herodes keď od začiatku prestupoval mravný zákon, teraz života a slobody pozbavil práve tie osoby, ktoré udržiavaly tento mravný zákon a zavraždením Filipa a uväznením Jána vyšlo na javo, že sa previnil proti mravnému zákonu a že zlomyseľne, povedome prestúpil ten zákon. A táto srážka protivných záujmov je tým viac dokonalá z tragického ohľadu, že hrdina nevie a nechce vedieť o svojej vine, uznáva to za svoje právo a za povinnosť svoju a k tomu cíti sa práve najistejším,

najmocnejším, myslí si, že už svoje panovanie zabezpečil do konca, a to práve vtedy, keď vlastne svoj pád urobil istým, keď podťal koreň svojho života.

Štvrté dejstvo je pokračovaním konfliktu, a to s dosiahnutej výšky nadol, a príprava ku pádu úplnému. Ešte je hrdina v sláve a v moci, ešte sa cíti silným, ale pre nás sa stáva vždy jasnejším a nevyhnutnejším jeho pád. Hrdina, i keď ho zajde niečo zlého, nevidí ešte nebezpečenstva, ešte si dôveruje v plnej miere, a preto ešte množí i on svoje viny.

Manahen stojí zamyslený, opretý o stĺp, dokým sluhovia robia prípravy pre hostinu, ktorá má byť z príležitosti narodzenín kráľových. Manahen len vše zahriakne priveľmi veselých sluhov. Jeho uráža táto ich veselosť, utrápený je o Jána, je nespokojený a nevrlý. Toľko už vyprostredkoval u kráľa, aby učedlníci Jánovi boli k nemu pripustení. A teraz, keď príde kráľ s Peritusom obzreť prípravy, Manahen zase prosí kráľa o milosť pre Jána.

Trocha musíme tu postáť pri rečiach kráľových. Kráľ vysloví svoje presvedčenie, že vzburu sa mu podarí udusiť. Tedy to, čo sme už vyzdvihli, že totiž kráľ si myslí, že je už istý, že utíchlo všetko, že je víťazom a samojediným pánom a preto prechováva veliké plány: chce dať stavať nové hrady, paláce, kráľovninu sochu. Sú toto plány umelecké a Hviezdoslav nám charakterizuje Herodesa ako takého, ktorý má jemný umelecký vkus, ktorý na takéto umelecko-kultúrne veci mnoho obetuje; síce pochodí to všetko zo sobeckého záujmu, ale predsa je len umením. A každá takáto vznešená passia robí nám sympatickým takého človeka; to jest v nás žije to povedomie, že umenie dvíha, zošľachťuje, že umenie je vysoký, vznešený prejav ľudského ducha

a nasledovne človek, ktorý si vie oceniť umenie, ktorý na to obetuje, nemôže byť zlým, je vzdelanejší, stojí na vyššom kultúrnom niveau, slovom, hoden je našej sympatie. I Hviezdoslav, predstaviac Herodesa umelecky nežne cítiaceho, urobil nám ho sympatickejším, lebo týmto spolu posvietil na to, že Herodes je nie zlý, naopak, je on samá dobrota, len je v dobrote svojej prislabý a nesamostatný, ktorý krásou akoukoľvek zachvátený dá sa strhnúť i ku krutým výčinom.

Manahen tedy prosí kráľa o milosť, aby odpustil Jánovi. Ťažko to ide; kráľ je urazený skutočne a zvlášte kráľovná sa cíti veľmi urazenou. Za to sľubuje Manahenovi, že spravedlivý bude súd, že vezme všetko do ohľadu, i to, že je Ján prorok Boží, i zásluhy Manahenove pripíšu Jánovi. Ale Manahen, poznajúc slabosť kráľovu voči Herodiade, nechce sa s tým uspokojiť, žiada otvorené slovo; veď sú narodeniny kráľove, keď králi dávajú dary, nech tedy obdarí Jána slobodou. Herodes sľúbi, že zajtrajšieho rána bude Ján slobodný.

Príde Herodias i Salome a spolu i s kráľom za poobzerajú po všetkom; kráľa odvolajú, že prišli ešte blahoželatelia, ide ich vypočuť. A vtedy Herodias, ostanúc sama so Salome, nahovára ju tancovať. Salome nechce. Herodias hovorí, že v tanci

„môž' všetky svoje rozviť pôvaby,
im vyniknúť dať! . . .
Salome: Práve preto, matko,
ma nepúta viac, že je háklivý:
krv ženie do tvári —“

Herodias ju vysmeje za to, a konečne povie, že musí tancovať. Salome sa na tom urazí, že je len otrokom a väzňom, že ju strážia a špehujú. Matka potom i slzami probuje docieliť svoje; podarí sa jej, sľúbi zato veliký

dar Salome. Ale Salome sa nechce ani vyznačiť, ani daru si nežiada, veď ju nič neteší, iba — ach, otca keby jej dali zpiatky. Matka sľúbi, že Herodes jej bude otcom, lebo ten vtedy to nebol vraj jej otec, bol len klamár, a ten pravý otec že i ďalej býva v Týru a kupčí ďalej, a raz sa vrátia k nemu:

Salome: „Ó, potecho!
ó, dare darov! Budem tančiť, budem,
jak najbujnejšie budem znať a môcť! . . .“

Potom sa ustália o ďalšom, že bude dar za to od kráľa, ale že to je ešte tajnosť, že len potom jej to pošepne, a ona, Salome, zase kráľovi.

Salome: „A radujem sa, jasám vopred už!
Môj dobrý otec, drahý, zlatý otec! . . .“

A všetky ženy, Herodias, Salome i dvorné dámy odídu obliekať, maľovať Salome.

Prijde potom Manahen s učedlníkmi Jánovými, lebo tam von vraj „všade cudzie oči, cudzie uši.“ Oznámi učedlníkom kráľov sľub, že Ján ráno bude pustený na slobodu. Učedlníci mu zas rozpovedia, čo zkúsili pri Kristovi a čo odkázal Jánovi. Manahen im ešte naloží, aby neodchodili ďaleko, aby strážili Jána a dočkali rána, a pustí ich. Ešte pribehnú dvorani porobiť posledné prípravy, pozapaľovať svetlá. V tom počuť zatrúbenie a vtiahne celý dvor kráľovský. Usadia sa. Kráľ je slávnostne naladený, je blažený, vidiac prejavy oddanosti naproti sebe. Privíta hostí. A pred jedením kráľ ešte dáva česť Bohu. Zavzneje slávnostný chorál a Herodes, dojatý i touto hudbou, chváli ju. Trebonius, Riman, si dovolí urážlivé poznámku o Jahve, čo sa viacerým nevidí a šomrú na to. Herodiade sa nevidí ten chorál, ona je už netrpelivá, chcela by čím skôr vidieť svoje plány

uskutočňovať sa, preto povie, že primoc hluku-tresku a Herodes hneď jej prisvedčí. Keď i má svoju mienku, hneď ju odvolá, ak sa nesrovnáva s mienkou Herodiady.

Herodias ponúka kráľa, aby jel a pil tiež. Zdá sa jej všetko zdĺhavým, i reči kráľove; chcela by ho čím prvej opojiť, aby mohla vykonať svoj úmysel. I postarala sa o to dôkladne, ženy zaspievajú verše, složené na počesť kráľovu; Potom už začne tancovať Salome. Kráľ je vo vytržení; pozorne sprevádza divé pohyby Salomy. Chcel by ju bozkať, to nevidí sa Herodiade, ale nepovie nič, kráľ však spozoroval jej nevoľu. Dojmom tancu kráľ je bez seba, dráždi ho to, až na konci povie, že nech si žiada Salome čokoľvek. má kráľovský sľub, že obdrží to. Vtedy Salome ide k matke, tá ako by ju bozkala, pošepne jej, čo si má žiadať, potom ide ku kráľovi a pošepne mu tiež.

„To že chceš? hí!
— — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — Nie, nemožno
to! iste som sa preslyšal len; abo
sa jazýček ti potkol — Pošuškaj
mi ešte raz. — To vskutku?
Salome: Vskutku.
Herodes: Ach,
joj! . . . ale, dieťa, nač? Strach! nikdy . . . Lež
kráľ prisľúbil a kráľ i vyplní.
Hradníku!“

A potichu vydá rozkaz. Hostia sú napnutí, pošepkávajú si, že nejaké prekvapenia sa blíži; Manahen je na tŕňoch. Herodesa už začne trápiť svedomie, zvolá:

„Aach, hach! . . .
fuj! . . . ejha! Rozmar — decko neblahé:
nerozum, vilník, teba s pobehajnou
kde-s', s ľahkomysľou, splodil úchytkom:

a preto pankhart si a nedochôdča,
bez špetky súdnosti; ba bez teba
by lepší býval svet, nie všetečný
tak, prchký, šialený . . . Hu!

Herodias ho prehovára, aby si zapil, že tým odoženie mrak s čela; ale Herodes už nechce piť.

„Nie viac, nie, družko! Nechuť cítim — odpor;
sám sebe som si k zhnusu, na vývrat
ohyzdou, ostudou — Ký potrest! pád! . . .
Veď to by hrúza! . . . Ešte stihne . . . . hej,
môj Manahene!
Herodias: Čože? je tu predsa!
Herodes: Len hostí ponúkať . . .“

Ako sa bojí kráľ Herodiady, a táto ako ho drží v moci! Ešte by chcel odvolať svoj rozkaz, ale Herodias ho zadrží v tom. I Salome sa naľaká, mráz ju prejde, uťahuje sa k matke. I všetci sú akýsi omráčení v predtuche niečoho strašného. Len Herodias je pri sebe, prehovára druhých. A keď ju vidia takúto duchaprítomnú, volajú jej na slávu a zdravie. Ale Herodes je zamyslený, nepočuje nič, čo sa hovorí okolo neho, preto Herodias mu dohovára, že všetci jej pripíjajú, iba on nie. Potom i Herodes prijde k sebe.

„Hach, odpusť, drahúšku! — — —
. — — — — — — — — . —
piť, piť, piť . . . Pime, hostia, do dna! do dňa!
Krom dobrej vôle nič niet na svete,
čo hodno slovíčka, nič! Piť, piť, piť
do nekonečna, dúškom púšti . . . nuž,
zdrav, žienko! pime do tmy bezodnej! . . .
Ó, hustá hmlo ty omráčenia, padaj
mi na ducha a sadaj! —“

Chcel by v pití zabudnúť na svoj skutok. Ale v tom donesú hlavu Jánovu. Nastane veľké zdesenie v hosťoch.

A Manahen započne vyvolávať kráľovi, že nezadržal sľub; pochytí hlavu Jánovu, a predloží ju kráľovi i kráľovnej i Salome, aby jedli. Salome vykričí, že jej to matka kázala urobiť. Na odsudzujúce slová Manahenove Herodias nadáva mu. A keď sa už trocha utíšily mysle, vtedy Manahen vezme hlavu Jánovu, bozká ju na ústa a stane sa otvoreným prívržencom Jánovým, i on bude od teraz privolávať domu kráľovskému: „čiňte pokánie!“ Na mnohé výčitky Manahenove, Herodias pobáda kráľa, aby už tomu koniec urobil.

„Zapchajte mu pysk — káž, kráľu! — na vždy!“

Ale kráľ sa zdráha to urobiť. V tom prídu učeníci Jánovi. Manahen zase ostrými slovami rozpovie im, čo sa stalo, a káže, aby zahrebli telo Jánovo tam povedľa, kde Filip leží,

„tvoj otec, Salome! čuj, otec tvoj!
I toho ona — oni — zavraždili“

Tu strhne sa nový krik.

Salome: „Ach, predsa! . . . Bože! joj, jaj! . . .
Herodias: Odpracte
preč toho škrečka! (Salome odnesú.) Kráľu spamätaj
sa, nedriem, nehlivej, lež . . . Aha, zbledol,
odkväcá hlava mu, juj! ratujte
si kráľa . . . lekár! — ocot! . . .“

Kráľ sa preberie, Manahen ešte ďalej dohovára. V tom vbehne hradník, že sa blíži arabský kráľ, otec Tamary, s množstvom vojska. Strašný zmätok nastane, potratia rozum, ku obrane sú slabí a popití, preto odídu tajnými podzemnými dvermi, že na lodi na Slanom mori utečú. Zjaví sa kráľ Aretas, kráľovna Tamar a ich sprievod, najdu všetko prázdne, len ešte so pár popitých sluhov, tých pustia na svobodu. Oni sami sa nechcú dotknúť ničoho, ani jedlových pozostatkov. Tamar zas, hoc ustatá,

nechce si spočinúť v tom „brlohu“, „plnom krvavých mátoh“. A odídu ďalej za Herodesom.

I tu, v tomto dejstve, upozorňujem na psychologiu, ktorou Hviezdoslav charakterizuje zvlášte Herodesa, potom Manahena a Herodiadu. Každé slovo ich je takrečeno psychologicky odôvodnené. A vôbec v druhej polovici tohoto dejstva celý dej odohráva sa skorej v dušiach konajúcich osôb. Je to sila básnikova, ktorú obdivovať musíme v celom diele.

Teraz už rýchlym krokom sa sbližuje pád hrdinov, katastrófa. Porážka za porážkou ho stíha. Keď utiekol i s dvorom svojím z hradu Makor, rozložil šiatre svoje na okolí Gadarenskom. Je nad ránom, keď vyjde zo svojho šiatra kráľ, dôstojníci a radcovia jeho. Držali poradu. Herodes posiela dôstojníkov do bitky a povzbudzuje ich. Je presvedčený o tom, že musí zvíťaziť; aspoň v rečiach svojich — aby posmeľoval dôstojníkov — to vyslovuje; ale zato nedôveru a neistotu svoju prezradzuje tým, že sa radom spytuje každého radcu, čo myslí, či zvíťazia. On sám s niekoľkými svojimi radcami chce s jedného vrška sprevádzať beh vojny, a ak by potrebné bolo — čo však nebude — i sám pôjde sa biť.

„Napadnutý Herodes má právo na víťazstvo a má, si ho privlastniť, vôľu, spôsobnosť, vytrvalosť! hoj, má! . . .

> Ó, vidzte východ slnka velebný,
> jak ligotavým množstvom nôh sa škriabe
> vhor zpoza mračných štítov Chavrona
> sťa pavúk zázračný! a za chvíľku
> svet svetlom opradie, by oživil ho,
> nie zadrhol . . .“

Tento obraz je krásny sám v sebe; i preto, ale i pre druhú príčinu ho citujem. Herodes totiž, ako sme povedali, nie je celkom istý, i cez najsmelšie slová jeho vy-

cítiť istú slabosť sebadôvery. A tu vidíme, ako pre túto svoju neistotu a nedôveru, ktorá trápi jeho dušu, hľadá posilnenie va vonkajších veciach. Ako by sám seba posmeľoval, keď hovorí, že to slnko obživuje, preto svieti, a nie aby zadrhlo svet. A jemu vždy prialo to slnko, má úrodnú krajinu. Chcel by, aby zastalo to slnko na nebi, ako kedysi v Gabaon, dokým nezvíťazia. Ale prebudí sa v ňom zase svedomie.

„— — — len či zaslúžime,
či zaslúžime, aby prešiel v spln?
by poslúchlo nás? lebo boli sme
nespravedliví trocha a či akí
za istej nočnej hodiny . . . Ech, trest! . . .

Uznáva tedy svoje hriechy, keď cítí neistotu, stiesnenosť v duši svojej, a vie, cíti, že by zaslúžil trest. I toto uznanie slúži k tomu, aby nám bol Herodes sympatickejším. A spolu hádže svetlo i na Hviezdoslavovo chápanie tragikumu, o čom však pozdejšie.

Kráľ vidí, ako chabne, ako je pošinuté ľavé krýdlo, i posiela hneď ta dôstojníka. Ale týmto započína rásť uňho pochybnosť vo víťazstvo. K tomu ešte Obadja mu oznámi, že i akýsi burič povstal a divy robí: Herodes sa už istým cítil, myslel, že všetko udusil, keď dal zoťať Jána, preto skríkne: „Čo? kto? Jochanana som predsa dal zoťať — och! toť tá pálčivá škvrna, ktorá až posaváď ožihá ma na duši . . . zafúknuť ju, fu-fuj! . . . Nuž z mrtvých by bol vstal, z mrtvých? Nesmysel, Obadjo, hlúpy nesmysel! — ale jednak rád by som ho vidieť, — — — Slabý strach, Obadjo, žiaden strach!“ A predsa je to len strach, len jako vždy, bol hrdinom slova, i teraz rečou dokazuje smelosť, dokým v srdci sa bojí možnej porážky. „Alebo trebárs — padnúť — Čože? padnúť? oj, nie! kráľ Herodes nevie sa potkýňať, klesať — —

Král Herodes len postupovať môže,
jak oné slnce k svojmu zenitu,
a zastať iba v slávy plnosti.“

Ale zase len pochybnosť sa zobudí v ňom;

„nie zdúvanie to pýchy pred úpadkom?“

A v tomto duševnom boji pýchy, povedomia a pochybovania pomyslí si na ženy, na Herodiadu a Salome, žiada sa mu byť s nimi, a práve prichodia, vystupujú zo šiatra. Herodes spytuje sa Salomy, čo sa jej snívalo, a dotiaľ na bojišti trvá boj. Herodes, nepozorojúc na to, vyznáva lásku Salome, rozpovediac jej svoj sen. Herodias zo začiatku len zavráti kráľa, aby radšej pozoroval bojište, ale on len ďalej hovorí o láske, až konečne Herodias pošle preč Salome. V tom donesú zlé chýry s bojišťa, že ustupujú vojaci Herodesovi pred Arabmi. Zas druhý vojak dobehne s chýrom, že žoldnieri pripojili sa k Aretasovi; Herodias povzbudzuje kráľa, aby šiel i on do boja, na reči a výčitky že teraz niet času. Zase pribehne jeden s bojišťa a oznamuje, že povstalci s Ghuzom a Manahenom prepadli od chrbta vojská Herodesove; konečne oznámia mu, že i Achisar, vojvoda jeho, padol a radí vraj Herodesovi uzavrieť mier. O tom však ani počuť nechce Herodias, a rozkazuje mužovi, že musí ísť o pomoc do Ríma. A Herodes si vzdychne:

„Och, hej, hej! . . . beda! . . . Zlaté slnko, už
sa vzpínaš na vrchol, nie pre nás však:
nezaslúžime — zvinili sme . . . Preč! preč!“

Herodesa tedy čo dial tým viac trápi svedomie, vstupuje do seba, a práve tým len protivnejším sa stáva Herodiade, tá sa vysmieva z jeho slabosti.

„Preč o zlomkrky zas: ó, potupa
bez páru! — najmi, pán môj, poetu
tvoj zvečniť zápas, chacha . . . bežíš? Pekne.

A utečú zas. Keď dôjdu víťazné vojská, najdú prázdné miesta a šiatre, a v nich to, čo nemohli zachrániť. Chuza a Manahen ešte ospravedlňujú svoje kroky pred Aretasom, že nie proti vlasti bojujú, len proti tyrannovi a smilníkovi. Potom ešte Trebonius a Peritus prídu k Aretasovi, vyzkúmať jeho plány. Ale vidiac jeho presilu, pripoja sa zdanlive a odprevadia svoju predošlú kráľovnú Tamar.

Prešiel dlhší čas, možno rok, od tejto porážky Herodesovej. On chodil v Ríme prosiť o pomoc, čo — ako to teraz v kráľovskom paláci v Tiberias zasedajúcej rade oznámi — sa nepodarilo úplne. Herodes síce myslí, že sú výhľady priaznivé. Ešte i prípravy chce robiť, aby mohol vrátiť úder od Arabov utrpený. Rozpustí radu a chcel by zabudnúť na všetko. Škrie ho i porážka, ale trápi ho i jeho minulosť, tie vraždy mnohé.

„A teraz, kráľovská
ty dumo, ty ma osnuj svojou priadzou,
— — — — — — — — — — — — —
a nocou už tú úboč zastri — prikry:
že ocítim sa, bárs aj pri sebe,
preds' bez seba s tej stránky citlivej . . .
Tak, dumo, tak; ó ty si sestra sna! . . .“

V tom preruší ho Herodias, zvedavá je veľmi na podrobnú zprávu o jeho ceste v Ríme. Ba ju to viac zaujíma, ako Herodesa samého. V tomto ich rozhovore vidíme celú veľkú protivu ich charakterov. Herodes je nezkúsený optimista, ktorý verí každému peknému slovu, a ktorý by sa pre seba uspokojil i s menším výsledkom; teraz vyzná i to, že len k vôli Herodiade prestupoval hranicu miernosti a robil taký prepych; vo všetkom ho viedlo len to, aby Herodias bola šťastná a spokojná, to by on nedal ani za celý Rím, ba vďačne by sa zriekol i panovania. A keď Herodiadu len tá sláva robila šťastnou,

k vôli tomu napínal on sily svoje vzniesť sa na vrchol slávy. Herodias naproti tomu je ctižiadostivá veľmi a túži po sláve, je nedôverčivá, ona neverí pekným slovám a i za rečami jej muža tuší niečo zlého; tuší to, že cäsar len omámil Herodesa peknými slovami. A preto odíde, aby sa viac dozvedela od Perita; kráľ povie:

„To sice kazou razí dôvery —“

ale zato pristane. A keď odišla Herodias, chce sa oddať zas svojej dume, chce zabúdať, ale preruší ho Salome, ktorá príde hľadať matku. Salome, kým bol Herodes v Ríme, navrátila sa domov ako vdovica. Boli ju vydali za brata Herodesovho, za Filipa, starca. Teraz, keď sa objaví, Herodes sa zaraduje, i prvej, keď mu Herodias oznámila návrat Salomy, prezradil svoju radosť. Zavolá ju k sebe, vyznáva jej zase lásku, žiada si bozk od nej a keď sa Salome zdráha, kráľ na silu ju chce bozkať.

Salome: „Rata! kráľu;
pusť násilníku! — otče —
Herodes: Nepustím,
bo ľúbim ťa! — tú zlatú chvíľu chvíľ,
oj, neprepášem . . . Omdlievaš? ó slasť!
tak odnesiem, hej si ťa do ložnice,
v skrýš najvzácnejšiu korisť rozkoše,
kde spočinieš si — sladko oddýchneš —“

Tu vidíme pravý charakter Herodesov, je smilník, otrok vášne, kráľovstvo je mu bočná vec, ba vlastne len prostriedok k vyhoveniu tejto vášne jeho.

V tom ich prekvapí Herodias. Dohadujú sa, vykričia všeličo jeden druhému. Herodias, v domnení, že i Salome sa tiahne k Herodesovi, chce ich rozhnevať, povie, že Herodes zmárnil otca Salomy.

Herodes: „Tys' ho zaklať kázala!
či odtajíš?

Herodias: Ja, zbabelče? no ty si prikryl na to:
Salome: Tak? tak?... ó, neľudia!“

A odíde. Má pytača, k tomu pôjde, nechce viac ostať pri nich. Tí dvaja sa ešte viac podohadujú, rozvadia.

Herodias: — — — — — Poznať lajdáka:
ba panák drevený! nie kráľ —
Herodes: Ej, ľaď:
vieš poštekliť! — Však ruku na srdce,
— — — — — — — — — — — — —
kde následník?...
Herodias: Hach, suchár! vyziablec!

Ale potom sa pomeria, veď dľa kráľovho vyznania sami sú príčinou svojho osudu, a k tomu Herodesovi sa zdá, ako by boli „už-už u konca“. Na takéto reči Herodias chcela by sama do Ríma, mysliac, že ako žena viac docieli u cisára.

Herodes: „Ako? na odiv
chceš na trh s všetkým mojím bohatstvom
a s hanebnou sa vrátiť tŕžobou?
ó, bedár ja!... Však vysokomyseľnosť
a pýcha už ťa schytily čo spräž:
choď tedy — trieľ! leť!“

Herodias sa ešte nechce zriekať slávy, všetko možné je hotová za ňu vykonať, a tuší, vidí, že hynie tá sláva. Herodes zas toho nevidí, on ešte myslí, že sláva jeho sama sa má dvíhať a preto i keď oznámia, že prichodí kráľ Agrippa, on netuší nič zlého, myslí, že to bude len návšteva a hold. Potom vystúpia Peritus, Trebonius, Obadja a druhí radcovia a oznámia, že z vyššieho rozkazu sú prítomní, než je dotaz Herodesov, z rozkazu kráľa Agrippu. Herodias zúri. Herodes ešte nechce nahliadnuť svoj pád, hovorí:

„Len potrp, kráľovno; svet vybočuje
z koľaje často, ale po chvíli
zas hupne do nej —“

Len keď mu povedia, že Agrippu všade s jasotom vítajú a že už vchodí do brány, a že on, Herodes, je sosadený, vtedy začnú sa mu otvárať oči. A keď ešte pred ním privolajú na slávu Agrippovi a idú ho vítať, odrazu skrotne i on a vidí, čo sa robí okolo neho a s ním.

„Nie, idú všetci
sťa stehovací vtáci: — vidz ich ťah
bez hanby, žiaľu... ctivých ohľadov...
Ó, nevďak! jak si vzrástol na svete:
si Hermon nectností!“

A keď Herodias ešte zúri pre tieto udalosti, Herodes rezignovane hovorí:

„Ach nezastavuj behu; mutný prúd
prv musí stiecť, než... — —

Potom ešte od Obadju, ktery ho chce tiež opustiť, žiada poslednú službu, aby mu priniesol meč.

„Soťať chorý strom
ten bútľavý už hodne — vývratný —
A stínať vieme: pamätáš?

Tieto posledné slová hovorí Herodiade, ktorá ho zahriakne: „Ach, čuš!...“ Ako chytro ostarnul Herodes; veď len pred krátkym časom Salome hovoril, aký je mladý, silný. A teraz je už zlomený, pokorený celkom. Nechá ho i Obadja, prejde k mocnejšiemu. Tu už potom Herodes vtúpi celkom do seba.

„Ó, služebnícka podlosť! — ale či
pán býval lepší? nebol, nebol!... ba
bol horší; — Tak to potom hegnúť musí
raz hrozne; teplo, až sa uhol svet;
šak živelný ten náraz vetril som? —
Ni takej služby.,. veď sme upadli!...

Herodias ho ešte teší, že povstanú ešte, a že v širokom svete najdú si šťastný útulok. Tedy Herodias sa ešte

vždy nechce zriecť slávy a šťastia, hoc už kráľovstva sa už zriekla. Medzitým, kým sa radia, čo by mali teraz počať, prídu ešte vojaci ozbrojení a ich vodca, Severus oznámi Herodesovi, že je zajatý ako nehodný trónu, a ako taký, ktorý proti Rímu prechováva zradné plány. Preto je odsúdený na vyhnanstvo do „chmurnej Gallie“, Herodias ešte zúri a preklína Rimanov, Caligulu, i Agrippu, ale Herodes je už tichý, uspokojený, zronený a zlomený celkom.

„Skôr prst to Boží ... Nu,
sme u konca : — či oba, drahá družko ?
Nie oba : s Bohom buď ! a zapomeň ...
Herodias : Ba oba ! oba !
Herodes : Tedy spolu keď
sme hrešili, čo neľzä odtajiť,
ospravedlniť, ani inak smyť :
i spolu pykať budeme ?
(Zvonku začuť hlahol trúb a výkriky na slávu.)
Herodias : Och, spolu :
len čím skôr zniesť tú — za hriech — pokutu !

Sme u konca veľkej tragédie. Podal som ju dopodrobna, uviedol som každé zvláštnejšie miesto, aby pri ďalších úvahách mohol som sa odvolávať na to. Ostáva nám ešte vo všeobecnosti prehovoriť o nej : o charateroch, o tragikume a o svetovom názore básnikovom, ako sa javí v tejto tragédii, konečne o jej slovenskom ráze.

Už sme prehovorili nakrátko o tejto tragédii s jej historickej stránky. Celkový dojem budí v nás ešte novšie reflexie o tomto predmete. I to sme podotkli, že jednota času v dramatickom diele je nie prísna požiadavka, ba že je to len požiadavka, pochodiaca zo zle pochopeného Aristotela. Teraz ešte len to, že historická tragédia ani len nestrpí jednoty času. Že predsa najdeme túto jednotu v historických tragédiach francúzskych Corneillea a Racinea, toho základom je cele iné chápanie

samej historie. Keďže — ako sme spomenuli — skutok je len vtedy historický, keď pôsobí na celý národ, na velikú massu ľudu, prirodzená vec, že to nemôže byť processom 24 hodín. K tomu žiada sa čas, dlhší čas i roky, aby sa skutok mohol stať historickým. Zvlášte keď považime i to, že tragédia je predstavením kauzálne spojených skutkov, ľahko je nám nahliadnuť oprávnenosť tejto požiadavky. Aby sme očakávali náhle prekvapenie v tragédii, z tých časov sme už vyšli a prešli sme k reálnejšiemu a prirodzenejšiemu smýšľaniu. A ako v živote samom pád neprichodí naraz, ale je za dlhší čas pripravovaný, množia sa pomaly príčiny, aby ho možným urobily, tak žiadame to vidieť i v dramatickom diele. A nadovšetko v historickej tragédii, lebo historia je nie vecou jedného dňa, ale záležitosťou celých desaťročí moc ráz. A toto znamenite pochopil Hviezdoslav. Za svoje poklesky padne Herodes, nie naraz, ale postupne, za dlhé roky sa blíži jeho pád. Už utrpel prvú porážku od Aretasa, a za tou prejde istý čas, ako to sa dá myslieť z jeho slov:

„— — — Lebo rana, čo nám zavätil
divoký Arab, trebárs zastaralá,
nás ešte škrie vždy — —“

a za týmto nasledujú druhé porážky a len potom pád.

Je to realizmus v chápaní historizmu, a povedal by som, že je to spolu niečo neobyčajného v dramatických dielach. Aspoň nepozoroval som to inde, ani u Shakespearea, že by básnik tak jasne, tak prirodzene a pritom tak povedome takto ponímal a predstavoval historiu v umeleckom diele. Tým nehovorím, ako by v každej druhej historickej tragédii panovala jednota času, ako by v druhých tragédiach historických neroztiahol sa dej

na viac rokov, naopak; veď jednota času bola iba v tragédiach francúzskych XVII. a XVIII. staročia, inde tedy všade už eo ipso roztiahol sa dej na dlhší čas; len že by taký zjavný bol pochop básnikov o tejto veci, to je zriedkavejšie.

Preháňal som prvej, keď som spomenul, že v tejto tragédii básnik nedá monologizovať osobám. Sú monology i tu, ale ich je značne menej a sú iného druhu. Asi so štyri monology najdeme, ale sú krátkeho dychu a nevzťahujú sa na samý dej, len objasňujú nám duševné položenie osôb. Sú to skoro len vzdychy, a vzdychne si vše človek i nahlas. Ako keď si Manahen vzdychne: „ten pohon, ten pohon!“ alebo keď Herodes uspáva svoje svedomie a vzdychne si, že keby ho už len netrápila rozpomienka na ten skutok jeho. Ale tu neprezradí tá osoba svoje ďalšie plány, čo sa bude diať pozdejšie. To tiež len na jej duševný stav má posvietiť.

V dramate, ako sme už hovorili, hlavné sú skutky a potom v tých skutkoch sa prezradzujúci charakter. Skutky, to jest dej tragédie sme už videli, teraz o charakteroch.

Vždy zvláštné je to, keď dramatické dielo má dvojitý nápis, keď je dvoma osobami označené, ako i tu „Herodes a Herodias“. Týmto s jednej strany sám básnik si vyznačil ťažšiu úlohu, s druhej strany v nás pozorovateľoch budí väčšie požiadavky. Je pravda, že v tragédii každá osoba blavnejšia má byť tragická, alebo aspoň smutná — v tomto záleží umelecká jednota diela. Predsa však sú v tomto ohľade stupne, ktoré som chcel označiť slovami, že smutná a tragická. Tak v tragédii tejto Manahen, Salome, Tamar sú osoby smutné a nie ešte tragické, kdežto pri hrdinoch — tu oboch — žiadame, aby boli tragickí a nie len smutní. A takejto po-

žiadavke našej, zvlášte keď sú dvaja hrdinovia, je dosť ťažko vyhovieť. A najťažšie je tak charakterizovať tých dvoch hrdinov, aby sa jeden druhého doplňovali, aby jeden nerušil tragický dojem druhého, aby jeden neprekážal našej sympatii naproti druhému.

Herodes a Herodias sú protivy charakterové, je to úplný kontrast, ale práve preto sa doplňujú, to im dodáva reliefu, života. Herodes je samý cit, bez energie, bez rozvahy; Herodias je samá energia, samá chladná rozvažitosť, ale bez srdca, bez citu. Herodes k vôli tomu citu, k vôli ľúbosti vie sa zrieknuť všetkého, on len k vôli tej vášni je ctižiadostivým, k vôli tej vášni vie byť niekedy aspoň navonok energičným; Herodias je v prvom rade ctižiadostivá, slávybažná. Herodesovi je i jeho kráľovstvo len skoro prostriedkom k vyhoveniu svojej vášne, Herodiade naopak i láska k Herodesovi je len prostriedkom ku sláve kráľovskej. Následkom takéhoto charakteru Herodes stane sa otrokom Herodiady a z toho vyplývajú všetky ďalšie udalosti, tu je základ celého vývinu tragického. K vôli Herodiade dovolí zabiť Filipa, dovolí soťať hlavu Jánovu a sdiera ľud. Na tomto sa zakladá i naša sympatia k Herodesovi. On v základe by bol dobrý človek, preto má v plnej miere našu morálnu sympatiu, ktorej nemôžeme dopriať Herodiade. Ale zase tým, že tak vykoná všetko, i zlé k vôli Herodiade, ukazuje sa nám slabúchom a týmto tratí našu sympatiu dramatickú.

Na začiatku, keď odohnal svoju prvú ženu, Tamar, ukázal sa nám tragickým hrdinom. Previnil sa síce proti nášmu mravnému citu, ale neztratil zato našu sympatiu, veď Tamar je bezdetná a Herodes potrebuje potomka. Ale čo chvíľa poznáme, že nie natoľko toto bola pohnútka jeho skutku, ako skorej jeho vášeň. A preto,

keď sme tu na začiatku sympatizovali s ním i morálne i dramaticky, v ďalšom postupe tragédie podrží si len našu sympatiu morálnu, ale dramatickú tratí čo ďalej, tým viac, až na konci ostane z toho len poľutovanie.

Ale tá protiva povahy Herodesovej a Herodiady je krásne ukázaná v celom diele. Úplne sa nemôžu sniesť tí dvaja nikdy. U Herodiady hneď vidíme, že nešla z lásky k Herodesovi, len za tou slávou kráľovskou bažila. Cez všetky ich reči a rozhovory preráža k nám akási chladnosť, i cez také slová „holúšku“, „drahúšku“ vycítime neúprimnosť. A preto prijde to i k tomu, že sa rozvadia, a len keď vidia oba, že sú od každého opustení, vtedy sa zase spoja a spriatelia.

O ostatných charakteroch nejdem sa rozpisovať; čo sa žiadalo, to som vyzdvihol prvej pri rozbore tragédie s jej obsahovej stránky. Tu ešte len toľko vo všeobecnosti, že psychologia pri charakterizovaní osôb je mocná stránka básnikova. Konzekvencia, ktorú vidíme, či v skutkoch, či v rečiach, a v celom držaní sa jednotlivých osôb tragédie, dá nám poznávať, ako každá táto osoba žila vo fantázii básnikovej, ako sa on sám vžil do každého charakteru a položenia.

Už i z tohoto vyplýva, že keď básnik tak veľmi si dá záležať na vypracovaní charakterov, tie charaktery v úzkom súvise sú so samým vývinom udalostí. Skutočne, tragikum je tu charakterové. Ale spomenúť musíme i to, že v takomto páde, keď je tragikum charakterové, kvalita tragikumu závisieť bude od kvality charakterov. To jest i v tomto je logika a psychologia: tragikum musí byť také, aké predstaveným charakterom zodpovedá.

Tragická veľkosť charakteru Herodesovho záleží zo dvoch čiastok: najprvej je kráľom a potom je otrokom

ľúbosti, vášne. Tieto dve čiastky charakteru určia jeho tragikum. Žiada sa to, aby hrdina práve v tom obdržal najväčšiu porážku, v čom si najviac zakladá, v čom sa cíti najmocnejším. Herodes je najmocnejším v ľúbosti, v tejto si viac zakladá, ako v samom kráľovstve, ba i svoje kráľovstvo použije len za prostriedok k vyhoveniu vášni svojej. Táto vášeň vedie ho i ku skutkom, ktoré sa protivia kráľovstvu, sú mu na škodu, a predsa tragický osud zastihne ho ako kráľa, a nie ako milujúceho človeka. Lebo kráľovstvo utratí, je ponížený, je opustený od všetkých, ako kráľ je zničený; musí opustiť trón, zrieknuť sa slávy a uspokojiť sa so životom a osudom jednoduchého človeka, lenže, ako sme na to poukázali, Herodesovi nezáleží tak veľmi na kráľovstve, tej slávy veľkej; toho prehoja a prepychu, ako to on sám povie, vedel by sa zrieknuť hockedy. Moc väčšej hodnoty je preňho, keď môže uspokojiť svoju vášeň, keď je milovaný, — a tu zase, keď i s Herodiadou sa rozvadí, keď i Salome, ktorú by tiež chcel okúzliť a dostať, opovrhne ním a odíde, predsa na konci sa smieri s Herodiadou a ona ide s ním do vyhnanstva. Práve tedy v tom, v čom si zakladal, na čom mu záleží, neutrpí porážky, on spokojne sa môže vzdialiť, osud jeho nebude už tak ťažký, veď si ho bude s ním sdieľať i Herodias. A v tých slovách Herodiady:

„Och, spolu:
len čím skôr zniesť tú — za hriech — pokutu!"

je obsažený sľub ďalšieho života, ktorý, keď i bez kráľovstva, predsa môže byť šťastný a blažený pre Herodesa, lebo veď Herodias bude s ním.

Herodias je tu viac zničená, než Herodes. Ona práve v tom utrpela porážku, v čom si najviac zakladala: v kráľovskej sláve, je ponížená, zlomená, opovrhnutá, a

len v poslednom okamihu sa uspokojí s Herodesom a osudom svojím.

V tomto je teda chyba: koniec Herodesov je nie dostatočne tragický, vlastne tragický koniec nezastihne ho ako celého človeka, len ako kráľa. A ako sme to už hovorili, je to ústupok pravde historickej: Herodes nesišiel nijakým zvláštnym spôsobom so sveta. Lenže musíme i to podotknúť, že celému charakteru Herodesovmu najlepšie zodpovedal takýto tragický koniec. Keby mu bol chcel dať básnik umrieť na konci, bol by ho musel i v celom diele inakšie charakterizovať. Herodes síce chce spáchať i samovraždu na rimanský spôsob, od druhého sa chce dať zavraždiť, a keď mu tento odopre takú službu, sám to nevykoná, lebo jeho charakter to nedopustí, a keby to vykonal, museli by sme povedať, že básnik chybil v charakterizovaní Herodesa, lebo v celom diele predstavil nám ho chabého, a iba na konci ukázal nám ho ako hrdinu.

Je tu tedy konzekventnosť psychologická a logická: chabému charakteru zodpovie chabý koniec. Tak, že chyba, ktorá sa javí v celom diele v charakterizovaní hrdinu a ktorá pochodí z prísneho sa pridŕžania historického podania, je spolu i dobrou stránkou, umeleckou zásluhou diela a básnika, lebo je dôsledne ukázaná tá slabosť charakteru až do konca. Samému dielu síce to poškodilo, lebo koniec je nie dostatočne tragický, úplne nás neuspokojí.

Už bolo spomínané prvej, že Lipps a Volkelt odsudzujú akýkoľvek svetový názor, ktorý sa vnáša do dramatických diel, či so strany básnikovej, či so strany kritiky. Ale akokoľvek berieme veci, nejaký názor na svet môžeme najsť v každom dramate, ba v každom diele umeleckom. Otázka je len to, či sme oprávnení o ňom

hovoriť. Je pravda, že samému dielu na tom nezáleží; nech je v ňom svetový názor kresťanský, alebo pohanský, mystický alebo naturalistický, individualistický alebo sociologický: tým samé dielo nevyhrá ani na kráse, ani na ästetickej hodnote. I to je pravda, že svetový názor akýkoľvek patrí do filozofie, kdežto umelecké dielo patrí umeniu a ästetike. Ale s druhej strany, ako básnické dielo je nielen formálne, ale i ideove majetkom literatúry a ästetiky, a ako básnik nielen rečou a citmi, ale i myšlienkami svojimi je básnikom, tak je oprávnená literárna kritika prehovoriť i o myšlienkach básnikových, i o svetovom názore jeho.

A konečne sám básnik, aspoň v tomto prípade, podáva nám k tomu pohnútku, aby sme sa zmienili i o svetovom názore, ktorý sa javí v tomto diele. Oprávňujú k tomu slová tragédie:

„len čím skôr zniesť tú — za hriech — pokutu!“

Ako z týchto slov vidíme, básnik je prívržencom teorie: pokuta za hriech. Či je oprávnené takéto smýšľanie v tragédii, to voči auktoritám, ako je Lipps a Volkelt, nechceme rozlúštiť. Podotkneme len, že táto teoria je zastúpená v mnohých dielach dramatických, medzi inými i u Hebbela, potom dľa Ulriciho a Gervinusa i u Shakespearea, a zastúpená je i v mnohých ästetikách, počnúc od Aristotela, u Hegela, Schellinga, Vischera, Weisseho atď. Pravda, najdú sa i takí, ktorí zavrhujú túto teoriu. Baumgart na pr. hovorí „Nur ein unverdienstes Sckicksal ist tragisch.“ *) Potom mnohí teorii tejto dajú metafyzického podkladu, tak Hegel, Hebbel i Hartmann, ktorí v tom trestaní za hriech vidia pôsobenie vyššej moci, a to by bolo, čo na konci smieri nás s hrdinom.

*) Volkelt, Aesth. des Tragischen, citované str. 165.

Ale všetko toto sú individuálné mienky, do ktorých nás vlastne nič. My jednoducho len to chceme spomenúť, že u Hviezdoslava v tragédii *Herodes a Herodias* nachodíme túto teoriu, a čo pri tom vyzdvihnúť chceme, je to, že teoria táto sa cele správne uplatní tu. Lebo nevnášame ju my sami do diela, ani nepanuje ona v celom diele, čo by mu dalo potom charakter grécky, charakter osudovosti; ale teoria táto uplatní sa len na konci, a to tak, že sám Herodes a Herodias, keď sú už nútení nahliadnuť svoj pád, vyslovia tieto slová, že je to pokuta za hriech. Do toho času však ich to nemýlilo, presvedčení boli o tom, že majú pravdu, a za ňu i bojovali až do konca. A i vtedy ešte musíme vyzdvihnúť, že i tá pokuta, pád Herodesa a Herodiady, je nie akoby metafyzická pokuta, neprichodí shora, alebo nepredvídane, ale je pripravovaná od začiatku a je logickou nevyhnutnou konzekvenciou všetkého toho, čo sa dialo. Tak, že teoria táto, keď i uplatnila sa v diele, nezkazila jeho dramatickú silu.

Na čom nám však záleží pri tomto posudzovaní básnikovho svetového názoru, je hlavne to, že je rozhodne optimistický a pri tom trocha mystický. Samo v sebe také ponímanie svetových vecí, že hriech obdrží svoju pokutu, je optimistické, a v tomto, keď pokutu očakávame od vyššej mocnosti, ktorá riadi beh sveta, je trocha mystiky. Tu na Herodesovi ako by bol chcel básnik dokázať, že nech je človek akokoľvek veľký, vysoko postavený a slávny, keď hreší, keď krivdí ľudu, keď uráža mravné zákony, pokuta ho neminie. Tento mravný podklad dodáva ceny a hodnoty svetovému názoru Hviezdoslava. Mystika, ktorá sa ináče tiahne celým dielom, tu malý význam má. Ba sám názor na svet Hviezdoslavov v tomto diele podaný je tým cennejší, že je neodvislý od nejakej metafyzickej bytnosti. Ako sme už vyzdvihli, samé skutky

ľudské, keď sú zlé, druhým škodné, ako by dľa básnikovho smýšľania samé v sebe už obsahovaly zárodky zkazy a pádu človeka, ktorý ich koná.

A toto nás vedie k tomu, aby sme prehovorili ešte nakrátko i o slovenskom charaktere tohoto diela. V čom sa javí slovenský charakter tragédie tejto? Prečo ju môžeme našou, slovenskou pomenovať? Je ťažko zodpovedať túto otázku; veď nemáme ešte v literatúre našej diela, ktoré by ako tak bolo riešilo túto otázku a ktoré by bolo čistým zjavom slovenského ducha. A krem toho žiadala by sa väčšia známosť dramatických diel druhých národov, a vtedy, porovnávajúc diela tieto, dalo by sa určiť, v čom sa javí slovenský duch v dielach literárnych. No i takto, bez týchto prostriedkov, pokúsim sa aspoň nakrátko o to. Síce všetky tieto úsudky v prvom rade, bezprostredne budú sa vzťahovať na samého básnika, a len v druhom rade — keďže prijmeme teoriu dedičnosti — i na celý národ.

Po celom diele, ako zvláštny charakter, tiahne sa istá mystika, ani vlastne je to nie mystika, ktorá by cítila všade pôsobenie vyššieho ducha, je to skorej viera a pobožnosť, ktorá ako pel rozkladá sa po celom diele a ktorej nenajdeme inde. V Sudermannovom „Johannesovi" na pr. alebo i v druhých spomenutých dielach, ktoré obsahujú tento istý predmet a túto dobu taká chladnosť bije k nám v tomto ohľade. Veď spomenul som už, aký veliký je rozdiel v tých dvoch spôsoboch, ako zamieša do deju Krista Sudermann, a ako sa dá zjaviť Kristovi Hviezdoslav. A vôbec celá tá scéna, keď sa Jánovi a dvom jeho učedlníkom zjaví Kristus, je taká zvláštna už i sama v sebe i so svojím ideovým obsahom, že podobného niečoho nenajdeme vo svetovej literatúre, a musíme o nej povedať, že je to niečo par excellence slovenské.

I ten svetový názor básnikov má na sebe známku slovenského ducha. Optimizmus, v ktorom je trocha prírodovedeckého smýšľania a trocha panteizmu, ktorý tak súdi, že celá príroda je akoby stelesnené božstvo a následkom toho v samej prírode panuje pravda a spravedlnosť; ten optimizmus, dľa ktorého skutky samé obsahujú v sebe už i počiatky svojej odmeny a pokuty, ktorá odmena alebo pokuta, bez pôsobenia nejakého deux ex machina, len následkom spravedlnosti, ktorá panuje v prírode, sama od seba prichodí: toto tiež smele môžeme považovať za prejav slovenského ducha. Najdeme i inde podobné smýšľanie, ale tomu chybuje ten panteistický obsah. Alebo ešte najskorej najdeme pessimistické ponímanie tragikumu, dľa ktorého celý život je len utrpenie a každá vášeň ľudská, poneváč je prejavom života, zasluhuje utrpenie. V slovenských dramatách všetkých len zlý, hriešny človek môže trpieť, a to nie preto, ako by tá vášeň sama v sebe bola hriešna, ale preto, že ona vedie človeka ku hriešnym skutkom, ktoré sa protivia mravným zákonom.

A konečne samé charaktery tejto tragédie majú na sebe mnoho slovenského. Herodes je síce človek vášnivý, ale zato vášeň jeho nepresahuje obyčajné hranice ľudské, ako u hrdinov Shakespeareových, u ktorého zjaví sa nám síce celý človek, celý charakter v každom položení, ale vždy pod prevahou jednej velikej vášne, alebo u hrdinov Corneillea a Racinea, kde sa hrdina ukáže vždy len s jednej strany, ako od všetkého iného, od všetkých druhých individuálnych známok abstrahovaná vášeň. U Hviezdoslava je hrdina jednoduchý človek, ktorého opanovala vášeň, ale zato vášeň táto ho nezničí. Herodesa síce privedie vášeň jeho do protivy s jeho povolaním kráľovským, vedie ho k tomu, aby urážal mravy

a sdieral ľud, ale do boja ho nevedie, boj sa vyvinuje sám nevyhnutne z tých skutkov, ku ktorým zaviedla tá vášeň Herodesa. On sám sa trocha i namáha vydobyť uznania a práva svojej vášni, ale len rečami, keď ju odôvodňuje mravne, bojovne však nezakročí, radšej ustupuje.

Zjavuje sa tu vliv snivej povahy slovenskej. Dlhé storočia, ktoré národ náš presníval bez boja a povedomia, utvorily z nás snivých, dumných ľudi, ktorí sa uťahujeme s arény, stránime sa boja. Takýto je i Herodes. On mnoho sníva, robí pekné plány, myšlienky jeho sú často vznešené a ideálné, k tomu i mnoho hovorí, veliké slová, ktoré, keby maly samé v sebe silu, by na hŕbu zvalily celý svet — ale k činu málokedy napruží svoje telo, konať nevie. Za svoju ľúbosť a za jej uznanie pekne hovorí, ale nebojuje, sníva ďalej, myslí si, že to uznanie samo príde, a medzitým vášeň jeho vedie ho vždy ďalej a ďalej na zlej ceste, ktorej on pre svoje ideálné snívanie ani nezbadá, alebo keby i zbadal, nechce napraviť, a nechce dokázať svetu, že je to dobrá cesta. Až vášeň zavedie ho — skoro bez jeho povedomia — na koniec tej cesty a do záhuby, a on prebudí sa zo svojej dumy až vtedy, keď už niet východu pre neho. Nie on sám direktne a aktívne zapríčinil svoj pád, ale len negatívne, tým, že dal sa viesť svojej vášni ta, kde ona chcela. Toto je tragikum slovenské.

Aký ohromný je tu rozdiel medzi Herodesom a na pr. Romeom Shakespeareovým! Koľko podstúpi Romeo, ako sa trápi, ako behá ustarostený, ako bojuje a podujme všetko možné, len aby Julia jeho bola. Alebo Macbet akých ukrutností je schopný, len aby vyhovel svojej ctižiadosti, aby obdržal kráľovskú korunu. Ešte najbližšie by stál z toho ohľadu k Herodesovi Hamlet, ale i ten

bojuje viac so sebou, so svojimi pochybnosťami, a pritom i aktívne viac vykoná, ako Herodes.

A ako Herodes, také sú i druhé osoby tragédie: Ján Krstiteľ, ktorý tiež mnoho hovorí, hromží i proti kráľovskému domu, má smelosť to všetko i do očú povedať kráľovi, ale zato nevykoná nič. U Sudermanna Ján v takom istom položení, keď mu jeden z ľudu podá kameň do ruky, aby započal kamenovanie, ostatní že ho nasledovať budú, chytí kameň, za chvíľku váha a len potom ho odhodí. Taký je i Manahen, ktorý sa zhrýza vo svojich dumách, často vzdychá, prehovára kráľa, pritom je samá svedomitosť, pokora a spravedlnosť, v hneve svojom obzerá sa na nebo, či príde pomoc, a len ďalej vzdychá, rady si nevie dať, k činu sa nemôže pohnúť. A taká je i Tamar, celá jej bytnosť je passívna, a okrem pár slov, ktoré prehovorí, je to bezslovná útrpnosť.

Toto neprotiví sa tomu, čo som na začiatku hovoril, že sú to charaktery židovské. Na vonok sú také, a myslím, aspoň o Herodesovi som dokázal prvej, nakoľko je Židom. Toto však, čo tu spomínam, je spoločná povaha skoro všetkých osôb dramatu, je to niečo vnútornejšieho, hlbšieho, slovom to je práve ten slovenský duch, ktorý sa javí v týchto osobách i v celom diele.

A toto je nie chybou tragédie; naopak, je to jej zvláštnosťou, ktorá nás priviedla o krok bližšie k poznaniu básnika a seba.

KAIN — BYRONOV A HVIEZDOSLAVOV.*)

Porovnávanie literárnych diel obľahčuje porozumenie dvoch alebo viac duší, individuí, tvoriac akoby bránu do najkrajšieho chrámu, do duše človeka. A má to aj istý pôvab v sebe, keď dve individua jedným a tým istým predmetom sa zaoberajú. Takýto literárny zjav akoby bezprostredne budí v nás zvedavosť ohľadom príčiny toho, čo viedlo jedného i druhého básnika k tomu istému predmetu, zvedavými nás robí na to, ako ponímal jeden i druhý tú istú vec alebo udalosť, ktorú stránku jej zachytil, ako charakterizoval tú istú osobu, čo chcel docieliť jeden i druhý svojím dielom.

Každé dielo, ak je literárne cenné, má na sebe známku pôvodcu svojho tak, že chcejúc pochopiť dielo, potrebné je uvážiť i osobnosť básnikovu i dobu jeho. Umelecké dielo je takto syntézou charakteristických čŕt osobnosti básnikovej i doby jeho.

Byron a Hviezdoslav sú veľmi rozdielné charaktery, úplné protivy. Byron je sanguinickej nálady, Hviezdoslav melancholickej; jeden je ľahkej mysle, druhý zádumčivý; jeden prudký, druhý vážny a hlboko tichý; u jedného

*) Slovenské Pohľady. 1907. Ročník XXVII. (r. 1907.) Čís. 8. Str. 463.

ohnivý cit srdca spravuje, vedie myšlienky, u druhého v prevahe je rozum nad srdcom, myšlienka nad citom.

I časy, v ktorých žijú, sú veľmi rozdielné. Duch Byronovho času, začiatok 19. storočia, cele presiaknutý bol skepticizmom, tým smerom, keď človek pochybuje o všetkom jestvujúcom, pochybuje i o samej možnosti toho, že by niečo správne, dôkladne mohol poznať a preto za daromné, ničomné považuje všetko, i sám život. Toto chápanie života dostane výraz v literatúre ponajprv v Goetheovom *Götz von Berlichingen,* v ktorom panuje túžba po minulých, slávnych časoch, keď ešte jestvovaly ideály, jestvovaly veľké oživujúce myšlienky a človek vedel ešte vykonávať i veľké skutky; a ešte tuhšie sa vyráža tento skepticizmus v Goetheovom románe *Werthers Leiden,* kde myšlienka úplného zrieknutia sa všetkého milého, celého života, opanúva celý román. A zvlášte tieto dve diela maly vliv na Byrona, týmto duchom sú prejdené všetky jeho básnické tvorby; on bol prvým a nejväčším hlásatelom wertherizmu v Anglicku. K tomu pripojuje sa romantika, keď básnik usiluje sa dať slobodný výraz svojim túžbam, svojim myšlienkam, keď fantázii svojej dá slobodný let a hľadí sa cele vymaniť zpod ťarchy foriem dávnejších, zpod jarma klassicizmu. Romantizmus ešte sjednotiť chce ideál a skutočnosť, poeziu a život, a poneváč v prítomnosti nemôže pod dojmom Humeho skepticizmu, tedy to v stredoveku hľadá uskutočniť. Tam, v ďalekej minulosti hľadá predmety, ktoré by odvrátily myseľ jeho od prázdnej, ničomnej prítomnosti a pozdvihly by ju nad svet tento smyselný.

Pod vlivom tohoto romantizmu stojí i Hviezdoslav. On osvojil si ho z diel Puškina a Mickiewicza, ktorí tiež od Byrona sa učili, a z diel Sládkoviča. Ale Hviezdoslav ukazuje ďalší vývin romantizmu v svojich spisoch, vlastne

čo dobrého bolo v romantizme, toho sa pridŕža a uvádza do literatúry. Pozdejšie však, po francúzskej revolúcii, prehnanosť romantizmu stretne sa s reakciou, realizmus a z toho vyplývajúci materializmus prichodí vždy viac ku vláde v literárnom svete. A u Hviezdoslava i tieto majú svoj vliv, tak že v dielach jeho v umeleckej harmonii najdeme spojený romantizmus, realizmus a materializmus. Tohoto následkom je, že on v dielach svojich obráti myseľ svoju k ľudu, ku nižšej triede spoločnosti, tam hľadá dušu, tam hľadá krásu a poeziu. Preto i dialekt ľudový uvádza do literárnej reči. Ten zjav, že k ľudu obracia pozornosť svoju, je výplyv realizmu, že u ľudu hľadá krásu, vznešenosť duše ľudskej, je účinkom romantizmu.

Forma Byronovho *Kaina* je tragédia a v užšom smysle dramatická báseň. Sú v diele tomto všetky podmienky, ktoré ho tragédiou robia. I tu je človek v boji s osudom. Tragédia — tak určuje ju Kirchner*) — predstavuje mohutné náruživosti a veľké záujmy ľudského života. Vždy je jedno strašné nešťastie, ktoré hrdinu zastihne a pozorujúceho strachom a súcitom naplňuje. Človek vždy sa stretá s pomermi, predsudkami nepriaznivými, s nepriateľom, a hotová je srážka s nimi, v ktorej hrdina tragédie padne; Kain nie síce fizicky, ale mravne, lebo zavraždí druhého. Všetky tieto črty, charakteristické pre tragédiu, najdeme i v Byronovom Kaine, ale najdeme ešte i viac. Sám Byron menuje svojho Kaina „mysteriou", a síce, jeho slovami, „prispôsobniac sa starým nadpisom, pripojeným ku drámam podobného predmetu, ktoré sa menovaly: ‚mysterie alebo morality' ". Tieto mysterie u Egypťanov, Grékov a Rimanov boly tajné učenia a kulty na poctu Bacchusa, Zeusa, Isidy atď. a obsahovaly tajnosti

*) Fr. Kirchner: „Wörterbuch der philosophischen Grundbegriffe."

života, problémy bytu, smrti, nesmrteľnosti. Je to tedy dramatická báseň, ktorá sa zaoberá nie natoľko samým človekom, ako skorej s osudom človečenstva.

A v tomto smysle by bol i Hviezdoslavov Kain dramatickou básňou, i tu sa zaoberá básnik osudom celého človečenstva, ale tu chybujú elementy, ktoré by báseň túto práve dramatickou urobily. Jednotného deju, čo dráma vyžaduje, tu niet, osoby nekonajú, ale rozprávajú a cítia viac, hrdina básne neprijde do boja s predsudkom, s nepriateľom, z čoho by povstala srážka, ako základ tragédie. Len rozhovor osôb nás mýli, lebo dáva básni vonkajšok drámy. V pravde však je to epická báseň, v ktorej nám zväčša básnik rozpráva a zapletá do svojej rozprávky dialogy a chór osôb básne. Ani nebol to úmysel poetu, aby dramatickú báseň napísal, on sám medzi epické básne vriaďuje dielo svoje. A smele tvrdíme, že báseň Hviezdoslavova, ako epická báseň, je o mnoho dokonalejšia, lebo je zaokrúhlenejšia, jednotnejšia, než báseň Byronova ako dramatická báseň, lebo v tejto chybuje jednotná, panujúca myšlienka, ktorá po celom diele by sa tiahla a objasňovala by cieľ básnikov. I tomu, čo prednesie Hviezdoslav v svojej básni *Kaine*, najlepšie zodpovedá tá forma epickej básne, ktorú jej dal; už menej vidíme tejto harmonie medzi formou a obsahom v Byronovej básni, lebo tu niet deja nijakého, osoby všade len rozhovor vedú, a až na konci jest trochu konania. A dramatická forma práve dej žiada.

Aby sme však vedeli, čo je vlastne vo veci, v krátkosti prezreme obsah jedného i druhého *Kaina*.

Pri raji, ale už von z neho, shromaždená je prvá rodina: Adam a Eva, Kain a Ábel, Adah a Zillah, ráno, aby s vychádzajúcim slnkom odrazu preukázali obeť Stvoriteľovi svojmu. Z úst každého odznievajú chválospevy

k Bohu, každý sa ponáhľa velebiť Všemohúceho, iba Kain ostáva nemý. Všetci so zadivením a s pohoršením obrátia sa k nemu, prečo sa nepokorí pred Bohom, prečo ho nechváli; on s výrazom opovrženia pozerá, a povedá, že nemá prečo, že keď mu i život dal, ale mu ho i vezme. (Odkiaľ vie to už Kain, že umreť musí? Veď Lucifer povie mu to len pozdejšie.) I ženy ho prehovárajú, aby opustil mrzutosť, hnev, aby nezúril. Potom odídu a Kain ostane sám, aby rozmýšľal o živote, a myšlienky jeho vždy len k tomu výsledku ho zavedú, že všetko zlé, čo je medzi nimi, i ten samý hriech, ktorý Eva spáchala v raji, on, sám Boh chcel. Ovocie božieho konania je horké, prečo by mal byť teda Boh dobrý, azda preto, že je všemohúci? Načo ho tak vychvaľovať, tak velebiť? A ako takto dumá a proti Bohu zúri, tu sblíži sa k nemu Lucifer a vyvinie sa medzi nimi rozhovor. Lucifer schvaľuje Kainovo zúrenie a povzbudzuje ho, lebo to nesmrteľná čiastka hovorí z neho. Shovárajú sa potom o živote, že človek je vlastne stvorený len preto, aby umrel, potom o smrti. Lucifer vábi Kaina, aby sa mu pokoril, aby ho uznal za pána svojho a nasledoval ho. Kain náklonný je s ním isť, ale vtedy prijde Kainova žena Adah a volá ho, aby už šiel medzi nich, i dietky že ho čakajú. Adah sa dohaduje s Luciferom o rozličných otázkach, nepopúštajúc zo svojej viery v Boha. Konečne Lucifer predloží Kainovi dve cesty, ktoré jedna druhú vytvárajú: alebo hľadá vedu a ide s Luciferom, alebo chce lásku a ide s Adou. Kain volí vedu a nechá ženu.

Cesta vedie ich do bezdušnej prázdnoty — toto je druhé dejstvo. Letia povetrím, Lucifer posmeľuje Kaina slovami: „Maj dôveru vo mne, a povetrie, nad ktorým ja panujem, ťa ponesie.“ Potom vo výške Lucifer ukazuje

Kainovi množstvo telies nebeských, ktoré všetky sú podobné zemi, na ktorých tiež ľudia bývajú a mrú a po smrti prichodia do Luciferovho kráľovstsva. Takto zvedavým ho urobiac na tú krajinu, kde po smrti má sa zdržovať, ta obrátia svoj smer a spúšťajú sa, pred nimi sa zatmieva, a blížia sa ku svetu fantómov, ku svetu tône a ztratia śa v oblakoch; tak prídu do Hadesu. Kain obdivuje tie čierné, nemé, ohromné svety a ich veľké obyvateľstvo, o koľko väčší sú títo ľudia, než tí na svete, ku ktorým i Kain patrí. Tu Lucifer vysvetľuje mu, že Kainovi potomci ešte menší budú, lebo tí, čo sú tam, tiež na svete žili pred Adamom, ale človečenstvo krpatie vždy viac a viac. V ďalšom svojom rozhovore popretriasajú všetky otázky metafyziky, etiky, teologie i ästetiky. Konečne Kain žiada, aby mu ukázal, kde sa zdržuje on a ǩde Boh; Lucifer nechce mu to k vôli urobiť, lebo veď i tak sa dostane na jedno miesto, a napomína ho, aby krotil svoje baženie, svoju ambíciu, lebo zahynie, keď vidí jedno z tých dvoch miest. Smrť je začiatok poznania týchto krajín; a tak Kain viac nemá toľký strach pred smrťou, keď ona k takémuto niečomu určitému vedie. Lucifer nazpäť chce zaviesť Kaina na zem, kde množiť má plemä Adamovo, jesť, piť, robotovať, triasť sa, smiať sa, plakať, spať a umierať. Iba jedno dobré pošlo z prekliateho jablka, a to je: rozum. Trpieť a myslieť má človek, v srdci si utvoriť osobitný svet, kde nemýli ho nič, takto sa sblíži k duchom, a takto môže víťazne bojovať so samým sebou. — Prijde na zem, zas v blízkosti raja najdeme Kaina so ženou Adou, a, obzerajúc spiace dieťa svoje, Kain vzdychá, že i to nevinné decko musí trpieť trest za hriech prvých rodičov: Adah prejaví svoju úfnosť, že azda príde spása, ktorá oslobodí rod od tej pokuty. Dôjde Ábel a osloví Kaina, aby na tých

dvoch oltároch, ktoré on postavil, kým Kain preč bol, zavďačili sa Bohu obeťou voňavou. Kain dlho sa zdráha, hovoriac, že jeho i tak nemá rád Boh, ale konečne ide, obetujú a modlia sa. Kainov oltár vietor smetie na zem, a Kain v rozhorčení povie, že viac on nestavia oltára, ani nestrpí nijakého, a chce i Ábelov oltár porúchať, v čom Ábel oproti sa mu postaví. To ho ešte viac dráždi. Ábel mu ponúka, aby ešte raz obetovali, ale Kain hrozí v hneve, aby ho pustil, lebo ináče nová obeť Ábel bude. Ale Ábel stane si pred neho, lebo že milší mu je Boh, ako život. Tu Kain schytí kôl a zabije ho s tými slovami: „Zanes život Bohu svojmu, ktorý žiada život.“ Kain omámený stojí a díva sa na Ábela, nemohúc pochopiť, že by mu už koniec bol, že by život len taká chatrnosť bola, aby tak chytro sa skončil. Shrnie sa celá rodina, a preklínajú Kaina. Ohlási sa Boh z neba, sostúpi anjel a udre pečať na čelo Kainovo, aby ho všade poznali a jeho trest, odobraním mu života, nemenšili. Kain so ženou odídu túlať sa.

Takto končí sa Byronova báseň, a Hviezdoslavova je práve pokračovanie toho deju, ktorý vidíme v básni Byronovej. Už vykonaná je bratrovražda, už odznela kliatba božia a súd sosypal sa už na hlavu Kaina: vtedy on všetkým tým zronený, nemý, odulý, s rozmetanou hrivou pustil sa v cestu, utekajúc pred údermi, pred trestom svojho vlastného svedomia; dorazil k hore a zmizol v nej. Otec Adam, ustatý od zúrenia, ticho sa opre o kmeň olivy a dumá. Matka Eva zas čupí u šiatra s rozcuchranými vlasmi a časom zdýma, zahľadiac sa pred seba, vše pozrúc na otca, zas v tú stranu, kde Ábel leží, alebo za Kainom. Adam obráti sa ku horám a, akoby za Kainom, posiela ukrutné hrozby, až na krik jeho sbehnú sa dcéry a tíšia otca, že veď azda prebudí sa

ešte Ábel, že zajde slnko, rosa ovlaží mu údy zomdlené a ovce teplým dychom prebudia ho. Ale Adam už chápe, že Ábel je korisťou smrti. „Cupol prvým jablkom s jablone bôľu.“ Do jeho ťažkých, bôľnych rečí zamieša sa Eva a celý hriech svojho syna Kaina na seba chce prevziať, ona, prvá hriešnica je vina všetkého, ona nech je predmetom hnevu otcovho, ona nech znáša celú bolesť ztraty dvoch synov. Potom Adam pošle dcéry pre telo Ábelovo, aby ho zakopať mohli. Chór sestier spieva nad mrtvolou brata Ábela, iba jedna z nich, Dina, nemo počúva, pritom myslí na muža svojho, Kaina, a vzdychá za ním. Telo Ábelovo pochovajú a jeho sestry sa porozchodia sbierať kvety a ozdobia prvý hrob, pritom spievajú v chóre. V tom ozve sa matkin hlas, odbehnú ku šiatru; iba Dina akoby k zemi pribitá, stojí a po krátkom váhaní dá sa do behu v protivnú stranu, ide hľadať muža Kaina. A sotva že sa ztratila s očú rodiny a zanikla v nočných tôňach, žalostivým hlasom volala za Kainom; bez strachu „nesená mocnejším citom“, uteká ta, kde predtým oddychúval, odtiaľ zas ďalej beží, ťarchu cesty umenšujúc milými rozpomienkami na ich spoločné mladé časy; vše oddýchne a tu celé hajno dávnych obrazov predstaví sa jej mysli a dodá jej sily k ďalšiemu hľadaniu. Všetky jeho milé miesta prebehne, zavše ozýva sa jej hlas: Kain, Kain! Vidí, že búra toho dňa, Kainov hrozný skutok rozdvojil svet ťak, že rozpadnutím hrozí a ona v sebe cíti povinnosť sceliť ho, ona, slabá žena, cíti sa povolanou na velikú úlohu smieriť svet. V tom mesiac osvieti okolie, zazre Kaina, utiahnutého, skrčeného, nemo sedieť. Volá naňho, prihovára sa mu, prehovára ho, či ju nepozná, či sa hnevá na ňu; ale Kain mlčí, len keď spomenie, že otec odpustí mu, vtedy trhne ním, a odpovedá jej, že on nechce odpustenia, lebo „či odpustil ten záhradník tam

skúpy, pravý sebec, rodičom, že si jedno mizerné odtrhli plánča?“ Nech si podrží otec svoj hnev, Kain tiež zachová svoj hriech a preobraziť chce ním svet. Žena Dina pripomína mu dávné blažené časy, sväzok lásky, a svojím upením, vzdychaním chce zaceliť rany. Kain nepoddáva sa, prichodí zas ku sebavedomiu, „prijíma zlo za svoj remek“, a úmysel má v hriechu ostávať. Dyna vytýka mu pýchu a odvoláva sa na srdce jeho, či ľúbil ju niekedy, lebo ľúbosť rastie ako potok, teda i jeho väčšia by mala byť teraz. A v týchto slovách pozná on svoju ženu, i v ňom vzbudia sa rozpomienky na minulé krásne dni a vidí ruka v ruke kráčať šťastný pár. Tento obraz, tieto rozpomienky už-už privedú ho k žene, zatúži zas po blahu manželskom, lenže prekazí mu vždy snahu jeho myšlienka kliatby otcovej, ktorá mu dobíja na myseľ. Dina všetko na láske zakladá, láska je všemohúca, ona prinesie i úplný mier do duše jeho. Kain nakloní sa slovám ženy a vo svite rannom spúšťa sa nadol, aby s Dinou začal nový blažený domáci život. V tom však zjaví sa padlý anjel, Lilita, a zvábi Kaina slovami, ktoré v ňom zas prebudia sebavedomie a pýchu. Darmo volá Dina, aby sa nedal zmiasť, aby spomenul na zásvit v duši, aby ustúpil a uskočil rýchle. Dve ženy bojujú, až zvíťazí Lilita, padlá žena, a úplne zvábi Kaina: spolu odídu a Dina padne. A končí básnik: od toho času sa vo dva prúdy rôzni človečenstvo; jeden má žriedlo v skamenelých srdciach, je „sám svár a lesť a ziskobažnosť kalná . . . brehy trhá s útulky cnosti, s pravdy oltármi, s majákmi svetla; zaplavuje nivy s ich krásou, dobrom, korisť zaberá skvost nádeje i práce hotovizeň, v púšť obracajúc sľubný Kanaán . . .“ Druhý je tajného pôvodu, „snáď pŕška z neba je mu roditeľkou i dojkou“ a konanie jeho je blahonosné. Tieto dva prúdy závodia prvenstvo a vždy neresť, prúd s jedopenou, zhubca obdrží víťazstvo. —

Tento veliký rozdiel vo dvoch Kainoch. Že také rozličné momenty prvej tragédie svetovej zachytili básnici, to vyplýva z rozdielu ich charakteru. Byronova prudkosť, náruživosť, jeho prchkosť a vzdorovitosť žiadaly dej ukrutný, žiadaly srážku hrdinu s predsudkami a z toho vyplývajúcu smrť, a takejto povahe zodpovedala i dramatická forma. Hviezdoslavovej zádumčivosti, jeho vážnosti a tichosti zodpovedalo práve opísať duševné položenie Kainovo po ukrutnom skutku, predstaviť trápenie jeho svedomia, a tejto povahe a tomuto predmetu zas úplne primeraná bola forma epickej básne.

A teraz už dajme sa do hlbšej úvahy a kritiky dvoch diel. Keď hľadáme cieľ v Byronovom Kaine, keď opýtame sa, čo chcel básnik dokázať, akú pravdu v tomto diele svojom, keď žiadame odpoveď na otázku, prečo volil tento predmet, čo ho ponúkalo napísať Kaina: — nevieme nič odpovedať, ako to, aby v tejto osobe Kaina, ktorého charakter zodpovedá jeho povahe, predniesol svoje myšlienky, svoje náhľady o svete, živote, smrti, Bohu; aby v osobe Kaina predstavil svetu seba. Toto síce Mickiewicz za zásluhu pokladá, keď hovorí, že: „to mocné tušenie potreby spoetizovania svojho žitia, sblíženie ideálu ku skutočnosti určuje celú cenu poetickú Byrona," a Byron že je poetom žitia skutočného; čo uznáme ochotne i my, že je zásluha Byronova, ale za cieľ poezie položiť sa predsa nemôže, lebo i vtedy, keď poet ospevuje seba, keď opisuje svoj duševný stav, i vtedy má stáť v službe vyššieho cieľa, i vtedy podriadiť má seba vyššej pravde, ktorú chce dokázať. Naproti tomu u Hviezdoslava najdeme odpoveď na predložené otázky. Jeho viedla hlboká myšlienka; on delí ľudí na dobrých a zlých, všeobecne vidí vo svete prevahu zlých, zkusuje panovanie hriecha a neresti, tohoto pôvod vidí v Kainovi. Túto myšlienku

stelesnil on v básni Kain, a túto pravdu vložil do poetickej formy. Pred oči nám stavia domášny krúžok najstaršej spoločnosti ľudskej. A okrem toho i druhý hlbší cieľ ho viedol ku Kainovi, nakresliť psychologiu človeka vražedlníka. Ako sa mu to podarilo, uvidíme ďalej pri charakterizovaní jeho Kaina.

Keď podať chceme charakteristiku Byronových osôb v Kaine a i vôbec, prácu máme dosť ľahkú, lebo nám dostačí jednu osobu charakterizovať a máme obraz, pochop o všetkých osobách. V pravde u Byrona nenajdeme rozličných osôb, všetky sú rovné, vo všetkých takrečeno samého básnika poznáme, len mená sú rozdielné, len po týchto ich rozoznávame. Hippolyt Taine v svojich Dejinách anglickej literatúry hovorí o ňom: „Ak len hlupáci môžu privlastňovať mu hriechy jeho hrdinov, tak zase len slepí nemôžu vidieť v ňom city jeho osôb; toto je tak pravdivé, že vlastne len jedinú osobu stvoril. Childe Harold, Lara, Džaur, Korzár, Manfred, Sardanapal, Kain, jeho Tasso, jeho Dante a ostatní, vždy ten istý človek, v rozličnej odeve, vo viacerých krajoch, s rozličnými výrazmi, ale tak, ako maliari robievajú, keď s premenením šiat, ozdoby a položenia z tej istej vzorky päťdesiat podobizní maľujú.“*)

Lebo pozrime len Kaina, jeho obraz už dosť jasne stojí pred nami. V celej básni iba v prvom dejstve najdeme črtu Kainovu, keď sa oproti postaví ostatným osobám, keď sa stane srážka medzi ním a predsudkami jeho bližných. Tu vidíme ho ako vzdorujúceho, protiviaceho sa prijatým náhľadom, on, nespokojný so všetkým svoje náhľady by chcel všetkým osobám nanútiť, chcel by jestvujúci poriadok prevrátiť a svoju vôľu uplatniť. Teraz už

*) H. A. Taine, Histoire de la littérature anglaise, IV.

očakávali by sme, aby jeho charakter vyvíňoval sa v tomto smere, aby rástla jeho zúrivosť a nespokojnosť, aby rovno kráčal ku svojmu vyznačenému cieľu, to jest preobraziť svet dľa svojej vôle, aby bojoval za tento svoj cieľ. Ale u Byrona Kain síde sa s Luciferom, a miesto toho, aby vykonali niečo k cieľu vyznačenému, rozhovor vedú so sebou, v ktorom rozhovore raz Lucifer je múdrejší ako Kain, raz zase Kain ako Lucifer, len preto, aby sa rozhovor nepretrhol. A nemôžeme tvrdiť, že by tento ich rozhovor slúžil k cieľu; ani povzbudenia neobdrží Kain od Lucifera k jeho snahe, veď Kain je od začiatku zlý, zúrivý, nespokojný a často povie väčšie blasfemie, ako sám Lucifer. Je pravda, že sám v sebe tento rozhovor medzi Kainom a Luciferom je dramatický a z dramatického ohľadu dokonalý. Macaulay, v úvahe o Byronovi hovorí, že Byron „jedinú scénu písal, ktorá i formálne je dramatická, scénu medzi Luciferom a Kainom. Rozhovor je živý a obe stránky živo sa zúčastnia v ňom," ale pokračuje ďalej, „iba na podobu je dialog, v podstate je monolog. Vlastne zhrýzanie je to, len jedného nespokojného a pochybujúceho ducha. Otázka a odpoveď, protirečenie a rozlúštenie: všetko plynú z jedného charakteru." *) Sám Lucifer je vlastne nič inšie, ako Kain v druhom vydaní, v druhej podobe, s druhým menom, ale vlastnosti, povahu, charakter má tie isté, čo Kain. A v treťom dejstve ešte väčšmi potvrdí sa nám mienka, že Kain je slabá dramatická osoba. V celom kuse nevidíme cieľa, ktorý by Kaina mal viesť, tak ako to vidíme na príklad v Shakespearovom Hamlete, kde Hamlet od prvého počiatku vždy k jednému cieľu sa dobíja a so všetkým, čo mu je v ceste, bojuje. Kaina nijaká určitá

*) Lord Macaulay. Critical and historical essays. Lord Byron.

túžba nevedie, on nemá vymeraného cieľa, a práve preto v treťom dejstve prekvapene pozeráme s otázkou, či takáto maličkosť môže rozhnevať človeka ku vraždeniu; bez všetkého priechodu v Kainovi vzbĺkne hnev a vraždí. Tu chybuje práve dramatický element, a čo v dráme očakávame, aby hrdinov skutok bol akoby výplyvom jeho celého predošlého konania, jeho držania sa, akoby nevyhnutná konzekvencia jeho duševného stavu, to nenajdeme u Byrona. Kain len v momentánnej nálade vraždí, bez rozvahy, bez cieľa; ani psychologicky je nie odôvodnený jeho skutok. Už citovaný Macaulay hovorí, že „v geniuse lorda Byrona nebolo ňič dramatického. On skutočne je protiva veľkých dramatistov, dokonalá antitezis."*)

Keď pozreme i ostatné osoby tejto básne Byronovej, nenajdeme na nich nič, čo by bolo práve charakteristické. Eva nemá nič takého na sebe, čo by ju matkou robilo, ak len nie to, že Kaina menuje synom; a žena Kainova, Adah, svoju ženskosť len tým prezradzuje, že Kaina volá do rodinného kruhu, vábi ho od Lucifera a proti sa postaví tomuto svoditeľovi svojho muža a na konci že s Kainom sa dá v cestu. Tak že i mužskí Byronovi sú vlastne úplne jednakí, a podobne i ženy; rozdiel, aký medzi nimi najdeme, je len ten, ktorý je nevyhnutne potrebný, ktorý rozdiel je výsledkom veku, položenia a vonkajšej podoby. Aby som v tomto ohľade auktorite dal slovo, odvolávam sa zas na Macaulaya, ktorý tvrdí, že „lord Byron vedel stvoriť len jedného muža a jednu ženu, jedného pyšného, mrzutého, cynického muža, so vzdorovitosťou na čele, s neresťou v srdci, opovrhujúceho svojím pohlavím, v pomste neúprosného, ale hlbokej a silnej lásky schopného; a jednu ženu, ktorá je samá krotkosť a nežnosť, ľúbiť a ľú-

*) Tamže.

benou byť žiada, ale ktorú táto vášeň je schopná premeniť v tigra. Ešte ani tieto dva charaktery, ani jeden svoj charakter nevedel dramaticky maľovať. Nie na spôsob Shakespearea, ale na spôsob Clarendona ich maľoval. Analyzoval, skrze samých seba ich analyzoval. Ale pôsobive nepredviedol ich pred nás.*) Takto súdi o ňom i Puškin, a zaujímavé je veľmi, že práve Puškin, ktorý v tak mnohom bol žiakom Byrona, takú prísnu kritiku vyniesol nad ním: „aký maličký je Byron, ako tragik, pred Shakespearom! Tento Byron, ktorý nikdy nestvoril viac, než jediný charakter — a to je jeho; (ženy nemajú charakteru, ony majú vášne v svojej mladosti, a toto je, prečo tak ľahko ich maľovať), tento Byron tedy rozdelil medzi svojimi osobnosťami jednu-druhú črtu svojho charakteru: svoju pýchu jednému, svoju nenávisť druhému, svoju melancholiu tretiemu, etc. — a takto z jedného plného, tmavého, energičného charakteru urobil viac nevýznamných charakterov — toto však nie je tragédia!“ **)

Takýmto spôsobom každá osoba Byronova je tedy on sám, alebo aspoň čiastka z neho. Toto vidíme u Kaina a Lucifera, ktorí vlastne úplne sú jednakí a úplne Byronovu podobizeň majú na sebe. Už Ábelova osoba a povaha nemala pôvabu pre Byrona, Ábela charakterizovať sa ani nepokúsil, lebo len seba opisujúc v každej osobe, Ábelov charakter, ako úplne protivný jeho povahe, nemohol ho vábiť, a keby sa bol o to i pokúsil, nebol by ho mohol vytvoriť. H. A. Taine píše: „nikdy, ani v najslobodnejšom letku myšlienok nemôže utiecť od seba. O sebe sníva, seba vidí všade. Valiaci sa potok, ktorému skaliská stavajú prekážky. Niet jemu podobného veľkého

---

*) Tamže.

**) Сочиненія A. S. Puškina, 4. Zapiski.

básnika, ktorý by tak úzku obrazotvornosť mal; nevie sa v iných premeniť. Svoje nehody, svoje zúrenia, svoje cestovania vkladá do veršov, sotva premenené a usporiadané. Nebásni, ale pozoruje; netvorí, ale prepisuje. Jeho prepis prechodí do čiernej farby, ale predsa je prepis." *)

U Hviezdoslava je každá osoba dokonalý charakter. Dokonalejšie charakterizovanie ani hľadať, ale ani najsť nemôžeme, ako je Kainovo a jeho ženy Diny u Hviezdoslava, zvlášte zo psychologického ohľadu. Už v samom tom, že Hviezdoslav nie skutok Kainov volil za téma básne svojej, ale jeho duševný stav po vykonaní skutku, už v tomto dokázal geniálnosť. Lebo nie to je hlavné, čo koná človek, ale na tom sa zakladá všetko, že tento skutok človeka aký vliv má naňho, ako pôsobí na dušu jeho, slovom človek konajúci sám ako poníma svoj skutok, čo cíti, aké má povedomie, keď skutok svoj koná alebo vykonal. Toto predstavil Hviezdoslav, a toto je úloha každej charakteristiky.

Hviezdoslavov Kain po ukrutnom skutku so strašným hryzením svedomia, s desivým povedomím spáchanej neslýchanej vraždy, keď v jeho očiach ako by celý svet sa bol premenil, utiahol sa, skryl sa do húštiny horskej, len aby nevidel človeka, aby nemusel čítať na jeho tvári pohoršenie a opovrženie. Samota je mu potrebná, aby tam sám sa postavil pred sudcu svojho svedomia, aby sám sebe udelil veľkú pokutu: trápenie duševné. Od stáleho dobíjania svedomia na dušu jeho otupne celkom, ztratí smysel pre vonkajší svet, zapomenie i seba, len hriech mu je v mysli, nepočuje nič, len hlas karajúceho svedomia. Darmo volá naňho žena jeho, nič sa ho ne-

*) Taine, Histoire de la littérature anglaise, IV.

dotkne; iba keď mu spomenie, že mu odpustí otec, toto strasie ním a prebudí ho z ťažkých myšlienok; odpustenie je to, čo sa mu nemožným zdá, a tu žena mu sľubuje toho možnosť; tu vidí, že s odpustením vlastne ten, ktorý odpúšťa, zabúda na skutok; vzbudí sa v ňom nádej, že azda i pamiatka jeho zločinu zatemní sa v mysli jeho príbuzných. Ale nejde mu do hlavy, že by takéto niečo zabudnúť sa dalo, a to ho zadržiava. Tu nevie ešte ani kto mu to spomínal odpustenie, jeho samé to slovo zachytilo a prebudilo. Len keď i lásku a domáci kruh počuje spomínať, len vtedy v týchto slovách pozná ženu. A tu znovu dobíjajú sa na myseľ jeho pochybnosti, či by to žena vedela mu odpustiť a zabudnúť, zase vpadne nazad do predošlého trápneho položenia, kde nijaký lúč milosti nevnikne do jeho zatemnelej mysle. Len keď vzbudí žena pamiatku minulých sladkých časov spoločných a pred jeho oči postaví sa obraz blaha v dvoch osobách, keď obdrží istotu odpustenia v tých slovách ženy, že láska je všemohúca: len vtedy ako by prišiel na čisto so sebou a so životom svojím, ako by sa bol smieril so svedomím svojím, pohne sa. A vtedy razom zas prirútia sa mu trapné myšlienky, zatemní sa mu lúč nádeje, preblesne mu myšlienka o nemožnosti blaha, úplne zapadne do temnosti hriešnej. — Kain nebol zlý od prírody, len pyšný, ctižiadostivý a pochybujúci, takto ho kreslí Hviezdoslav; on i po skutku svojom túži po pokoji, po blahu, rád by chcel i pamiatku zločinu vymazať z mysle svojej, ale vidí, že nemožnosť je spáchané napraviť; on pocíti, že smrť on doniesol na svet, hriech on udomácnil a preto všetko zlé na neho pripadá. Tu je vyjadrená jeho tragičnosť. Kain u Hviezdoslava skutočne je nie osoba taká, ktorá pohoršenie a opovrženie vzbudí v nás, ale je tragická osoba v pravom slova smysle, ktorá padne bez svojej vôle, stane

sa obeťou náruživosti a nerozvažitosti, a tak získa si našu sympatiu, poľutovanie. On nie je zatvrdilý zločinec, naopak, cíti hryzenie a počuje hlas svedomia, a cítime, počujeme spolu s ním i my: nemal som to urobiť a bol by som teraz dobrý, čistý, blažený. Toto je tragikum Kaina, a tu vídíme i silu tragickú a schopnosť charakterizovania Hviezdoslava.

S Kainom parallelne až do detailov je vypracovaný charakter jeho ženy Diny. Keď otec zúri, ona ponáhľa sa utíšiť, uchlácholiť ho, ona nevidí už tak strašným skutok Kainov, ona v srdci odpustila mu už. Opravdová žena, ktorá hotová je trpeť, ba skutočne i trpí za svojho muža, lebo tie hrozby za ním posielané hlboko sa dotýkajú jej srdca. Ba tak nám predchodí, ako Lady Macbeth u Shakespearea, ktorá vo všetkom sa stotožní s mužom svojím, osvojí si jeho ctižiadosť, jeho nespokojnosť a schopná by bola i skutok jeho na seba prevziať. Všetky myšlienky jej sú mužove. Dina, kým jej sestry spievajú nad mrtvolou Ábela, nemyslí na neho, ona nespieva, ale všetky jej myšlienky sú s jej mužom, s Kainom. A keď sestry sbierajú kvety na hrob Abelov, ona ztratí sa hľadať muža. Len jedna túžba naplňuje jej srdce: najsť ho, veď ona dávno mu odpustila, a myslí, že už odpustili i ostatní. Ako opravdová žena, všetko na láske zakladá, touto chce muža zas získať svojou láskou chce zakryť celý čierny hriech Kainov, a na láske chce založiť celú budúcnosť. A keď cíti svoje sklamanie, keď vidí, že Kain neťahá sa ku nej, ale dá sa sviesť, to ju úplne zroní a padne.

Ešte i charakter matky Evy je dokonale nakreslený. Žiaľ odoberie jej hlas, ona len vzdychá, ba zúriť ani nevie, ani nemôže, v nej celá zloba roztopí sa v nemú žalosť, veď je matka, ktorá oboch synov miluje, a keď otec tresce, vtedy i hriešneho zastáva a radšej ona trpí, ako

aby deti trpely. Tak prevezme na seba všetku vinu, ona je príčinou všetkého. — A takto dokonale sú charakterizované i ostatné osoby; ale zvlášte tieto tri vyčnievajú ako hlavné.

Vidíme tedy, že pokým Byron vo svojom Kainovi predstavil nám človeka, ktorý v skutočnosti jestvovať ani nemôže, pokým Byron minulosť predstavuje si ako niečo ohľadom osoby ľudskej veľkolepého, v ktorej človek bol telom, silou, duchom o mnoho väčší, nežli my slabí epigoni, a takýmto spôsobom i celú spoločnosť ľudskú akoby dokonalejšou vidí, ktorej všetci údovia sú takrečeno übermenschi, slovom stojí pod vlivom jednostrannej romantiky: dotiaľ Hviezdoslav i v minulosti hľadá nám podobných ľudí, hľadá všetky tie vášne a náruživosti, ktoré v nás prebývajú, on i v minulosti utvoruje spoločnosť ľudskú našej podobnú, v ktorej nič neprirodzeného nevidíme, do ktorej by sme sa i sami ľahko vedeli vžiť. V Kaine Hviezdoslavovom vidíme domáci krúžok, ktorého členovia sú nám podobní, nám sympatickí, nám príbuzní ľudia. Osoby jeho všetky žijú, prirodzene sa pohybujú, normálne konajú. Pokiaľ tedy Byron v Kainovi predstavil seba, predstavil nenormálneho Angličana, dotiaľ Hviezdoslavove osoby o mnoho lepšie zodpovedajú tomu veku a kraju, najviac o jeho ženských osobách by sme mohli povedať, že sú podľa povahy Slovenky.

Dlho som zostal pri charakteroch i Byronových i Hviezdoslavových len preto, aby sme videli veľký rozdiel medzi nimi, ako mnoho vyššie stojí v tomto ohľade Hviezdoslav nad Byronom. A práve charakterizovanie je to, čo dá cenu a hodnotu básnickému dielu. Vidíme to u Shakespearea, ktorý predmet ku svojim drámam bral zväčša zo starých kroník a keby nebol vedel utvoriť charaktery také dokonalé, dosiaľ by bol už zabudnutý a najviac dejiny

literatúry by ho spomínaly ako kompilátora. Podobne i grécki dramatickí básnici klassickí látku ku tragédiam mali hotovú v bohatej mytologii a slávnej minulosti historickej národa svojho, ba i v eposoch Homerových a Hesiodových, a len charakterom v dielach svojich utvoreným môžu ďakovať, že až podnes slúžia za klassické vzory. Charakterizovanie je ako duša u človeka, ktorá — človek môže byť krivý, chromý — dá život do tela. Dielo básnické bez dokonalých charakterov je vlastne len množstvo slov, ktoré nespojuje nič. A charakterizovanie je najťažšia úloha básnika. Dosiaľ v tomto bol neprevýšený, a azda ostane na vždy Shakespeare. Ono je silnou stránkou i Hviezdoslava.

Vo svojich krásnych a hlbokých úvahách literárnych Emile Faguet povedá: „Sensibilité et imagination, c'est de quoi se compose un poète. Une seule suffit, si elle est exquise ou puissante. Le concours de toutes deux fait les oeuvres extraordinaires. Le caractère particulier de chacune d'elles et les proportions selon lesquelles l'une se mêle à l'autre font la propre manière d'être du poète, son originalité, sa personne artistique.“*) Vzťahuje sa to v prvom rade na poetov romantických, a len potom i na ostatných, všetkých. Dľa tohoto tedy, hľadajúc veľkost a význam básnický u Byrona, nachodíme ho v jeho nesmiernej senzibilite. Všetko, čo povie, každé slovo jeho ide z hĺbky citného srdca, vo všetkom horí oheň oduševnenia. Nepotrebuje ani básniť, fantázia nepomáha mu, len city svoje opisuje. Čo vidí, čo počuje, to všetko dráždi, rozčuľuje ho, dobíja na smysly jeho a budí v mysli krásné opisy, obrazy. Všetkému dáva rečnícku formu, čo zmnohonásobní silu a vzlet jeho veľkých, hlbokých myšlienok. Zvlášte však, ako Taine hovorí, svojmu klassickému systému

*) E. Faguet, Dix-neuvième siècle, Études littéraires, Chateaubriand.

môže ďakovať, že medzi básníkmi vyzdvihol sa na prvé miesto. Týmto vlastnostiam treba pripisovať dojem, aký urobil na Goetheho, ktorý povedal: „Byron allein lasse ich neben mir gelten“ a „Byron's Talent ist incommensurabel.“

Naproti tomu u Hviezdoslava fantázia prevyšuje všetku senzibilitu. Pomocou tejto fantázie vie sa vžiť do položenia rozličného, vie zachytiť práve najzvláštnejšie, najcharakteristickejšie pre osobu alebo situáciu, následkom čoho dokonále vie predstaviť najrozdielnejšie charaktery. I opisy, obrazy u Hviezdoslava sú krásné, malebné, ktoré uchvacujú svojou plastičnosťou. Viďme len opis pohrebu Ábelovho, potom zase keď Dina hľadá muža Kaina — kocháme se v krásnej prírode. A nakoľko je umelec v opísaní duševného stavu, videli sme pri charakterizovaní Kaina, Diny, Evy. Všetko živo sa nám predstavuje pred oči, tak že v tomto živote i my ožijeme a konáme s hrdinom. Zato však v samom opisovaní prírody, krásneho, jednotlivých obrazov Byron veľmi prevyšuje Hviezdoslava. U Byrona jedno slovíčko samé maľuje, samé budí obraz v mysli, zabúdame pri čítaní na všetko, len sám ten obraz nám ostáva pred očami. Hviezdoslav maľuje slovami ďaleký obraz, bohate, so všetkými jeho krásami nám ho predstaví, ale tak, že pritom vždy vidíme i pohyb maliarovej ruky a cítime i maliarovu prítomnosť.

Štýl Byronov je ľahký, už sám v sebe milý, pútajúci, reč harmonická, vzletná. Hviezdoslavov štýl je ťažký, ktorý požaduje už istú čítanosť, istý stupeň vzdelanosti. Jeho vážna reč nedovoľuje slobodnejší vzlet myšlienok, my pri čítaní jeho diel nemôžeme s ním letieť do výšin vzdušných, jemu domácich, ale cítime sa vždy k zemi pripútanými, cítime vždy isté putá, putá slabej mysle,

ktorá nám obťažuje s ním lietať, s ním vidieť, s ním myslieť a tak i požívať krásy jeho diel.

Vliv Byrona na vek bol ohromný. Nielen že bol všade obľúbený, že mládež učila sa ho nazpamäť a hrdinov jeho básní napodobňovala, ale zvlášte na literatúru pôsobil, nie natoľko anglickú, ako skorej na francúzsku a slavianske. Celé 19. storočie je presiaknuté jeho duchom, jeho myšlienkami, jeho pessimizmom. Všetky veľké prúdy modernej poezie, tvrdí Eduard Engel v Geschichte der engl. Literatur, od Byrona dostaly najsilnejší impuls. Najvýznamnejší francúzski romantikovia, Victor Hugo, Alfred de Musset v svojich básňach prezradzujú Byronov vliv. Lamartine pokúsil sa ešte i doplniť Byronovu báseň „Childe Harold's Pilgrimage“. V Nemecku Heine, v Taliansku Leopardi ukazujú najväčšmi Byronov vliv. Ale nadovšetko Slaviani mnoho učili sa od neho; ako sme už spomenuli, Puškin, Mickiewicz a Lermontov do Byronovej školy chodili. Tejto popularity základ nachodíme už v tých spomínaných dobrých vlastnostiach, v krásnych opisoch malebných, v pútajúcich myšlienkach hlbokých, v jeho rečníckom talente, ktorým so sebou tiahne i najchladnejšie srdce, a nadovšetko v jeho ľahkom štýle. Všetko toto na vek jeho a nasledujúci velmi pôsobilo. Za to však Macaulay prorokuje, že ešte moc takého, čo jeho súvekí ľudia obdivovali u neho, bude ako naničhodné odhodené, ale preto že zostane niečo i po najprísnejšem skúmaní také, čo iba s anglickou rečou zahynie.

Hviezdoslav je nie taký populárny ešte ani doma. Slováci žiadali by od škovránka, aby nelietal tak vysoko, lebo jeho spev neporozumejú, a od básnika by si priali, aby ľahšie písal, lebo ho nechápu: miesto toho, aby sami vyšli na vysoký vrch k vôli porozumeniu škovránka, miesto toho, aby sami sa učili a vzdelali k vôli pochopeniu

svojho básnika. Predsa opovažujeme sa i my vysloviť presvedčenie, že časom, i najprísnejšími kritikami, Hviezdoslav len vyhrá, národ vždy viac a viac sa pozdvihne k nemu, pochopí ho a pozná v ňom svojho nehynúceho, nesmrteľného speváka.

HVIEZDOSLAV: KRVAVÉ SONETY.*)

Poklad národa, ukrývaný od 1914. vyšiel na svetlo. Vtedy, na začiatku vojny, v auguste a v septembri, pod prvými dojmami napísal Hviezdoslav túto sbierku sonetov, ktoré pre svoje idei, pre odsúdenie vojny, pre vzdychy a modlitby v záujme Slavianov prirodzene tlačené byť nemohly. A len pár dôverníkov básnikových bolo zasvätené do tejto tajnosti, ktorí srdečne túžili, môcť Krvavé sonety čítať tlačené.

Dnes ich už máme. Radosť nad radosť je to, sviatok národný. Nová sbierka básní od Hviezdoslava bola vždy nielen literárnou novinkou, ale národnou udalosťou u nás. A Krvavé sonety tieto majú zvlášť veliký význam a pôvab pre každého milovníka umenia básnického, Hviezdoslavovho. Nie práve s ohľadu na umenie básnické Hviezdoslavovo. To poznáme už a vieme, že stojí na výške v slovenskej literatúre pred tým neznámej. I vo forme sonetovej dosiahol už Hviezdoslav stupeň, ktorý presiahnuť nemožno. Ale tu upúta nás nadovšetko ideový obsah, citová plň týchto sonetov. Tu vábi nás zvedavosť, môcť nahliadnuť do duše básnikovej, poznať, ako smýšľal taký veliký duch o vojne, čo cítil, čo čakal od nej. A skutočne celá ubolená, súcitná, trpiaca, slovenská duša básnikova je obnažená v tejto sbierke krvavých sonetov, s jej úzkostlivosťou, bázňou, s jej zú-

*) Mladé Slovensko 1919. Ročník I. Čís. 4. Str. 76.

faním, pessimizmom, a s jej cez všetku beznádejnosť prebíjajúcou sa vierou.

Krvavé sonety sú nielen zato krvavé, že v nich hovorí básnik o krvi ľudskej, o vrahoch a krvožížnivcoch ľudstva, ale zvlášte preto, že sú písané krvou básnikovou. Do svojho srdca roztrpčeného načieral básnik pero, keď ich písal. A celé svoje krvácajúce srdce, celú svoju šľachetnú dušu vlial do nich s celým jej posvätným hnevom proti vrahom a s celým jej otcovským stýskaním, starostením o svoj ubitý národ.

Básnik odsudzuje vôbec vojnu, je ona ničením životov ľudských, je ona spúšťaním, vyciedzaním drahej krve

„— — — — — čo sa s duchom spári
u veštca v zápal čela na oltári“,

čo ako vzácny mušt vrie v žilách a vedie k činom blahorodiacim. A vidí v duchu ako strašné príšery, všetkých tých desných sprievodníkov vojny, vidí zapadať

„— — — — — — výkvet človečenstva,
života radosť smrtnej do chmúry,
v prach purpur všeľudského dôstojenstva,
v ssutiny jasný palác kultúry! ...

Vidí „predčasné vdovy, siroty!“ A „ľudstva rozplakaný genij?

ten do večnej sa tône uberie!“

I pobúri sa jeho šľachetná duša, že vrahovia ešte i Boha na pomoc volajú. Vidí okolo seba „sveta špitál“, a bol by si prial radšej prv hlavu skloniť na večnosť, než dožiť sa toho.

Lebo vojna, vraždenie nevinných životov, akoby bola otriasla všetkými jeho citmi. Akoby sa bol sklamal vo všetkom tom, čo dobrého predpokladal o svete, o humanite, o kresťanstve, o láske k blížnym. Všetko

sú to len prázdné heslá, len lož, faloš, klam a mam. Nikdy ľudstvo nebolo tak vzdialené od Krista. A človek, ktorý sa považuje za pána prírody, nikdy sa tak nezvrhol. Ešte

„i azurove čistí duchovia
pohŕdli naraz veľkolepou dumou
u dlátka, farieb, zvukov, u slova:
šli v smes... Nuž, v barbarstva noc, v cinter rumov
ťa, človeče, ta vracia výchova!?“

Zas vzdychá básnik, že prišlo mu, ktorý už toľko osudných úderov prežil, preniesť i tento. A vidiac, že všetka vynalezavosť umu ľudského je v službe vraždenia, s horkým sarkazmom skríkne:

„Vzdelanstvo — cha-cha-cha! — jak ľudožrút!...“

Zas hľadá, premýšla, že kto zapríčinil ten úpadok? A poznáva zárodok vojny v sebectve, v panovačnosti nadutej. Zas ho odvedie od dúm týchto skutočnosť, že válka len hučí ďalej ako krútňava. Potom predstaví sa mu smutný obrázok zo života svojho dedinského, keď po mraku vše podstena svolá všetkých dohromady; kde predtým radosť, veselosť, žart sa družily, tam teraz smútok, muka.

„Prah ňaňo zaujal, kmeť vetchej vlády;
u nôh mu čupí žena, starena,
sťa kvočka, kol vnúčat pnúc ramená:
a každé zosŕka, jak k hviezdam hľadí. —
V kuchyňke nevesta; priam sprace riady,
a prisadne k nim, muka zrosená.
Len dcéra umkla v sad, i s inou strelou
v srdiečku, neboliacou ostatných:
veď s bratom tiahol on tiež s mysľou smelou
do kosby, krv kde rosou, riasou vzdych...
Kto odpovie i za tých trpiteľov?
ich strasti, slzy, snáď i ztraty ich?“

A volá po bohatierovi, gavalierovi, šlachticovi srdca, ktorý by vedel rozkázať tej krvavej práci: stoj!

Aká pobúrená, rozochvená bola myseľ básnikova! Ako hľadá čo by ho potešilo, kde by mohol utkvieť nádejou nejakou!

Vedel by sa i uspokojiť, keby tie obete mnohé, obete krvi, života, priniesly ovocie. A takým uspokojivým ovocím vojny by bolo, že by pravda odveká sadla za stôl, že by právo bolo pre všetkých právom, chleba hojnosť bola by pre všetkých, že by nebolo treba pút, zbraní, že by česť bola daná práci, že by sebeckosť znežnela na milosrdenstvo, pýcha by skrotla pokorením. Keby to všetko nastúpilo po vojne, tak nebola úplne daromnou, tak smieril by sa s ňou.

Aký to duch sa tu ozýva! Ako všetky tieto zásady žiadané básnikom ešte r. 1914 od vojny prichodia teraz k uznaniu a platnosti!

Ale básnik v samom človečenstve, po spoznaní už takej falošnosti, neľudskosti, zvrhlosti a zverskosti jeho, nevie skladať svoju nádej. On obracia sa k Bohu. Len Boh vie, ako sa to skončí. Zaujíma ho i otázka, že ako môže Boh hľadieť na vojnu. Tie pochopy ľudské, že by to bol trest alebo zkúška, sú mu nízke pojmy; Boh, súc láskou, nepotrebuje toho.

„Ak pozeráš tak na ten mravčí boj,
snáď mrkneš: zverské to v nich ešte túhy
drgľujú — broj prv, teraz v práci zbŕoj —:
Len tríbenie — cvik — vývoj ľudstva púhy,
až ušľachtí sa šťastný pre pokoj...“

A keď prehovoril v básnikovi človek nežnej ľudskosti, humánnosti, človek nepodvratnej viery, na konci ozve sa v ňom i človek národovec, Slavian a Slovák. A tu muky jeho sú nie menšie, veď zo všetkých ľudských

rodín najbližšia je srdcu jeho slavianská a slovenská rodina.

„Krváca srdce mi, môj duch sa postí: —
och! dovoľ nazrieť v tmaň mi budúcnosti:
jak z toho strašného vĺn príboja
Slavianstvo vyjde? — — — — — —
Viem, hrešilo, ach! hrešilo tak veľa;
však odpusť mu! ho zdrž! a zachovaj —“

Vysvetľuje si, odôvodňuje, že nebol by ho poslal Boh k zahynutiu; bojí sa i myšlienky, že by zázrak ten telom sa mal rozpadnúť na články; prebúdza sa v ňom i tu viera, že čo sa ešte kryje v Slavianstve, ako ešte mnoho sa kryje, „raz musí slncom vzísť!“ A volá

„Pomiluj, Bože, Bože, pomiluj!...
Ťa kolenačky prosí duša moja
dňom-nocou, žertva muky, nepokoja —
Veď hrozné i len pomysleť si, juj!
od čoho naveky ho zavaruj! —:
by Slavianstvo len hŕbou bolo hnoja
na cudzie lány — —“

Hviezdoslav nemyslel a neveril na taký prevrat, aký vojna priniesla. Ba bol pessimistom skoro dokonca. A keď prichodily radom víťazstvá ústredných mocností, keď Rusko sa rozsypalo, tu i viera básnikova akoby bola slabla, zúfalstvo sa ho chytalo, ktoré len akútnejším robily rodinné údery. Ale o tom niet reči v Sonetoch, zbásnených na začiatku vojny. Len jeho nedôveru vidíme, len obavy, či vôbec obstojí Slavianstvo a či niečo získa z vojny. Jeho cit spravedlnosti, ľudskosti nedovolí mu krivdiť druhým. Od vojny by žiadal „právo všetkým“. Preto hovorí

„som patriota, bárs som Slavian pritom!
Nežiadam zamak krivdy nikomu,
a na vlasť mal bych shŕňať pohromu?
Lže, kto by tvrdil! — V Slavian-duši bytom
dlie dobrota, čo v korci okopitom

sa sdieľa s blížným z domu do domu...
I Slovák objíma zem rodnú s všetkou
ľúbosťou; oltárom mu Tatry štít;
sťa pozostatky ctí si kosti predkov —
Nemusím tedy pokrytstvom sa kryť,
keď, nezľakaný utrhačstva pletkou,
som v srdci zladil svätý dvojný cit".

Tojest, keď ako uhorský Slovák stŕpa i za bratov Slavianov za hranicami.

Obete Slovákov samé v sebe, ich služba, ich krv, ich plač, ich rany zaslúžia už odmenu, i keďby sa to nepozdávalo neprajníkom Slovákov. Slovák vykonal službu vlasti, právom čaká uznanie, odmenu od nej. Ó šťastie a vďaka Bohu, že nie od tej bývalej vlasti, ktorej slúžil, obdržal Slovák odmenu. Básnik bol by býval iste ťažko stihnutý novým sklamaním.

A ako pre biednu, úslužnú Slovač, tak žiada básnik i pre seba odmenu, veď

„Ja bojoval tiež vnútri ťažko-tvrdo,
i ranený som, v srdce bodnutý —"

a za to žiada

„Raz aspoň chcel bych pozreť na rod hrdo:
s odplatou za strasť toľkých dotknutí —"

Ó šťastie, ó vďaka Bohu, že splnil túto žiadosť jeho! Básnik pozerá na rod svoj hrdo, a má odplatu za strasti a bôle, za vzdychy a modlitby svoje.

Čítaj každý, a budeš mať pôžitok veľký, hod duchovný. Budeš hosťom bohatého, citného srdca básnikovho, jeho šľachetného ducha, jeho ľudského, humánneho citu, ktorý sa sblížil ideálu kresťanstva, láske všeľudskej Kristovej.

ŽENA V POEZII HVIEZDOSLAVOVEJ.*)

Nemá umenie ešte druhého tak stáleho, tak večne pôvabného, pútajúceho predmetu, ako je žena. Všetky ostatné problémy sa zamieňajú v umení; dnes je v popredí problém sociálny, včera bol problém politický, náboženský alebo vedecký; dnes literatúra usiluje sa riešiť problémy psychologické a včera ešte zaujímala ju príroda. Ale pri tomto všetkom, pri týchto premenách ostáva niečo stáleho, nepremeniteľného, čo tiahne celými dejinami umenia a literatúry, čo nezostarne nikdy — je to žena a problém toho pomeru, v ktorom sa nachodí muž so ženou. A každá doba má svoje zvláštné stanovisko v tejto otázke. Tak za dávných čias žena považovaná bola za otroka, hodne nízko stála spoločensky pod mužom; potom v dobe renaissance povýšená bola nad neho, muž hľadel na ženu ako na ideál, zbožňoval ju a slúžil jej; dnes stáva sa žena družkou muža, ktorá je povolaná pomáhať mu znášať ťarchy života, spríjemňovať a obľahčovať mu život. Nasledovne toto stanovisko v otázke ženskej je akoby merítkom tej kultúrnej úrovne, na ktorom stojí jedna doba alebo jeden národ.

Žena je večným predmetom umenia a poezie, ohliadnuc od toho pôvabu, ktorým pôsobí na mužského, zvlášte

*) Mladé Slovensko. 1919. Roč. I. Str. 107.

preto, že ona je najzáhadnejšie, najproblematickejšie, čo len jestvuje na svete. Duša ženská je i dnes ešte taká tajomná, taká záhadná, taká neznáma ako, povedzme hviezdnaté nebo. Dokiaľ duša mužská je nám už známa následkom úprimných, subjektívnych spovedí básnikov lyrických, zatiaľ duša ženská je ešte vždy zakrytá závojom, pod ktorým sú samé tajnosti, samé záhady a otázky, a ktoré poznať, rozriešiť chcú mnohí. Tak na pr. francúzsky romancier Marcel Prévost je chýrny ako taký, ktorý najväčšmi sa priblížil k týmto tajnostiam, ktorý je dosiaľ najlepší znalec duše ženskej. Ale i táto znaľosť je veľmi otázna. Práve preto na tomto poli očakáva človečenstvo správne najviac od žien, v prvom rade od spisovateliek a poetiek, aby, podajúc verne seba, odokryly už raz tajnosti tieto.

Keď však toľkoto záhad poskytuje, keď je tak tajomná duša ženská, je prirodzené, že básnik-spisovateľ tu má pred sebou čo najťažšiu úlohu, a tu má príležitosť dokázať svoju básnickú silu, svoju fantáziu. Lebo vžiť sa do duše druhého muža je ešte nie tak ťažko; ale vžiť sa do duše ženskej, pochopiť každú jej vrtochu, každú pohnútku, je pre mužského skoro nemožnosťou.

Hviezdoslava nezaujíma žena a jej duša s tejto záhadnej stránky, ani ho nezaujíma problém toho pomeru, v ktorom stojí žena k mužovi, alebo v ktorom bude stáť v budúcnosti. Ani nevidíme u Hviezdoslava nejaké zvláštné stanovisko voči ženám, ako u druhých básnikov a spisovateľov. S tohoto ohľadu akoby ani nebolo žien na svete pre básnika. Necíti k ním lásku nijakú, ani ideálnu a sentimentálnu, ani pohlavnú a telesnú, necíti k ním ani nenávisť a opovrženie, ako viacerí moderní spisovatelia, na pr. August Strindberg. Žena ako taká, ako protiva mužského, ako tá na muža večne

pôsobiaca, muža stále pútajúca ženskosť, nejestvuje pre Hviezdoslava. Jeho Múzou je nie žena, ale — celý národ. Preto hovorí Hviezdoslav ešte kdesi v svojích „Básnických prviesenkách“, že on nespieva o žene a o láske, to urobil už Sládkovič v „Maríne“.

Žena len ako úd národa, ako člen rodiny má miesto v poezii Hviezdoslava. Ako básnik, ktorý si volil národ za Múzu, ktorý sa oddal celý do jeho služby, ktorý chce budiť, dvíhať, osvietiť národ, zaprel seba, nemá svojich osobných chúťok, nemá kadejaké prípady so ženami, neoslavuje ich hlboké, významné oči, malé nôžky, jemné ruky, ružové líčka a červené ústa. Jeho celú dušu zaujal národ, a žena pre neho jestvuje len ako úd národa a človečenstva. Ale snáď práve preto si ctí a váži ženu a vôbec málo je básnikov, ktorí by si ženu tak vážili, ako Hviezdoslav.

V lyrických spevoch Hviezdoslava je to v prvom rade jeho matka, potom žena a sestra, ktorým venuje nejedon riadok. Celý cyklus sonetov a veľkú báseň „Priadka“ posvätil básnik pamiatke matky svojej. Je to vždy čo najhlbšia úcta, najvrelejšia láska synovská, zbožňovanie, keď rozpomenie sa na matku. Ako sám hovorí, od matky svojej obdržal tú citnú dušu, ktorá ako struna zatrasie sa na každý dojem, tú túžbu po speve. Matka ho chránila vždy pred údermi osudu a sprevádzala ho svojím pozorným, láskavým zrakom po cestách života; v hlbokom žiali, ktorým dorážal život a svet na dušu jeho, vždy našiel uspokojenie, obľahčenie v lone matkinom. Preto potom tak rád sa obracia ku tomuto obrazu:

„Oj orlica zrie iste preširoko
zpod nebies — širšie predsa matky oko
oj, oceán má hĺbky tajomnisté,
preds' hlbšie cíti srdce matky iste!“

Alebo na druhom mieste, v básni „Ežo Vlkolinský“:

„Po Bohu kto zná najviac odpustiť:
je matka; po jeho kto veľtoku
ten najbohatší prameň milosti
má v srdci svojom: iba matka zas;
kto požehnáva plným priehrštím,
so sebazaprením je hotový
za svojeť strádať, trpieť, pod krýdla
ju schovať každým pred nebezpečím,
na oheň súžby celú zásobu
sĺz vyliať drahých, ba v bied najvyšších
horúcej chvíli hruď si rozboriť
a tekúcim z nej krve potokom
ohradiť svojeť: voždy matka len!“

A keď utratil matku, žiaľ syna, bez zúfalých výkrikov, ešte neprehovoril nikdy smutnejšie, dojímavejšie, až k slzám pohýnajúce slová:

„Badal: darmo zoviem tu svojím čobykoľvek.
So všetkým sa rozžehnať musí biedný človek;
čo má, čím je, je krehkosť, krátka zdania peresť —
strašné! — Ale rodičku vidieť v smrtnom boji
čuť, jak ešte i tam len o tú svojeť stojí
a nemôcť ju vykúpiť — či jest väčšia neresť!?“

„Musely sa uzavreť ústa sladkorečné,
bárs nevyšla nikdy z nich povedomá vina — —
— — — — —
Srdce! — ó, že muselo tiež pod kameň tvŕdze!“

„Nikdy viac, ach! nikdy viac neuzrem jej tváre,
z nejž mi milosť žiarila v život od počiatku,
nikdy očí srdečný svit so slzou v sňatku,
nikdy radosť shliadania na chvelých rtov páre!“

Potom žene svojej venuje básnik mnohé verše. Pomer básnika ku svojej žene je najnežnejší, najútlejší; jemné svázky lásky viažu ich spolu a duša ženy básnikovej je rodinná duši jeho, je vzletná, vznešená. Táto žena odo-

háňa starosti s čela básnikovho, je potešiteľom jeho. Keď z bájoríše poezie navráti sa básnik, pri boku ženy svojej nachodí zemské šťastie. Toto sú dva svety básnikove: poezia a manželka, ku ktorým zabehuje pre uspokojenie, túžbami, žiaľom rozorvaná duša jeho. A žena táto žije spolu s básnikom v tej sfäre vyššieho blaha, ktoré poskytuje poezia. Preto hovorí básnik, že sú ako Filemon a Baucis a radi hostia i Olympických. To, čo chybuje básnikovi, za čím tak neprestajne túži duša jeho, tú ozvenu vľúdnu, tú teplotu srdca, to porozumenie, čo svet nevie mu dať, nachodí u svojej ženy. V básni „Nový život", ktorá je venovaná jeho žene, tak spieva básnik:

„— Nuž neplač, dušo drahá, nežaluj;
daj mojej duši oblak oddúchnuť
s prekrásnej duše tvojej oblohy
i oviať rosu s riasy mihalníc,
tej striešky, pod ňouž sídli si môj skvost,
zkiaď žiaria moje hviezdy jediné:
nech popýšim sa v jejich pableskoch —
— Je prívetivosť kvietim zaiste
úst ženských; vždycky čarokrásny kvet
na krásne vzkvitlom kvete perí ich:
a kvet ten zvlášte tvojím chovancom
bol, — — — — — — —
no poznám ešte inú kvetinu,
již zasadil nám nebies zahradník
ti v ňádra, schopnú plna rozkvetu:
kvet čistej, svätej, nepodmienenej
ľudskosti, s žertvy ľúbym zápachom,
s žehnatby rosou, s mannou milosti —
Ten lotos z duše tvojej zrkadla
sa výronivší v svetle neviny
anjelskej, totú vzácnu agavu
stred mysli tvojej v lásky pásme v žiar,
v jas porozvitú: ten kvet budeme,

hľa, šetriť, laskať, strážiť napotom
i opatrovať ako oltár svoj,
božiemu rovný: lebo obetný:
a kvet ten v nové jaro uvedie
nás, životnú púšť v raj nám prečarí...“

Vôbec krásné sú tie obrazy, ktoré maľuje básnik o domácom šťastí a blahu svojom, o tom blahu, ktoré vo svete a od sveta urážaná duša jeho nachodí v tichej domácnosti. Krásny je na pr. ten obraz, v ktorom nám opisuje predvečerné chvíľky, keď slnko už zapadlo; vtedy zo sveta poezie navráti sa na zem, okriať v blahu zemskom:

„O, zapál svetlo, družko drahá,
keď slnko opustilo nás.
Nie! shovej ešte: chvíľky blaha
sa rodia práve v taký čas.“ –

V týchto chvíľkach si pripomína tie blažené okamihy, ktoré zažil i s družkou svojou. Potom, keď sa zotmí celkom, odchodí zas do druhého sveta svojho, do sveta poezie, a privoláva žene svojej:

„Ó, zapáľ svetlo, družko drahá,
už zapáľ, zapáľ svetlo mi.
Mňa iná zase zovie dráha;
no neboj — do tej pohromy
tam vonku nepovedie ona,
nie! blízka to i diaľna púť:
stráň duše mojej Helikona —
Počuješ, jako túžba stoná? —
nakrátce, krátce s Bohom buď!“

A blaho básnikovo, tak ako nám ho vôbec ospieval i v „Hájnikovej žene“, nezáleží v bohatstve, v rozkošiach a pôžitkoch, má ono nízke, skromné podmienky, je ako včela, ktorá letí k čistým pramienkom slastí poľných kvietkov, alebo ako slávik, ktorý spieva v noci iba, keď už zatíchol vreskot sveta, keď drsné snahy prestaly a keď

„usadly mrzké myšlienky...
Len potom nôti v kútku kríčka,
až slasťou slzia noci víčka.“

— — — — —

„Kde z jednej misky berú, jedia,
z jednoho krčiažka kde pijú:
k tým ono jako vtáča sedá
čo tretie v tichú harmoniu;
a keď si vpadli kolo šije:
im hudie rajské melodie.“

Sám básnik tiež v tomto utiahnutí, v zriekaní sa, v skromnosti nachodí svoje osobné blaho. Svet veľký ho nevábi, ten podáva iba zlosť, urážky, je chladný, neprívetivý; ale poskytuje mu blaho jeho utiahnutosť, jeho dom, jeho samota, ktorú sdiela s ním žena jeho:

„I poďme žitím, spolčené dve hviezdy,
čo i hneď púšťou sveta ohromnou,
ja pravým bezdnom, kde chlad, bezcit hniezdi,
ty v lúčach slnka hravých predo mnou...
My svoj svet máme, len nám vlastný, známy;
vzduch síce je z hmlí všakých pamätí,
i oblak zšvihá stínu peruťami —
no naše slnko všetko presvieti.“

A na druhom mieste prihovára sa žene svojej, a teší ju, snáď preto, že sa zriekla i ona k vôli nemu sveta a radostí svetských a že sdiela s ním chvíľky samoty:

„Nuž, neľutuj — Daj ruku, poďme hore
na vršok blaha! — Tam znám miesto stínné:
ztiaď obzreme sa krásnom po obzore —
Len na to hľaďme, potok po doline
jak hravo plynie — a nie, že aj hyne —

Nie, nebanuj — Daj slzu sbozkať s oka
a do duše si zlatý pokoj vložiť — — —“

Takýto je svet básnikov, v ktorom žije a sníva, a takýto je pomer jeho ku žene svojej.

Teraz ešte na krátko chcem ukázať, aké ženy, aké týpy ženské nám maľuje básnik v epických dielach svojich, kde jeho osoba sa utiahne, kde prestanú jeho osobné záujmy, kde jednoducho maľuje život celý, a kde nepíše viac o ženách jemu blízkych, o matke, o svojej žene, o sestre, ale jednoducho o žene, ako o člene rodiny a úde spoločnosti ľudskej.

Hviezdoslav je realistom, t. j. opisuje skutočnosť celú tak, aká je. A preto, keď v lyrických dielach svojich i nespieva o ľúbosti, lebo veď ľúbosť táto v duši básnikovej, ktorá je oddaná celkom národu, zaujíma len maličké miesto, v epických dielach svojich udeľuje jej také miesto, aké zaujíma v samom reálnom živote. Skoro v každom jeho diele najdeme ľúbosť; hneď ako tichú lásku starších manželov, ako základ domáceho šťastia; hneď zas ako zúrivú, vášnivú ľúbosť mladých duší, hneď zas ako povstávajúcu ľúbosť, ktorá sa skveje v zraku, prezradzuje v rumeni líca, javí sa v každom pohybe. A tu básnik mnohoráz vhĺbi sa do citu tohoto a analyzuje ho; tak na pr. v „Hájnikovej žene“ opíše nám, ako vzniká ľúbosť:

„No jeden stret: i boli známi;
zrak jeden, hlások prehodený,
prask biča, zhúkanie na tráve:
a osud ich bol spečatený,
je zapísaný do skaly.
Ba tak sa duše jaksi schodia
v tej zemskej šírej oblasti,
jak prášky vzduchu, v mori voda,
kde potom jedným vánkom hrajú,
i jednou vlnkou žblnkotajú
o večnom blahu, o šťastí...
Jak škoda jejich súzvuk zkaziť,
medzi ne klinom búry vraziť.“

Alebo na druhom mieste, v „Gáborovi Vlkolinskom“ nám opíše ľúbosť, ktorá sa začína ťažko, so vzdorom, zdanlivou chladnosťou dievčaťa, a t. ď. A ľúbosť týchto dievčat je čistá a veľká, je silná a vie vzdorovať všetkým prekážkam a ťažkostiam. Mnoho ráz rodičia sa protivia, chceli by vydať dcéru dľa svojho vkusu, a vtedy dcéra v tichom kúte plače neraz, vädne, ale vytrvá pri svojom milom.

Čím však hlavne sa vyznačujú tie ženy, ktoré nám predstavuje Hviezdoslav, je mravná sila duševná a čistota. Toto je ozdoba žien slovenských. Krásne nám opíše básnik túto vlastnosť, keď tú čistotu mravov, tú nevinnosť duše ženskej postaví zoči-voči mravnej nečistote, pokazenosti panskej v „Hájnikovej žene“. Každé pekné, úlisné slovo pána Villányiho, každý „kompliment“ hlboko uráža dušu Hankinu, budí v nej hnus, opovrženie, až konečne, keď ju ušiipne na líce, skrýkne:

„mne pokoj dajte sväto-sväte!
Ja nie som žiadna pobehlica;
mňa netknite sa — — —“

A keď ju chce podplatiť, vzbúri a zhrozí sa jej duša, hodí blískavé peniaze do potoka, tými slovami:

„tu, diablę, máš svoj všetek dar!“

Aká to protiva tých žien, ktoré nám predstavuje dnešná, moderná literatúra maďarská, francúzska, alebo i ruská, kde duch francúzskych románov opanúva celú spoločnosť! U nás niet miesta ešte pre tento mravný úpadok, pre mravnú degeneráciu, u nás mravy sú ešte čisté, povetrie nenakazené, a preto pokusy takéto nedôjdu úspechu a stroskotajú sa pred mravnou silou ľudu nášho.

Duša týchto žien je najjemnejšie tkanivo sna, poezie a skutočnosti. Celá duša je akoby samá poezia, smýšlanie

ideálné, vznešené. Spev, milota, prívetivosť, srdečnosť je obsahom a vonkajším prejavom duše tejto. Ba spev je takou akousi náhradou pre ne za iné nedostatky. V speve nachodia potechu. Do spevu ukladajú celý obsah svoj duševný, svoje žiale a radosti, svoje túžby a nádeje. A tá čistota, ktorá sa javí na vonok pri ženách týchto, v obliekaní, v domácnosti, táto čistota panuje i v duši. Protiví sa im každá krivda, každá lož, každá neprávosť. Aké muky vystojí na pr. Žofka Bockovie v „Ežovi Vlkolinskom“, ako vzdychá neraz o samote, ako sa zahľadí, zamyslí, i slzy sa jej zjavia v očiach, keď sa hnevá na ňu matka Ežova a nechce privoliť synovi, aby si ju vzal za ženu; ako premýšľa nad tým, ako by udobrila matku Ežovu, lebo sa bojí, že bez jej požehnania budú nešťastliví.

Takéto sú ženy, Slovenky, ktoré nám predstavuje Hviezdoslav. No, sú i zlé ženy, i na Slovensku a Hviezdoslav nám opíše i takéto. Sú klebetné, jazyčné, ale toto je chyba vôbec ženská, a nie len chyba žien slovenských. Sú potom v poezii jeho i ženy, ktoré pijú, ako na pr. v „Gáborovi Vlkolinskom“, a básnik nám ukáže potom následky, ako hynie, padá domácnosť, ako sa míňa majetok, prichodí na odpredaj, mravy klesajú a nasleduje za tým opovrženie druhých. Ale toto je snáď jediná veľká chyba týchto žien, ten alkohol, ktorému sa oddávajú vo veku staršom, keď s rokami vyhynula i poezia z duše, tam hľadajú náhradu za nedostatok, prázdnotu duševnú, za nevzdelanosť. Avšak i to sú zriedkavé prípady. V celku sú to zdravé mravy, sila a čistota mravná, oddanosť svojej domácnosti, čím sa vyznačujú ženy Slovenky v poezii Hviezdoslavovej a i v samom živote.

HVIEZDOSLAV NÁRODU.*)

Len kultúrny národ má básnika, a zase básnik tvorí prácou svojou kultúru národa. Kultúra však je ovocím všetkých duševných síl.

Jeden básnik tedy všetky svoje sily venuje národu, obetuje národnej kultúre.

Hviezdoslav všetkými svojimi silami stal si už za mladi do služby národa. Tak že 70. narodzeniny jeho znamenajú odrazu i 50 rokov služby národnej, tej najvyššej, najvznešenejšej, ale i najťažšej a najnevdačnejšej služby.

Koľke prekážok musel prekonať! Matka, spoločenské pomery, úrad stavaly mu do cesty ťažkosti, prekážky; tie šťastne premohol. Potom uznanie, sláva sveta, v ktorej by sa bol mohol ohrievať, a ktorej sa mu len tak skromne dostávalo: to tiež skôr vábilo ho opustiť započatú cestu, než vytrvať v duchovnej službe národnej. I to, ó neraz s horkosťou, so sebazaprením najprísnejším, premohol.

A venoval všetko svoje, celého seba národu. Svoje pohodlie, svoje noci, svoje prechádzky. I keď jeho citné srdce neraz preplnilo sa žiaľom, horkosťou, i keď vše vylial tento obsah srdca svojho a utíšil sa, už pošiel zas „dojmy loviť“ zo sveta vonkajšieho. V nociach duchom vhĺbal sa do tajomství všehomíra, na prechádzkach zas sbieral zrnká duchovné, ktoré príroda rozosiala po svo-

*) „Naša Orava“, 1919. č. 5.

jich plodoch. Zas vnoroval sa do duše národa svojho, aby z nej vyvážil to dobré i zlé, čo v nej väzí. Alebo zašiel do ďaleko-minulej doby, aby z nej sprítomnil nám odveké pravdy.

Všetko to k vôli národu svojmu! K jeho obohateniu, okrášleniu, povzneseniu!

Prečo to? Čo mal za to? O uznaní nehovorme. Mal v prvom rade odmenu sám v sebe, v tom pôžitku, ktorý mu pôsobila služba ducha. V inom ničom. A predsa ešte v niečom: v tej nádeji, ktorou kojil sny svoje o budúcej sláve! Ó, veľký duch jeho videl, keď aj temno, bojazlive, videl tieto dni. Pochyboval často, neveril svojim nádejam, a premáhal v sebe zlého ducha, ktorý mu šepkat o zatemnení nádejí a slávy jeho. A zavše zas precítnul v ňom duch lepší a pobádal ho, len ver, len dúfaj!

70. ročný starec dožil spln svojích snov, túžob a nádejí. Vieme, teší, raduje sa z celého srdca svojho; duch jeho omladol, stal sa v radosti detským, je mu azda od veľkej radosti do plaču. Jeho sny, jeho proroctvá sa splnily! Ako bezžistne slúžil národu svojmu v celom živote, kým sníval, spieval, kriesil, budil, tak i ovocie práce jeho, spln nádejí jeho dozrieva pre jeho národ.

Je odmenou i vidieť uskutočnenie svojich túžob a snov. Ale ako i sny jeho patrily národu, ako i práca jeho životná bola v službe národa, tak aj pôžitok z toho pripadá národu.

Málo takých bôľno-radostných životov, kde i tú poslednú radosť sprikri myšlienka: sny sa mi splnily, ale sníval som pre druhých! Toť: tragikum života Hviezdoslavovho, znázornené v jeho veľkej tragédii.

OBSAH:

